4-ТА КЊИГА „ДРУШТВА СВЕТОГА САВЕ" 4-ТА

БРАСТВО

«БРАТ ЈЕ МИО, КОЈЕ ВЈЕРЕ БИО»

II

У БЕОГРАДУ
КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
1888.

Поклон Олгози

од Н. Т. Кашиковића

1895

4-ТА КЊИГА „ДРУШТВА СВЕТОГА САВЕ“ 4-ТА

БРАСТВО

«БРАТ ЈЕ МИО КОЈЕ ВЈЕРЕ БИО».

II

У БЕОГРАДУ

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1888.

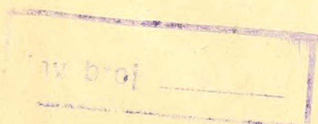

Уредио и штампање надгледао I. тајник Друштва Св. Саве:

ПЕРА ЂОРЂЕВИЋ.

ПРЕГЛЕД

I

Друштвени рад

СТРАНА

II

Чланци.

СТРАНА

II. ГЛАВНИ СКУП

ДРУШТВА СВЕТОГА САВЕ.

17. Јануара 1888. год. у Крагујевцу.

Чланови Главног Одбора „Друштва Св. Саве“ кренули су се железницом 16. Јануара из Београда у Крагујевац, заједно с другим члановима друштвеним из Београда, којих је било на број до 100. На станици у Лапову крагујевачки пододбор „Друштва Св. Саве“, у лицу свога председника г. В. Рајковића, председника крагујев. окр. суда и г. М. Аксентијевића, чиновника управе војнотехничких завода, с осталим изасланицима, дочекали су и поздравили Главни Одбор патриотском беседом, са жељом, да се започети рад друштвени у што скоријем времену круниште сјајним успехом. За тим је Одбор са свима члановима отпутовао у Крагујевац.

I. Састанак.

Сутра дан, 17. Јануара, после службе божје, чланови „Друштва Св. Саве“ из Београда и Крагујевца и друштвени изасланици појединих пододбора (из Аранђеловца, Јагодине, Краљева, Рашке, Параћина, Прокупља, Ражња, Алексинца, Књажевца, Ниша, Лесковца итд.) искупили су се у великој дворани крагујевачке гимназије.

За председничким столом били су: г. г. председник Главног Одбора Свет. Николајевић; потпредседник Ст. Каћански; тајници: П. П. Ђорђевић и Н. Р. Поповић; благајник Т. Марковић; књижничар Ђ. Миловановић; чланови: П. Срећковић, Љ. Ковачевић, М. Ђ. Милићевић, Ђ. Козарац, А. Илић, протосинђел Фирмилијан, К. Шуменковић, М. Веселиновић и К. Петровић.

Пошто је отпевана Краљева химна, око 10 ½ часова, председник је поздравио скуп овом беседом:

ГОВОР

председника Главног Одбора,

г. Светомира Николајевића

на II. главном скупу Друштва Светога Саве,

17. Јануара 1888. године, у Крагујевцу.

Господо!

Већина пододборâ „Друштва Св. Саве" у нашој отаџбини желела је, да се овогодишња друштвена скупштина држи у Крагујевцу. Имало је доста разлога тој жељи. Крагујевац је на средокраћи многим пододборима; у Крагујевцу и његовој околини има Друштво Св. Саве доста чланова; у Крагујевцу је пре него и на ком крају у Србији избила на јавност мисао о потреби једног великог свеерпског патриотског удружења, које ће радити на моралном уједињењу политички искомадане српске земље, на гајењу народних врлина и ширењу родољубља.

Све су то, доиста, били велики разлози, да се друга скупштина нашег друштва држи у Крагујевцу,

али је била још једна, много већа и важнија побуда да „Друштво Св. Саве“ држи своју скупштину баш у *срцу Шумадије*, побуда, која је никла у једној мисли, у једном осећању, живом и силном на свим крајевима наше земље. Дозволите да то осећање прихватим и да се на њему задржим.

Оно чини част овој вароши; оно чини част и свему српском народу.

То осећање, господо, јесте осећање захвалности и љубави, с каквом народ српски вазда гледа на срце Шумадије, на колевку народне слободе, образованости и државнога живота.

Ништа природније, него да се једно друштво српско, које је узело на себе тако велики народски посао, осврће онамо, где су започели свој рад они што извојеваше и утврдише слободу садањој краљевини, а ништа и лепше, него кад се синови састају на огњишту родитељском.

Ну ја мислим, да смем још мало даље ићи и напоменути још једно осећање, с којим су се изасланици „Друштва Св. Саве“ у тако великом броју скупили у ово знаменито српско место, а које се осећање, или што је пространо, или што је неодређено, не да сабити у једно име. Заман је тајити да је народ српски забринут, више него што је и кад био, за своју будућност. Голема, свечана брига, каква походи народе само у озбиљним данима, свалила се на наше племе и освојила осећања свих нас, великих и малих. Озбиљност прилика не увиђа се само у средиштима интелигенције и у круговима државничким; њу увиђа и сељак и пастир,

и трговац и занатлија. Поцепаност нашег племена на више политичких власти; превласт силе силних над правом малих народа, каква се очитује, на срамоту века и човечанства, у смеровима и радњама великих јевропских држава; неурачунљивост интелигенције јевропске, на коју мали народи још једино обрћу своје наде, у политичким плановима држава; неправде смеране у Сан-Стефану, а извршене у Берлину према српском племену; неправде Јевропе према суседним нам племенима на Балкану, која као и ми жуде за својим уједињењем и боре се, на смрт и живот, да утврде политички свој живот; све се то увиђа и осећа и у граду српском, и у селу српском, и у палати српској и у колиби српској.

Све се то увиђа и улива бригу.

Ну брига народа није што и брига човека. Ова се покашто удружи с очајањем и страхом, а она рађа само велика дела и потстиче и укрепљава велике врлине.

У забринутости нашег племена за своју будућност и своју народну мисао никло је „Друштво Св. Саве“ и раширило се и утврдило се. У забринутости тој народ се српски осврће на своју прошлост, сећа својих старих и њихових патња и бораба за самосталност и слободу; у забринутости тој он се осврће и на *Шумадију,* то гњездо јунака и силног родољубља. Брига је сама родољубље.

Народ је наш вазда имао родољубља. И ако, може бити, нема народа с извесним образовањем који не воли своју земљу, своју прошлост и свој језик и историју; опет је, смем тврдити, редак народ који може показати толико дела чистог родољубља, као народ срп-

ски. Прошлост нам је гарантија за будућност, и ми можемо очекивати да млађе генерације неће изневерити старије; да синови и унуци неће постидети своје родитеље и дедове, кад год буде питање о јунаштву и пожртвовању за отаџбину.

Али, господо, што су прилике данашње озбиљније, него што су и кад раније биле; што су тешкоће које закрчавају пут, којим се иде јединству народном и којим наше племе мора носити своју народну мисао, веће и заплетеније, и од родољубља српског мора се очекивати много више. Ми не смемо стајати скрштених руку и крепити се самом надом, да народ наш неће бити мањи у будућим тешкоћама, него што је био у прошлости; очекивати, да се врлине, урођене нашем племену, покажу у последњим часовима нужде и опасности. Треба за раније радити на гајењу и утврђивању свих оних народских врлина, које скупа чине родољубље.

Родољубље је само по себи сила, јер је оно вера народа у своју снагу, у своју националну мисао, у свој опстанак, јер оно рађа велика јунаштва и велике жртве; али да та сила буде силнија, да њено дејство буде веће и кориснији, да се на њу, у даним приликама, може рачунати с већом поузданошћу, на родољубљу се мора радити, и то доста радити.

Оно се мора снети с његове идеалне висине у живот, оно не сме остати само у песмама, беседама појединих родољуба, чланцима и расправама новинарским; оно не сме остати само мисао и осећање, него мора бити дело. И баш зато, што су тешкоће нашег племена велике; што је његова матерblock материјална снага мала; што су

непријатељи његови силни и многи; што је његова највећа нада у његовим народским врлинама, — треба ту снагу и те врлине гајити и учвршћивати. Кад би се хтели угледати на друге народе, — а треба да се угледамо, јер народима су народи најбољи учитељи, — који су код своје куће извршили дело уједињења и политичког консолидовања, онда би брзо увидели, да је код њих свих, пре великих ратова за уједињење и слободу, претходио унутрашњи мирни рад на гајењу врлина народских. Шта су све Немци и Италијани радили од 1815. до 1860. године, да народски морал и родољубље одгаје и начине силом, — сваком је познато. Истина је осведочена и призната, да су њихова разна патриотска удружења и школе, уређене у духу народном, спремиле народно уједињење. Француска, земља од 30 милијуна, уједињена и богата, после своје несреће у 1871. години угледа се на Немачку и много мању од себе Италију и ради ужурбано, да школом, касарном, патриотским удружењима и свим могућим начинима подигне, одгаји и ојача отачаствољубље.

На жалост, у Србији се још није доспело, да се прими поука од других народа, шта јој ваља чинити за гајење родољубља. Место ово није подесно да критикујемо наше школе, касарне и оскудицу сваког подстрека од стране државне управе, да се гаје врлине родољубља и патриотизма. Али морам толико рећи да у нашим школама најмање места заузимају оне науке које дају знања о српским земљама, српској историји и обичајима. И колико се учи и пише код нас о тим стварима, учи се и пише се као о свакој другој земљи

која је далеко од Срба. Никакве топлине, ничег што би се лепило за срце младића. А колико се учи у нашим школама — нарочито средњим и вишим, о дужностима грађана према својој отаџбини? Где се уче Србчићи, унуци Обилића, Синђелића, Рајића и других славних предака, да треба своју земљу више свега љубити, да треба бити спреман поднети за њу и њено благо на жртву не само своје приватне тековине, него и сам живот, кад буде потребе? Шта се чини да се одгаје друге врлине, потребне народном опстанку у мирно и ратно време? По неком скученом погледу на образовање народа ми смо се навикли да не тражимо од школа ништа друго до знања, а по неком опет „научењачком“ погледу на историју као науку, ми очекујемо од историје Срба да нам само објасни извесне законе народног развића. Кад се са тако ниске или са тако високе тачке гледа на наше школе и њихов задатак, онда, разуме се, сва она дела јунаштва и пожртвовања у прошлости нашег племена постају споредна ствар, и за научног учитеља историја Срба нима толико или још мање важности него историја Маџара, Кинеза итд. Ту би требало да се угледамо на Французе, Немце, Италијане.

Па и касарне које сваке године примају толико хиљада младића не би требало да су само вежбаонице за окретање и послушност. Ми који не располажемо великим војеним контингентом треба пре него ико у Јевропи, ако ни из каквих других, оно чисто из економских разлога, да касарнску снагу каком располагати можемо увећамо тим, што ћемо у касарне унети поред

правила и свест о дужностима које се од војника траже. Војник треба да зна како је његов позив велики и свети: да је у његовој заштити оно што народ наш има најсветије, да од његовог јунаштва и рада срећа милијун огњишта зависи, да је он кад врши своју дужност у касарни или на бојном пољу носилац народне мисли, чувар отаџбине и вере. Он треба да зна, зашто се од њега захтева послушност и дисциплина, и какве би све несреће могле снаћи и његову земљу и његову кућу, кад тих и других војничких врлина не би било у српској војсци. Војник који све то зна, вреди много више од војника који то не зна. Он ће боље вршити своје дужности и бити бољи јунак; он ће бити спремнији и бржи да заложи свој живот. Био бих сувише опширан, кад бих узео да доказујем, што је у осталом лако доказати, како је од времена Леонида и његове бесмртне чете до наших дана у многим и многим знатним биткама била победа вазда на оној страни, на којој је свест оживљавала дисциплину војске. И у овоме погледу ми би требало да се угледамо на Немце и Французе и на оно шта они све чине, да одгаје у својој војсци јунаштво, енерђију, оданост, пожртвовање и дисциплину.

Осем школе и касарне има државна управа стотине других начина, да утиче на одрањивање народских врлина; само би требало да се једном и код нас увиди да на том послу треба радити. Ну, као што сам рекао пре годину дана, кад се прва скупштина нашег друштва састала: од оних који су позвани да управљају пословима у краљевини српској, треба очекивати да ће радити све оно што ће њу начинити јаком и моћном за

више националне задатке, алй и оздо, из средине народа, треба родољуби и интелигенција да прегну на посао патриотски. Код нас рад незваничан може у некоме погледу и успешнији и свакако шпрег маха бити, јер се у таком раду можемо наћи сједињени и сложни сви из свих српских области. „Друштво Св. Саве“, господо, које је никло у једној срећној за наш народни задатак мисли, може бити задовољно својим радом за ово годину и по, од кад постоји. Колико је оно радило књигом и школом на задаћи истакнутој у његовим штатутима, видећете из извештаја пословође и благајника, а ја ћу споменути само једну тековину, коју оно даје српском народу, тековину веома важну и у истини националну. *Оно је скупило родољубе са свих страна Српства на један народски посао.* Оно је све крајеве Српства, изодвајане историјском судбином и изотуђиване различним и туђинским управама, уједипило у једној мисли и једном послу. Тај посао прве године може бити и мора по самој природи ствари бити скроман, али је удружење родољуба утврђено на тврдој основи, и оно ће свој патриотски рад јачати и ширити. Неколико хиљада чланова Друштва Св. Саве у разним српским областима јесу неколико хиљада апостола, који носе тврду веру у успех српске народне мисли. Шта то значи и колико то вреди за нашу племенску мисију, ви ћете сами разумети, да се на том и не заустављам. Од управе друштвене и њене умешности зависи и зависиће, да радом толиког броја народних посланика управља тако, како ће корист бити обилатија. Особито делатност пододборâ и повереникâ Друштва Св. Саве може бити велика и важна на послу

чувања народних особина и гајења родољубља и народних врлина. Пододбора у Србији и повереника у Србији и другим српским покрајинама Друштво сада има на две стотине, и сви они нису само за то, да уписују само чланове и прикупљају улоге. Њихов је задатак много шири и већи. И пододбори и повереници позвани су да у својим околинама самостално раде на великој задаћи Друштва Св. Саве; у свачему што иде на буђење народне свести, гајење народног поноса, чување народних особина, храњење родољубивих врлина, — пододбори и повереници Друштва Св. Саве треба да су покретачи и први учесници; установљавање народних школа, растурање патриотских списа, уређивање певачких, гимнастичких, стрељачких, књижевних дружина итд. — треба да је задаћа пододбора и повереника наших. Ја могу потврдити да су пододбори и повереници Друштва Св. Саве схватили бар на многим местима свој широки позив. Управи друштвеној остало је да између разних крајева и радних средишта одржава везу; да материјалном и моралном помоћу притиче онамо где је потреба; да даје импулс раду где је то нужно; да отклања саветима и другим начинима тешкоће, какве би се на којим крајевима показале племенитом раду друштвеном; да спрема и растура друштвене списе; да чини пажљивим поједине пододборе и крајеве на радње, које ваља тамо вршити итд. итд. У сваком том погледу Главни Одбор „Друштва Св. Саве“ вршио је савесно своју дужност. Преписка је његова била жива, а радња његова по моме мишљењу, а надам се да ће то и ваше уверење

бити, кад чујете извештај тајников и благајников, доста обилата.

Широка основа, на којој је друштво наше засновано; велики број родољуба што се слегао под његову заставу; љубав и одушевљење с каким је оно свуда, у српским земљама, поздрављено; име које је оно стекло баш у оним крајевима, у којима српска мисао највише непријатеља има и где је отачаствољубље изложено најсилнијим искушењима; све нам то, господо, гарантује да ће рад нашег друштва бити успешан, да ће „Друштво Св. Саве“ остварити наде које родољубље на њ полаже. Прегнимо само, мали и велики, богати и сиромаси, и радимо слошки, братски на делу Св. Саве.

Скуп је ову беседу саслушао пажљиво и одазвао се са „живео“.

Крагујевачко је певачко друштво за тим отпевало химну Св. Сави, — после чега је г. П. Ђорђевић, I тајник друштвенога Главног Одбора прочитао извештај о целокупном раду Главног Одбора за 1887. годину.

ИЗВЕШТАЈ

I. тајника и члана главног одбора Друштва Св. Саве,

ПЕРЕ П. ЂОРЂЕВИЋА

о раду главнога одбора друштвеног

од 25. јануара 1887. до 17. јануара 1888.,

поднесен другој редовној скупштини „Друштва Св. Саве“, 17. Јануара 1888. године у Крагујевцу.

Господо и браћо!

После одушевљене, патриотске и пуно поучне беседе нашега господина председника допустите ми да вас у кратким потезима упознам с радом Главног Одбора и с напретком, који је Друштво Св. Саве у свима правцима учинило у прошлој, може се рећи, још првој години свога живота, — остављајући господину благајнику, да вам он изнесе и потпуну слику материјалнога стања друштвенога. Радостан сам, што вам овај извештај подносим баш у срцу Шумадије, у средини онога дела Српства који је, после вековног робовања, први умео дићи поносну заставу српске слободе, први разумео велику идеју Српства. Радост је моја у толико већа, што ће вам извештај показати, да је Друштво у прошастој години заиста *напредовало*. Светитељ, чијем светом имену захваљујемо за постанак овога првог великосрпског, патриотског друштва, саслушао је топле

молитве српских родољуба и благословио почетак онога рада, који, „ширећи просвету и негујући национално осећање и врлине у српском народу“, најјаче и најбоље може утврдити духовно јединство, учврстити и оснажити моралне везе међу растуреним деловима, те јасно доказати и посведочити свест о великој улози нашега народа на Балканском полуострву! И заиста, „Друштво Св. Саве“ прво је друштво, које је у свима српским крајевима, без обзира на политичке међе, без обзира на верске, друштвене и партиске разлике, прихваћено с таквим одушевљењем, дочекано с таквим одзивом, да се слободно, само по тој појави судећи, можемо с правом надати врло бliskој срећнијој будућности српскога народа.

Покренуто и основано, да књигом и школом ради на племенитом задатку свом, Друштво је Св. Саве већ за првих пет месеца показало толико животне снаге, да је господин председник имао потпуно право, кад је на првој, прошлогодишњој, друштвеној скупштини рекао: да је за то кратко време „утврђен темељац, на ком ће родољубље српско у скоро подићи храм у славу народне свести и народне српске мисли“. А за ових дванаест месеца од прве скупштине до данас можемо слободно рећи да су обилата помоћ српских родољуба и велики напредак Друштва Св. Саве дали друштвеном главном одбору могућност, да почне зидати овај величанствени храм, да почне крчити пут узвишеној, великој мети српскога родољубља.

Да би нам слика друштвенога рада била што јаснија, поделићу свој извештај у ова три дела.

I. Ширење и снажење Друштва.

Главни је Одбор срећан, што вам одмах може цифром потврдити очити напредак бројнога стања друштвених чланова. Док је за првих пет месеца, т. ј. до прве друштвене скупштине, било чланова (и редовних и утемељача), који су платили прве годишње улоге, свега 3104, — дотле је на крају прошле године, т. ј. до данас, до друге друштвене скупштине, овај број нарастао на 6084, дакле управо се удвојио. Овај се број дели на: 1444 утемељача, 4598 редовних чланова и 42 члана помагача. С радошћу помињем да међу члановима ван краљевине има и приличан број Срба неправославних: дај боже, да се друштвена девиза „брат је мио које вере био“ што боље прихвати по свима српским крајевима на срећу целокупнога Српства, братски уједињенога!

Што је поменути број правих друштвених чланова за годину дана толико нарастао, има се захвалити поглавито заузимању друштвених пододбора и повереника, јер су се прошле године не само пододборске управе трудиле, да од уписаних чланова годишње улоге покупе и главном благајнику доставе, него су на више места и нови пододбори основани и нови чланови уписивани. Тако је до прве друштвене скупштине Друштво имало свега 43 пододбора, од којих многи до тога времена нису били Главном Одбору послали ни тачне спискове својих чланова ни њихове годишње улоге, а данас друштвених пододбора има свега 62, а повереника, које у Србији, које по другим српским краје-

вима, на 70. И Београд је у прошлој години пошао за примером осталих нам градова и округа у краљевини, те су и у њему до сад основана 4 пододбора.

Али, господо и браћо, није за напредак Друштва Св. Саве довољан само велики број чланова: често и мањи бројеви с већим прилозима, с већим материјалним жртвама могу много брже и много јаче помоћи остварење племенитих задатака; често поједине само личности могу учинити много више, по хиљаде обичних људи. И колико је за материјалне прилике нашега Друштва велики, толико је и за његов морални углед поносан — прави краљевски дар, којим је Његово Величанство, наш милостиви Краљ благоволео обрадовати Главни Одбор, уписавши свога сина, народу милога престолонаследника Краљевића, за члана утемељача Друштва Св. Саве с прилогом од 5000 динара. Охрабрено милостивом пажњом и очинском благонаклоношћу српскога Краља, Друштво ће наше од сада, слободно смем тврдити, с удвојеном вољом корачати на свом путу и савлађивати све препреке, које сметају патриотским тежњама васцелога Српства. Нека ми је допуштено да овом приликом будем тумач свију вас и свега нашега Друштва, узвикујући: живео наш високи члан утемељач и његови узвишени и родољубиви родитељи!

Исто смо тако дужни са захвалношћу поменути и све друге ванредне помоћи, чињене Друштву од разних родољуба и појединих корпорација. На прво место треба ставити завештај покојнога Ђуре Јанковића, економа из Сурдулице, који је сву своју готовину у суми

од 4400 динара оставио у наслеђе Друштву Св. Саве; за тим легате покојника Стеве Мијатовића и Ђорђа — Луче — Х. Николајевића, београдских трговаца, који су на самрти завештали нашем Друштву по 600 динара. Вама је позната одлука Главнога Одбора, да се и поменутој тројици родољуба и свима осталим покојним члановима и приложницима друштвеним учини свечан помен по обредима наше православне цркве; али још пре, но што и то учинимо, молим вас, да и овом приликом устајањем покојницима одамо пошту и пожелимо им вечан спомен међу нама. —

Са захвалношћу треба истаћи и она 174 члана утемељача, који од један пут положише цео свој улог (сто или више динара), и међу којима је поред уважених родољуба у Србији и ван ње, још и доста велики број људи мањега значаја и корпорација нејаких и спромашних (пиљарски еснаф, београдски келнерски фонад, неке мање школе и општине). Време и простор ми не допуштају да овде изређам сва њихова имена, што су они потпуно заслужили. — Још ми је дужност, да поменем и ове изванредне дарове Друштву: 76 динарâ од официрâ чачанског гарнизона и 70 динарâ од официрâ V батаљона и на послетку од чешког друштва у Београду „Лумир“ 35 динарâ. Главни Одбор у име целога Друштва изјављује своју најтоплију захвалност и поменутим члановима и овим прилагачима.

Намерно сам оставио да овај први одељак свога извештаја завршим поменом оних друштвених пододбора, који поред великог свога заузимања, да упишу што већи број друштвених чланова свих редова, не

пожалише труда, да и другим путем за Друштво добију помоћи. Они су тога ради приређивали у корист Друштва нарочита сéла и забаве, од куда је друштвена благајница само за прошлу годину обогаћена сумом од 3431,^{40} д. Те су забаве давате у овим местима: Ћуписү, Ражњу, Рашкој (два пут), Врању, Нишу, Г. Милановцу, Великој Врбици, Орашју, Сталаћу, Раброву, Жагубици, Прокупљу, Јагодини (за срез беличкп), Неготину, Свилајнцу, Књажевцу, Краљеву, Јагодини, В. Градишту, Кладову, Алексинцу, Жабарима (пожаревачким), Варварину и Трстенику. Пододбори ових места заслужили су двогубу захвалност и признање како Главног Одбора, тако и целог нам Друштва. —

Добивши, као што видесте, на овај начин знатне материјалне помоћи с разних страна, Друштво Св. Саве могло је с коришћу и успехом приступати у 1887. години вршењу свога задатка. И Главни је Одбор у стању показати доста обилату радњу на свима тачкама друштвенога програма. За дванаест месеца од прве друштвене скупштине до данас Главни је Одбор имао *тридесет састанака,* на којима се већало о друштвеним потребама и смеровима, о потребним издацима и свима пословима, који су предузимани у име Друштва, а на основу и у границама друштвених основних правила. Сем тога је председништво с благајником, тајницима и књижничарима имало састанке готово свакога дана ради отправљања дневних друштвених послова. Све што је главније било у овоме раду, видеће се из одељака, који су пред нама.

II. Издавање и растурање друштвених и других корисних књига.

Обећање, ланској годишњој скупштини дато, испуњено је у Мају месецу прошле године: друштвени зборник „Брасство“ [1]) издат је и разаслат бесплатно не само свима члановима друштвеним, него и свакомe оном, за кога се мислило да је пријатељ Друштву и друштвеном задатку. Корист и потребу овога зборника од чланака, популарно и патриотски писаних, разложио је господин председник Главног Одбора још на прошастој друштвеној скупштини. Њиме се Главни Одбор не само одужује друштвеним члановима по 6. одељку 11. члана основних правила, него и врши једну тачку из програма свога рада и друштвенога задатка. Радове за ову, прву, књигу „Брасства“ прегледао је раније изабрани ужи, „књижевни“ одбор, а само штампање и поправљање вршила су два тајника Главнога Одбора. Да би садржина „Брасства“ била што примамљивија и што више одговарала правом српском духу и осећајима, поред чланака од признатих нам књижевника у ову су књигу унете и три наше карактеристичне песме народне и уз књигу додато шест слика и једна географска карта. Колико је овај, допустите ми да га назовем, венац од поучних и патриотских прича, песама, поука, описа и расправа одговорио своме задатку, доказује се прво тиме, што су о њему ласкав суд изрекли неки наши књижевни листови, и друго тиме, што је за кратко време готово цело издање растурено:

---

[1]) 3-ћа књига „Друштва Св. Саве“, *Брасство*, *I*. Београд, 1887.

што су многи редовни чланови своје улоге платили, није мала заслуга нашега „Браства“. Уверен да се ваљаном књигом могу развити племенити осећаји и расветлити појмови свете дужности спрам отаџбине и народа свога, Главни је Одбор прво своје веће издање употребио, као што рекох, не само на то, да подмири све своје чланове, него га је у приличном броју бесплатно разаслао и по свима другим српским крајевима ван краљевине, коме је за потребно нашао, па је не мали број књига раздао и добрим ученицима наших основних школа, надајући се да ће млади Српчићи, напојени у детињском добу крепким пићем родољубља, доцније у зрелим годинама постати заслужни заступници српске идеје и вршиоци племенитога задатка Друштва Св. Саве. Ова управо тројака употреба нашега „Браства“ и јесте узрок, зашто је данас од 8000 примерака I књиге његове остало у друштвеној књижници само 480 примерака.

Али овде морам поменути и једну немилу појаву. И ако је овакав књижевни зборник тако рећи насушна потреба друштвена, што се доказује тражњом са свих страна; и ако је Главни Одбор још од постанка друштвенога објавио потребу нарочитих, у друштвеном смеру, писаних чланака и списа; и ако је Главни Одбор на прошлој друштвеној скупштини, а књижевни одбор и преко наших јавних листова и на корицама I књиге „Браства“ позивао наше књижевнике на рад и обзнанио да ће сваки чланак бити награђен са 60 динара од штампаног табака: ипак се Главни Одбор не може похвалити множином књижевних радова, даље послатих

за „Брасство“! Тако је до сада књижевни одбор добио на преглед само ове књижевне прилоге: „Преглед српских народних песама“ од П. П. Ђ., „Краљице, српски народни обичај“ од Павла Поповића, „Српске народне несме из ужичког округа“ од Драгутина Лапчевића, једну већу народну песму из Приморја, „Солун и његов савремени значај“ од Васе Пелагића. Радове ће ове заједно с „Описом Призрена“ од архимандрита Саве Дечанског, који је остао нештампан од 1886., књижевни одбор, у колико их подесним нађе, употребити а II књигу „Брасства“, која ће се што скорије дати у штампу.

Да се Друштво Св. Саве популаризује, да српски народ његов задатак упозна и да се о његову раду обавести, много је помогла и II књига друштвеног издања, у којој су штампана измењена друштвена правила, рад прошле годишње скупштине, извештај о раду Главнога Одбора, о стању друштвене благајнице и преглед свих друштвених пододбора и повереника. Књижицу је ову Главни Одбор штампао у 10.000 примерака, и од тога броја растурио бесплатно по свима српским крајевима преко 9500. Књигу су ову врло много тражили не само друштвени пододбори, повереници и чланови, него и сви други родољуби, до којих је допро буди какав глас о постању и раду „Друштва Св. Саве“. Она је заједно с првом књигом „Брасства“, можемо казати, била друштвени пионир и у најудаљенијим крајевима Српства.

II „Брасство“ и II књигу друштвенога извештаја могао је Главни Одбор издати на свет, и још у тако

великом броју примерака, само зато, што је Друштву Св. Саве притекла у помоћ држава: хвале достојан и патриотски одзив нишке народне скупштине (1886.) према друштвеној молби за бесплатну штампу прихваћен је врло предусретљиво и од владе Његовога Величанства, те је наредбом г. министра просвете и црквених послова Главни Одбор могао штампати у нашој државној штампарији сва своја издања.

Једно због оскудице књижевних прилога, а друго због осталих великих послова својих Главни Одбор није могао у прошлој години сем поменутих списа припређивати још какво своје издање, као што се у први мах помишљало, нпр., на јевтино издање пробраних народних песама, уређење друштвеногa календара, издавање моралних и религиских прича и т. д. Али кад год му се дала прилика, да се и другим начином своме задатку одужи, Главни је Одбор учинио што је могао. Тако, уверен о великој користи по националне интересе од српских народних песама, Главни је Одбор откупио од наше државне штампарије 1.100 примерака I књиге Вукових песама и до сада разаслао на 950 примерака у све оне крајеве, где је потребно подизати љубав према народном језику и будити народносно осећање. Даље, откупио је 266 примерака „Србије у XIX веку“, књиге писане с особитом љубављу према српском народу и његовој држави; од ове је књиге растурено 160 примерака. — Нешто куповином, а нешто поклоном Главни је Одбор добио и 400 примерака „Српске народне епопеје“ од Милана Ђуричића, па је и од ње растурио на 100 при-

мерака. — Да су му средства допуштала, Главни би Одбор могао откупити и многу другу, друштвеном задатку подесну књижицу. Али, једно што је друштвена материјална средства морао и на друге смерове трошити, а друго што је мислио да ће за почетак рада у овом погледу и оволико бити довољно, Главни Одбор није могао чинити у овој години веће издатке за књижевну страну свога рада.

Још ми је пријатна дужност поменути и ова три књижевна дара, која су ове године Друштву учињена и која су такође корисно употребљена: од једнога родољуба Главни је Одбор добио 500 примерака календара „Вардар“ и растурио 215 примерака; од г. Фирмилијана протосинђела добио је 150 примерака од списа „Православна хришћанска наука“, од чега је растурено до сада 55 примерака; од истога је господина у последње време Главни Одбор добио и 50 примерака књижице „Плодови Хришћанства“, коју ће такође употребити за друштвене смерове.

Ако једним погледом погледамо сва књижевна средства, која су нам ове године стајала на расположењу, мислим да можемо за почетак рада прилично бити задовољни: Друштво је наше имало у својој књижници за ову годину 20.500 примерака разних корисних списа, и од тога је броја на вршење прве тачке друштвенога задатка употребљено 18.500 примерака. Нека би дао бог, да се у новој години, још обилатијом помоћу наших књижевника и већим средствима друштвене благајнице, ова сума још више умножи и још достојније одговори светој вољи Светога Саве.

III. Друштвена помоћ српским школама, црквама и просветним радницима.

Поред рада на организовању и снажењу самога Друштва и поред поменутих књижевних послова, Главни је Одбор поглавити и највећи део свога рада посветио ширењу просвете и гајењу националних врлина школом и црквом. Тога ради Главни је Одбор журно хитао, да и новчаним средствима и набавком разних потреба притече одмах у помоћ свакој оној српској школи, која би се за помоћ Друштву обратила, сама будући немоћна, да се одупре опасности и сачува од туђинских насртаја; свакој оној цркви, која се појави „Друштва Св. Саве“ обрадовала и помоћ од њега изгледала; сваком оном просветном раднику Србину, који се и радом и животом својим жртвовао за идеју великога Српства и корисно своје силе посветио вршењу друштвенога задатка. Рад Главнога Одбора на овом пољу, и ако још није ни близу онакав, какав изискују преки захтеви српске просвете и националне будућности, ипак је према друштвеним, још врло малениим средствима, био доста велик и разнолик. У главном би се овај рад могао свести на ових шест тачака:

1., *Помагање и оснивање народних школа ван граница краљевине Србије.* Пре но што би могао приступити каквом замашнијем предузећу, те подизати и о друштвеном трошку потпуно издржавати нове школе у местима, где су преко потребне, Главни се Одбор у први мах морао задовољити само давањем привремене или сталне помоћи школама које већ раде.

Тако је у прошлој години помогао 12 српских школа у разним српским областима, и, на име оправке школских зграда и набавке неких потреба, поред незнатне помоћи у стварима и књигама, издао из друштвене благајнице 2.600 динара. Једно ова, и ако мала, помоћ досадашњим школама, а друго, и још више, сама појава „Друштва Св. Саве“ разбудила је многе српске крајеве и покренула месне родољубе на живљи рад, те су на више места у прошлој години подигнуте нове школе и тражени учитељи без икаква утицаја или помоћи од Главног Одбора Друштва Св. Саве. Особито се радујем, што вам на овом месту могу јавити да је број српских народних школа (мушких и женских) у једној само српској области порастао до сада на 37. Колико је сам овај факат за нас пун утехе и лепих изгледа за будућност, толико се још више смемо надати од рада, који са̂м Главни Одбор буде предузимао за отварање нових школа. Поред горе поменуте помоћи старим школама Главни је Одбор издао у прошлој години 880 динара наставницима двеју школа, које би се имале отворити у два главнија српска места ван краљевине. Али како је сваки почетак тежак, а почетак оваквих радова врло често препун свакојаких несавладљивих препрека, не треба се чудити, што се од оваких издатака не могу одмах у почетку видети све оне користи које би се од таквога рада очекивале. С тога се и може разумети зашто се од ових школа једна могла одржати само врло кратко време, а друга се тек има отпочети овога месеца.

На послетку, с великом радошћу морам поменути једну школу, у најновије доба отворену *у самом Београду*. То је „Светосавска школа“, коју су покренули, тако рећи, сами дечаци и младићи из Старе Србије и која већ броји 44 ученика. У овој се школи ради после дневнога посла од 6 до 9 часова у вече; у њој има и правих ђака, узрастом од 8 до 12 година, а има и одраслих младића, па и зрелих људи. Милина је погледати како се ова од природе бистра деца и ови озбиљни и вредни људи, и поред бриге за свој насушни хлеб и поред претешкога им телесногa рада, својски журе, да се отму досадашњој чами својој, и свима силама упињу, да, обогаћени знањем и просветом, помогну својој потиштеној домовини. За ову је школу Главни Одбор одредио 120 динара месечно у име награде тројици београдских наставника што у њој раде. Одбор обећава Друштву да ће особиту пажњу поклонити овој школи, те од ње временом створити расадник патриотских врлина за све оне српске крајеве, у којима се данас не сме слободно изговорити ни само име „Србин“. Почетак је врло красан, те обећава обилате плодове.

2., Помоћ српским православним црквама у новцу и потребним утварима. Није место овде говорити о значају и превеликим добрима које је српском народу донела наша света православна црква. Из ње је изишао и први српски учитељ и светитељ; из ње и помоћу ње највише је наш свети патрон и учинио добрих и светих дела и стекао неумрлих заслуга за свој у оно његово, као и у ово наше доба,

раскомадани, разједињени српски народ. Природна је, света и неизоставна дужност „Друштва Св. Саве“ одазивати се потребама српске цркве, којој прети опасност не мања од оне, у којој је данас и сама народност српска у туђинским јој државама. Главни је Одбор и сам одвајао из друштвене благајнице приличне суме новаца и јавно позивао све родољубе у Србији, да било новцем, било прилозима у стварима притеку у помоћ оним православним црквама, које су се, немоћне саме себи да помогну, обраћале родољубљу српскога народа. Тако је главни одбор сам послао: 1) православној цркви *у Требињу* 600 динара, 2) православнославној цркви *у Ђаковици* 300 динара, 3) српској православној цркви *у Бовићу* 100 динара помоћи и 4) црквама: *врачевској*, *штитарској*, *петровској* и *никољачкој* набавио неколике половне одежде и црквене књиге. Сем тога је Главни Одбор добио од појединих родољуба у Србији ове новчане прилоге: а) за цркву у Требињу 4.000, а за цркву у Бовићу 500 динара од прилагача, чија су имена у једном београдском листу објављена, и б) ове поклоне у стварима: 1) од ученицâ средње женске школе г-ђе А. Церманке: 1 ваздух и 2 дарка за свету тајну од фине свиле и злата, као њихов рукотвор, 2) од г. Саве Грбовића, јеромонаха: 1 требник, 1 ваздух и 2 дарка за свету тајну, 1 заставу за литију св. Пантелејмона и 1 антимис, 3) од Максима Протића и Миленка Капларовића, црквених кројача: 1 петохлебницу посребрену, 4) од Витомира Марковића и Павловића, црквених кројача: 1 путир, дискос, звездицу, копље и

кашичицу, све од сребра, на позлаћено, 5) од Народног Позоришта у Београду; 2 пара наруквица, 2 појаса, 2 епитрахиља, 2 застора за часну трпезу и 1 дарак за св. тајну, и 6) од шабачке „уједињене омладине“ једно посребрено кандило.

3., Давање путнога трошка сиромашним српским учитељима. Да би колико толико олакшао и ублажио мучан и с опасностима скопчан положај и рад оних родољуба, који се жртвују на племениту службу српској народној просвети, Главни је Одбор доста често притицао у помоћ, и ако с незнатним сумама, оним учитељима и учитељицама, који одлазе да раде у српским школама изван краљевине Србије. Тога ради је осамнаесторици наставника̂ из разних српских крајева издато у години 1887. свега 1.700 динара на име путнога трошка, било из једнога места ван Србије у друго, било из Београда до школе, у којој ће радити. Ова помоћ од непуних 150 дуката, уверени смо, долази по вредности и величини својих последица на прво место одмах после помоћи чињене самим школама. С овом је тачком тесно скопчана и тачка

4., Давање путнога трошка и помоћи оним ученицима из разних српских крајева, који се у Београду школују. Као год што је умесно и потребно помоћи и наградити садашње трудбенике, тако је исто велика потреба и спремати будуће раднике на просветном пољу српскога народа. Тога ради и поред оне помоћи, коју независна краљевина Србија даје сиромашној Српчади из других српских покрајина ради школовања, Главни је Одбор имао више пута̂ прилике

видети потребу ове српске омладине, науке жедне, те и ако није увек могао учинити све што би требало, ипак је бар колико толико ублажио невоље ученичког сиротовања. Главни се Одбор одазвао молбама дванаесторице ученика из Старе Србије, Босне и Црне Горе, и на то издао преко 900 динара. У ову суму иде и 120 динара, издатих у име путнога трошка до Москве сину једнога заслужног, покојног родољуба српскога. Надајмо се да ова помоћ „Друштва Св. Саве“ неће бити у своје време заборављена, него да ће и ова, друштвом помогнута, и сва друга, српска омладина бити у скорој нам будућности најбољи бранич српске народности и проповедник мисли „Друштва Св. Саве“.

5., *Ванредно притицање у помоћ и награђивање заслужних српских родољуба и просветних радника.* Сем изређаних издатака на српску школу и њене садашње и будуће раднике, Главни се Одбор није могао оглушити ни према оним, по Српство заслужним људима, који или још и данас раде у српској школи и цркви или су одавна за такав рад стекли наше признање и захвалност. Помоћ, у овом погледу чињена, првима ће бити подстицање на још енергичнији рад и пожртвовање, а другима заслужена награда за досадашње трудове. Помоћ ова није била редовна, те је чињена махом у случајима нарочите и преке потребе, и то обично у мањим сумама. Тако је Главни Одбор издао ванредне помоћи (по 30, 40 и 60 динара) осморици садашњих и двојици некадашњих учитеља из разних српских крајева; породици једног

заробљеног учитеља; тројици потребитих а заслужних свећеника и шесторици пострадалих српских родољуба — свега на 1.300 динара. Највећи је сем тога издатак поклон (у вредности 1.200 динара), у име одликовања, учињен једном по српске интересе, народну школу и цркву врло заслужном родољубу и великом Србину.

6., Помоћ нарочитим друштвеним изасланицима. Завршујем трећи одељак свога извештаја оним радом главнога одбора и његових помагача, који ће за боље и живље вршење друштвеног задатка у новој години бити од велике користи. За обавештавање о стању српских народних школа и о свима просветним приликама појединих српских крајева Главном је Одбору служила, па и данас у многом погледу још служи преписка с родољубима с разних страна. Али ради тачнијег сазнања свега што му је потребно, ради што бољих упута за свој рад, који се сваким даном све више развија и разноврсније разграњава, Главном су Одбору добро дошли опробани радници, који су или већ познати или се тачно могу упознати са свима згодама и незгодама појединих српских покрајина, уз то људи, у чије се родољубље не сумња. Таквим је људима Главни Одбор био вољан, кад му понуде своје услуге, пружити и материјалне помоћи, па и нешто награде за труд, који ће „Друштву Св. Саве“ отворити нове путове и олакшати му најтеже радове. С тога је Главни Одбор само за ове услуге издао преко 4.000 динара, одобравајући поднете му понуде или и сâм одређујући нарочите изасланике и пропи-

сујући у оба случаја и места, кроз која ваља пропутовати и програм за подношење извештаја. На тај начин Главни је Одбор добио пет опширних извештаја с разних страна, пуних врло интересних и за потоњи рад поучних података, корисних обавештаја и умесних предлога. Све што се у овим извештајима нађе као пажње достојно, Главни ће Одбор употребити како за најбоље нађе и урадити, колико му средства буду допуштала, све што треба урадити, да се ма још за једну стопу ближе примакнемо високом и далеком циљу српскога родољубља. Међу тим не треба мислити да се овим извештајима све дознало, све испитало и како ваља оценило: српски је народ у тако несрећним приликама за живот; српска је народност изложена толиким ударима и с истока и с југоистока, и са запада и с југозапада, да је данас правом родољубљу тешко и разазнати се у великој нам невољи, а то ли одмах погодити пут и начин, како да се у злу помогнемо. И за упознавање зла и за његово уклањање треба много, врло много рада; много, врло много жртава, и личних и матерпјалних. —

На завршетку овога, више летимичног и кратког, прегледа одборскога рада, нек ми је слободно замолити вас, господо и браћо, да се оцењујући овај рад, сетите прво тога, да су „Друштво Св. Саве“ и његов Главни Одбор навршили тек 17 месеца од свога постанка, и друго тога, да су у овом одбору за то време радили људи, и ако пуни добре воље и одушевљени за свету ствар друштвену, ипак слаби, да сами савладају све тешкоће великога за-

датка и изврше све оно, што се годинама упорнога рада, огромним жртвама свију нас извршити може. С тога нећу неистину казати, ако у име својих другова речем: да смо готови одмах признати сваку своју погрешку; да смо ради чути сваку, и најоштрију, критику свога рада; да смо, на послетку, вољни, да с вама заједно и сами припомогнемо, да се што пре исправи све оно што није било добро, а предложи и усвоји све оно што се клони добру и напретку друштвенога рада. Најдубље уверени да је напредак „Друштва Св. Саве“ у исто време и напредак целога српскога народа, довикујемо вам: у суревњивој тежњи да нам Друштво добије што више радника, стече што више средстава, — договарајмо се данас и радимо искрено, братски, пријатељски, па ће нас наш свети учитељ, наш свети заштитник још више заволети и од сад нам још више помагати!

Скуп је и овај извештај пажљиво саслушао, и говорнику се одазвао са „живео“.

После тога је г. Т. Марковић, I благајник прочитао извештај о имаовном стању друштвене благајнице за 1887. год.

ИЗВЕШТАЈ

I. благајника главног одбора Друштва Св. Саве

II. редовном главном скупу друштвеном,

држаном на дан 17. Јануара 1888. године у Крагујевцу.

Господо!

Као главном благајнику „Друштва Св. Саве“, дужност ми је, да вам саопштим резултате прихода и расхода овога друштва до конца прошле год. И ма да сам на I. друштвоном скупу, држаном 25. Јануара 1887. у Београду, већ изнео резултате друштвена рада од дана његова заснивања па до дана I. друштвеног скупа, ипак ће мој данашњи извештај обухватити не само прошлу 1887. годину, него све време друштвена рада од 26. Августа 1886. па до 1. Јануара ов. год., а то с тога разлога, што је прошли друштвени скуп донео одлуку, да се I. рачунска година има рачунати од 26. Августа 1886. па до конца прошле године.

„Друштво Св. Саве“ насигурно броји много више чланова, но што ће овај мој извештај гласити. Узрок је томе тај, што има једна маса људи, који су се уписали за друштвене чланове, но који припадајуће улоге ни до конца прошле године нису положили; а сем ових, има много и таквих чланова, који су при-

падајуће улоге истина положили, ну чији улози ни до 1. Јануара ов. год. нису, од стране дотичних друштвених пододбора и повереника, главној благајници у Београд послати. Сви ови чланови, чије улоге главна благајница није примила, нису ни могли бити заведени у списак друштвених чланова код Главног Одбора. Разлог је томе просто тај, што благајник главног одбора, као материјално одговорно лице за улоге свих заведених чланова, није могао заводити у приход друштвени и улоге оних чланова, које он фактички није ни примио. Ово неколико речи напомињем ради објашњења, колико да се зн да су овим мојим извештајем обухваћени само они друштвени чланови, чије је улоге главна благајница до 1. Јануара ове године примила.

Као што ћете из печатаног прегледа друштвеног стања видети, од целокупног броја уписаних друштвених чланова примила је главна благајница у Београду, до конца прошле године, припадајуће улоге за *6.084 члана*. Од ових су:

1.444 утемељачи,
4.598 редовни, и
42 помагачи.

I. Од чланова утемељача платили су:

1 члан . . .	5.000 дин.
1 „ . . .	1.000 „
1 „ . . .	201 „
2 члана по 200 д.	400 „
170 члан. по 100 „	17.000 „
3 члана по 75 „	225 „

82 члана по 50 „ 4.100 дин.
1,184 „ по 25 „ 29.600 „
и од почесних уплата . . 187 „
Свега улога од чл. утемељача **57.713** „

II. Од редовних чланова платили су:

1 члан . . . 12 дин.
1 „ . . . 10,20 „
42 члана по 10 д. 420 „
8 чланова по 6 „ 48 „
4,546 „ по 5 „ 22.730 „
и од почесних уплата . . 82 „
Свега улога од редов. члан. **23.302,**20 „

III. Од чланова помагача платили су:

1 члан . . . . . 2,50 дин.
41 „ по 2 д. 82 — „
Свега улога од помаг. чланова **84,**50 „
А свега примљ. од свију чл. улога **81.099,**70 „

Сем чланских улога за непокретни фонд примљено је још:

Од тестаменталних завештања 1.200 — дин.
И од доброволних прилога 1.373,25 „
Свега: **2.573,**25 „

Сем чл. улога за покретни фонд примљено је:

Од прихода који су пали на разним пододборским и др. забавама 5.385,45 дин.
И од ситнијих прилога . . 164 — „
Свега: **5.549,**45 „

За покретни фонд добивено је још:

Од интереса на новац друштвени 2.957,30 дин.

За 12 књига *„Вукових песама“*	24·—	дин.
И од ажије на разне монете .	82·—	„
Свега :	3.064,05	„
Свега дакле целокупн. прихода било је	**92.286,45**	„

А за све време друштвеног рада утрошено је:

1. За *административне трошкове*, у које долази: израда клишеја за слике у I. књизи „Браства“; повез Вукових и друштвених књига; плата друштвеног момка; огрев и осветљење друштвеног стана; поштарина на књиге, писма и новчане аманете; разни ситни канцелар. прибори и трошкови, итд.	3.725,75	д.
2. На друштвене цељи по документима	13.470·—	„
3. За куповину књига	2.350·—	„
4. На награде писцима . . .	495·—	„
5. На израду дипломе за чланове утемељаче	2.966,75	„
6. Потрошили друштвени пододбори	604,50	„
и 7. За ажију на злато за новац непокретног фонда, који је у злату .	1.516,95	„
Свега дакле утрошено	**25·128,95**	„

Кад се од горње суме целокупног прихода у	92.286,45	„
одбије укупна расходована сума у . .	25.128,95	„
онда остаје на чисто друштв. капитала за 1. Јануар ове године.	**67.157,50**	„

Од ове суме — *60.286,25 д.* образују стални фонд, који се према члану 4. друштвених правила не може трошити; а остатак од *6.871,25 дин.* долази у покретни фонд, који друштву стоји на расположењу за трошење у текућој рачунској години.

Ова сума новаца налази се у овим монетама:

1. По једној признаници Београдског Кредитног Завода *60.000 дин. у злату*, а на име 3.000 наполеондора по 20 дин.;

2. По једној признаници Београдске Задруге за међусобно помагање и штедњу *6.000 дин. у сребру*, и

3. У подручној благајници I благајника Главног Одбора *у сребру 1.157,50* дин.

Сви рачуни Главног Одбора „Друштва Св. Саве“, од 26. Августа 1886. па до 31. Децембра 1887. закључно, прегледани су од стране прегледача рачуна, који су према чл. 8. друштвених правила на I. друштвеном скупу изабрани, и нађени су за исправне. Дотични извештај поменутих рачуноиспитача такође ће се поштованом скупу прочитати и на одобрење поднети.

Сем побројанога, налази се у подручној каси I благајника Главног Одбора сума од динара *1.576,20*, која је после закључених рачуна дошла и која ће се увести у књигу благајникову за текућу рачунску годину. —

Та сума дошла је:

1. Од друштвеног повереника М. Миљковића из Кремана (среза златибор.) за 10 редовних чланова по 5 динара, — 50 дин.

2. Од члана главног одбора Срете Ј. Стојковића из Минхена, за 10 редовних чланова по 5 д., — 50 дин.

3. Из Параћина, за 1 утемељача 25 дин., и 1 редовног члана 5 дин., — 30 динара.

4. Из иностранства, за 12 редовних по 5 дин., и 1 редовног 9 дин., — 69 динара.

5. Од пододбора у В. Градишту: за 7 утемељача по 25 дин., и 26 редов. по 5 дин., и од држане забаве 1/I ов. год. 187,[15], — 492,[15], дин.

6. Од пододбора у Александровцу: за 10 утемељача по 25 д., и 16 редовних чланова по 5 д., — 330 д.

7. Од пододбора крагујевачког: за 4 утемељача по 25 дин., и 15 редовн. чланова по 5 д., — 175 дин.

8. Из вароши Београда: за 1 утемељача цео улог 100 дин., за 9 утемељ. по 25 дин., и 11 редовних чланова по 5 дин., — 380 динара.

Свега дакле по закључењу рачуна дошло је улога за *32* утемељача и *102* редовна члана.

Завршујући овај свој извештај, молим поштовани скуп, да изволи саслушати извештај прегледача рачуна, о исправности друштв. рачуна за прошлих 16 месеци.

I Благајник главног одбора
„Друштва Св. Саве“,
Тих. Ј. Марковић.

Члановима је за тим раздат печатан табеларни преглед, који се у овој књизи налази. А како ни један од рачуноиспитача за ову годину није био на скупу, то је председник Главног Одбора умолио г. В. Рајковића, председника крагујевачког пододбора, да прочита извештај на прошлој скупштини изабраних рачуноиспитача.

Он гласи:

Другом редовном главном скупу „Друштва Св. Саве“

Изабрани од прошлогодишњег главног скупа за прегледаче рачуна, потписани имају част известити главни скуп, да су прегледали рачуне „Друштва Св. Саве“ за време од 24. Августа 1886. до 31. Децембра 1887. год., и да су их нашли исправне.

Приходи, показани у прегледу имаовног стања друштвеног на дан 31. Децембра 1887. године, који Главни Одбор подноси данас скупу, изведени су тачно по рачунским књигама, а сви расходи оправдани су документима.

Имаовно стање „Друштва Св. Саве“ на дан 31. Децембра 1887. год. састојало се из:

а) непокретног	фонда	од	динара	60.286,25
б) покретног	„	„	„	6.871,25
			Укупно динара	**67.157,**50,

као што показује и преглед имаовног стања, а пошто су се уверили да се овај капитал налазио:

а)	60.000·—	динара	у злату код Београдског Кредитног Завода по једној признаници,
б)	6.000·—	„	у сребру код Београдске Задруге за међусобно помагање и штедњу, опет по једној признаници, и
в)	1.157,50	„	у сребру, у подручној благајници друштвеној

укупно **67.157,**50 динара, — потписанима је част пред-

ложити главном скупу да изволи издати Главном Одбору разрешницу за рачуне друштвене од 26. Августа 1886. до 31. Децембра 1887. године.

10. Јануара 1888. год.

у Београду.

Пера Манојловић,
Ник. Ђорђевић,
Ј. Живадиновић.

По прочитаноме, скуп је једногласно примио извештај и издао разрешницу I благајнику на рачунима од 26. Августа 1886. год. до 1. Јануара 1888. год.

После овога председник је јавио скупу да се сваки, који има што да предложи, или за што да пита, обрати нарочитом одбору, у коме су: Љуб. Ковачевић, М. Веселиновић из Београда, и В. Рајковић и Ст. Чутурило из Крагујевца. За тим су изабрани да овере записник овога скупа г. г. Љуб. Јовановић из Београда и Ст. Чутурило из Крагујевца.

По свршеном овом раду председник је обзнанио, да је на дневном реду *бирање девет чланова у Главном Одбору:* седморице, који су коцком иступили (а то су: г. г. Свет. Николајевић, председ., Ст. Каћански, потпредс.; М. Милићевић, П. Татић, М. Веселиновић, Ср. Стојковић и Ђ. Козарац, чланови); једнога, који је премештајем престао бити члан (а то је: г. М. Р. Маринковић, тајник) и једнога, који је умро (а то је: г. Ник. Стојановић, књижничар).

После прочитане кандидационе листе Главног Одбора скуп је решио, а председник је огласио, да су за чланове Главног Одбора изабрани: г. г. Свет. Ни-

колајевић, М. Богићевић, Милов. Миленковић, Ранко Петровић, Милојко Веселиновић, Ђура Милијашевић, М. Ђ. Милићевић, М. Мијаиловић и Светозар Милојевић.

Овим је I састанак закључен.

II Састанак

Отворен је истога дана, 17. Јан., у 3½ ч. по подне.

Г. Љуб. Ковачевић, члан Глав. Одбора прочитао је: I телеграфске и II писмене поздраве друштвеном скупу из разних српских крајева. Сви су поздрави печатани у додатку овом записнику.

Скуп је изјавио захвалност свима, који су друштву честитали срећан рад.

После прочитаних поздрава председник је јавио да је на реду бирање часништва у Главном Одбору. Скуп је одлучио, да сам Главни Одбор кандидује часништво. Кад је Главни Одбор свршио поверени му посао, председник је обзнанио часништво: председник г. Свет. Николајевић; потпредседник г. Мијаило Богићевић; I тајник г. П. П. Ђорђевић, II тајник Н. Ђ. Поповић, III тајник г. Ранко Петровић; I благајник г. Т. Марковић, II благајник Милов. Миленковић; I књижничар г. М. Веселиновић, II књижничар г. Ђ. Милијашевић. Скуп је ову кандидацију примио већином гласова.

За овим је председник кандидовао, а скуп усвојио, да прегледачи друштвених рачуна у 1888. години буду: г. г. Ђ. Вајферт, П. Манојловић и Ј. Живадиновић.

Прочитани су разни предлози, од којих су неки примљени, а неки остављени Главном Одбору да о њима води старање. Примљени су предлози: 1.) да се о

већим празницима у цркви носи тас у корист касе „Друштва Св. Саве“; — 2.) да Главни Одбор може сам попуњавати упражњена места оних својих чланова који би престали бити чланови, било премештајем, било иначе, али да о том извести идући скуп; — 3.) да се договорно с пододборима и повереницима, у току године, реши, да ли да се главни скуп држи у Мају или Јануару месецу; и — 4.) да се III главном скупу поднесе предлог, да се из сталног друштвеног фонда откупи известан број српских лутрйских лозова.

Завршујући рад II главног скупа „Друштва Св. Саве“ у 6 часова по подне, председник је захвалио свима члановима скупа, што су са разних крајева Србије дошли, те је скуп био тако многобројно похођен, да је било преко 300 чланова.

18. Јануара, у 10 часова пре подне, у новој цркви крагујевачкој, држан је помен помрлим члановима „Друштва Св. Саве“. При томе помену чинодејствовало је 16 свештеника, које из вароши Крагујевца, а које од гостију, чланова друштвених, а г. протосинђел Фирмилијан изговорио је у цркви ову беседу:

Ва име Оца и Сина и Св. Духа.

Под знамењем Божјег угодника, под именом првог српског просветитеља и највећег српског родољуба Св. Саве, ево нас, браћо, сакупљених и у дому Божјем, а око посмртне воштанице, коју благодарни упалисмо за покој душа наших родољубивих чланова и приложника

покојних: Ђуре Јанковића, Стеве Мијатовића, Ђорђа Хаџи-Николајевића и других.

Поштовати Божје угоднике, уважавати народне родољубе и поносити се њиховим овековеченим именима, значи бити задахнут онаквим мислима, бити одушевљен онаквим осећањима и бити спреман на онаква пожртвовања, каквима су се одликовали и велики угодници или родољуби, које поштујемо. Покојни чланови и приложници друштва „Св. Саве“ посведочили су делом, да су збиља у томе смислу и поштовали првог српског просветитеља, царевића, светог Немањића Саву. Познавајући из светитељевих дела и његове мисли, осећања и пожртвовања, они су се његовим врлинама и одушевили, па су друштву, које носи свето име Савино и које је поставило себи у задатак дела Свет. Саве, оставили ради бољитка народног, и то: Јанковић 4000, а Мијатовић и Николајевић по 600 динара.

Може бити, моја побожна браћо, да вам ове суме, а према јевропским капиталима, изгледају и доста мале, али те суме према главном капиталу друштва „Св. Саве“ нису мале. Ну ове суме значајне су за нас, кад се упореде с капиталима сличних нам друштава, н. пр. кад се упореде с капиталом хрватског друштва „Св. Јеронима“, који броји неколико стотина хиљада динара; или с капиталом бугарског друштва „Св. Кирила и Методија“, који има преко 2,000.000 динара; или с капиталом грчког друштва „За распростирање науке“ који је још већи! Према овоме и према капиталу нашег друштва „Св. Саве“, наши драги покојници оставили су нашем друштву доста. Због тога

и јесте наша дужност, да се за покој њихових душа помолимо преблатом Спаситељу, те да се на покојне чланове угледају и друга браћа Срби, којима је Бог дао да и за свој народ могу шта учинити.

Народ је, браћо, веома велика чињеница. У слави француског народа поноси се и најсиромашнији Француз; силом и величином руског народа поносит је и моћан и најмањи Рус, а славом немачког народа хвали се сваки Немац. Ну чиме ће данас да се хвале Немањини и Душанови потомци око Адрије и Велебитских гора, око Струме и Витоша, око Вардара и Шарпланине, око Фрушке и око Вршачких планина? Српску је земљу природа обилато обдарила и дивно украсила: плодним планинама и богатим пољима, многим рекама и здравом климом, лепим народом и многим јунацима, али где су му индустрије и капитали, где бајонети јевропских сила и наука славних народа? Свега тога у Србина нема, колико би му у данашње време требало да има и колико је имати могао, да не беше Вука и Косова! Још је само остала лепа српска вера и језик народни, обичаји и осећање, и те силе још спајају Србе и одржавају их у заједници; ну и њима прети опасност, те с тога их је друштво „Св. Саве“ и узело под заштиту. Истина, да се с овим најпречим патриотским радом одоцнило, али ће се ипак моћи доста и да уради, само ако Срби похитају у друштво „Св. Саве“, ако друштвени чланови буду вредни и заузимљиви око друштвене задаће, и ако друштво буде имало више чланова, као што су били покојници, за чије се душе Богу и његовом угоднику Св. Сави молимо.

Побожна браћо! Век у коме живимо објавио је *царство идеје народности.* То царство већ је нашло и своје трофеје у слободи и уједињењу италијанског и немачког народа, и само још на Балкану вапаји се чују, па и ако је и ту више пута развијана застава идеје народности, којој су овога века Срби први послужили и на њен олтар принели племениту и јуначку крв своју и тешким знојем очувано имање своје. Истина, да је из тих жртава поникла Краљевина српска, ну и она је само један део онога великомученичког и светог тела, коме је ћивот на Косову сакован и тек после пет векова на Такову отворен, да му се потомци поклоне и да ту погажену светињу ускрсну. Воња благоуханија из овога ћивота са Такова замирисала је по свима српским земљама, по целом српском народу, који је тиме мало живахнуо, али још главу слободно исправио није! Кадионица тога ћивота, браћо Срби, остала је у рукама Краљевине српске, и она треба опет да окади своју браћу Србе. Ну синови Краљевине и нарочито чланови Друштва Св. Саве дужни су да принесу тамјана у ову кадионицу, те да српска црква и српска школа, српска песма и српски обичаји не остану у мраку и без мириса. Родољубиви покојници, за чије смо душе упалили воштаницу у храму Божјем, умалили су нешто својим милим и драгим наследницима, али су за то пренели свој део тамјана на олтар српске идеје, дајући нам лепа примера, да се на њих угледамо, негујући у српским земљама просвету и народност, веру и обичаје, јер је у томе још сила и моћ наша.

Истина је, браћо, да историјска права једнога народа имају своју тежину и величину, али и историци, као људи, бивају често пристрасни и греше, па отуда и бива, да очување права једнога народа често зависи од пријатељства неког другог народа, као што и срећа многих појединаца често зависи од њихових пријатеља. Због тога и јесте велика истина, да су света вера и лепи народни обичаји, живо осећање своје народности, свој језик и своја песма много јачи ослонац и много јаче јамство за једну народност. Ове важне чињенице сједињавају браћу с браћом, стојећи на чврстом темељу и управљајући се по непогрешним законима, те тако предају унуцима неповређено све оно, што су им дедови у аманет оставили. И српски народ има своје дедовске особине, и српском су народу из његове старе царевине остале: вера, славе, гусле, доламе, српски језик и разни обичаји, који су му за све време ропства и давали снаге за живот. На чување и неговање те снаге и наши су покојни родољубиви чланови оставили своја завештања,ну тиме су и целом Друштву Св. Саве оставили још веће дужности старања о цељи и задаћи друштвеној. Велике су те дужности, али су и цељи друштвене племените, свете, јер су за срећу Србинову, а мило је и драго име Србин. Човек, а и Србин је човек, ходећи по земљи, за небо је створен; газећи по праху земаљском, за диvоте рајске одређен је; мучећи се за кору хлеба, за небеске насладе постао је; а патећи се са здрављем, за вечност је намењен! Човек, а и Србин је човек, живећи у својој земљи, па као Србин, не смејући негде

ни као такав да се покаже, јесте слика и много веће слике, него што је Србинова, јесте слика Бога свемогућег! За срећу те слике покојни наши чланови оставише своја завештања, а ми се, браћо, потрудимо, да и више таквих родољуба у Српству стечемо, а у томе ће нам и Бог помоћи, јер *прегаоцу Бог помаже* и у вечно блаженство уводи све, који се за бедне и страдалнике старају. Спаситељ нам је казао да *ко милостињу даје, тај Богу узаима*, па зато нека су благословене душе наших покојних чланова и приложника, који својим завештањима за своју бедну и страдалну браћу Богу позајмише, јер ће им Он то у своме вечном царству вратити.

18. Јануара 1888. г.

Протосинђел Фирмилијан.

Водио записник
Тајник,
Н. Р. Поповић.

Председник Главног одбора
„Друштва Св. Саве“,
Свет. Николајевић.

Овај протокол II главног скупа „Друштва Св. Саве“ оверавају скупштински повереници:

Стево Чутурило,
Љубомир Јовановић.

ГЛАВНИ ОДБОР ДРУШТВА СВ. САВЕ

Председник,

Светомир Николајевић, професор Вел. Школе.

Потпредседник,

Михаило Богићевић, министар грађевина.

Тајници:

I **Пера П. Ђорђевић**, професор I беогр. гимназије,
II **Никола . Поповић**, утитељ беогр. осн. школе,
III **Ранко Петровић**, професор I беогр. гимназије.

Благајници:

I **Тихомиљ Ј. Марковић**, трговац.
II **Милован Миленковић**, трговац.

Књижничари:

I **Милојко Веселиновић**, чиновник минист. војног,
II **Ђура Милијашевић**, професор беогр. ниже гимназије.

Чланови:

Милан Ђ. Милићевић, библиотекар беогр. Нар. Библиот.
Панта Срећковић, професор Велике Школе,
Михаило В. Вујић, министар финансије,
Љубомир Ковачевић, професор Учитељске школе,
Протосинђел **Фирмилијан**, професор Богословије,
Светозар Милојевић, члан пореске управе,
Ђока Миловановић, учитељ цртања у Вел. школи,
Михаило Михаиловић, начелник рударског одељења,
Алекса Илић, прота, председник беогр. конзисторије,
Коста Шуменковић, трговац,
Коста Петровић, учитељ беогр. осн. школе.
Манојло Клидес, трговац.

ПРЕГЛЕД ИМАОВНОГ СТАЊА

На дан 31. Де-

ПРИМАЊЕ

Текући број	Наименовање	Стални фонд		Фонд за трошење	
		динара	пр.	динара	пр.
1	Улози чланова утемељача	57.526	—		
2	„ „ редовних			23.220	20
3	„ „ помагача			84	50
4	Почасни улози чл. утемељ.	187	—		
5	„ „ „ редовн.			82	
6	Добровољни прилози и завештања преко 25 дин.	2.573	25		
7	Приходи од забава и ситни прилози			5.549	45
8	Ажија на разне монете			82	75
9	Интереси			2.957	30
10	Друштвене књиге . .			24	—
		60.286	25	32.000	20
	1 Јануара 1888 г. Пренос	60.286	25	6.871	25

Свега примљено за оба фонда дин. 92.286,45
Свега потрошено . . . . „ 25.128,95
Остаје рест динара 67.157,50

У Београду 31. Децембра 1887. год.

„ДРУШТВА СВЕТОГА САВЕ“

цембра 1887. год.

ИЗДАВАЊЕ

Текући број	Наименовање	Стални фонд		Фонд за трошење	
		динара	пр.	динара	пр.
1	Административ. трошкови			3.725	75
2	Издаци на друштв. цељи			13.470	—
3	Куповина књига . .			2.350	–
4	Награде писцима . .			495	—
5	Ажије на злато . .			1.516	95
6	Трошкови пододб. друштвених			604	50
7	Израда дипломе за чланове утемељаче . .			2.966	75
8	Салдо			6.871	25
		60.286	25	32.000	20

I. Благајник главног одбора „Друштва Св. Саве“,

Тих. J. Марковић

СПИСАК ДРУШТВЕНИХ ЧЛАНОВА

који су своје улоге платили

КРУЗИ	ПОМАГАЧИ	Редовни чланови		
	СА УЛОГОМ ОД 2 ДИН.	СА УЛОГОМ ОД 5 Д.	СА УЛОГОМ О · 10 Д.	СА РАЗНИМ УЛОЗИМА
Округ Алексиначки		135		Са 6 дин. 1
„ Београдски		126	1	Са 6 дин. 2
Варош Београд	31	541	11	
Округ Ваљевски		197	1	
„ Врањски		1	1	
„ Јагодински		3[illegible]1		
„ Крагујевачки		2[illegible]9		
„ Крајински		237		Са 6 дин. 3
„ Крушевачки		71		
„ Књажевачки		79		
„ Нишки		246		
„ Пиротски		258	1	
„ Подрински		78		
„ Пожаревачки		377		
„ Руднички		106		
„ Смедеревски	Са $2^1/_2$ д. 1	205		
„ Топлички		59		
„ Ужички		107		
„ Црноречки		255		
„ Чачански	2	156	1	Са 6 д. 2
„ Шабачки		127	1	
„ Ћупријски		124	1	Са $10^1/_5$ д. 1
Иностранство	5	396	24	Са 12 д. 1
Укупно чланова	42	4.546	42	10

Београд, 31. децембра 1887. год.

ПО ПОЈЕДИНИМ ОКРУЗИМА

до 31 децембра 1887.

	Чланови утемељачи					
УКУПНО РЕДОВНИХ ЧЛАНОВА	СА УЛОГОМ ОД Д.	СА УЛОГОМ ОД 50 Д.	СА УЛОГОМ ОД 75 Д.	СА УЛОГОМ ОД 100 Д.	СА УЛОГОМ ПРЕКО 100 ДИН.	УКУПНО ЧЛАНОВА УТЕМЕЉАЧА
135	28			4		3
128	53			3		5
554	120	70	2	55	Са 5000 д. 1 Са 1000 д. 1 Са 200 д. 1	250
198	58	1				59
118	92	1		8		101
311	29			12		41
269	76	1		7		84
240	54			8		62
71	12					12
79	24			2		26
246	107			14		121
259	61			3		64
78	9			2		11
377	67			6		73
106	17	1		4		22
205	53			1		54
59	10					10
107	52	1				53
255	49	1		12		62
156	38		1	2		41
127	98			14		112
124	44	1				45
396	33	5		13	Са 201 д. 1 Са 200 д. 1	53
4.598	1.184	82	3	170	5	**1.444**

Из друштвених књига извео I. благајник Главног Одбора „Друштва Св. Саве“,

Тих. Ј. Марковић.

ПОЗДРАВИ
ДРУГОМ ГЛАВНОМ СКУПУ
ДРУШТВА СВЕТОГА САВЕ

17. Јануара 1888.

У КРАГУЈЕВЦУ.

Алексинац. — Љубав и слога у раду ка остварењу српске мисли нек вас прати. Желе:

Аранђео Димитровић, Аврам Стаматовић, Петар Ј. Милошевић, учитељи.

Аранђеловац. — Жеља је свакога и истинскога Србина, да се оствари идеја, ради које је образовано друштво Св. Саве. Раскомадани Србин тражи лека Помозимо му, јер помоћи њему, значи помоћи самоме себи. —

Срећан вам рад, браћо.

Илија Павловић, Сретен М. Раковчић, Љуба Поповић, Јован Јовановић, Милош Велицки, Љуба Миливојевић учитељи, **Милан** прота, **Андро Савић** свештеник, **Мата Ђорђевић, Лука Компеновић, Ђорђе Урошевић, Младен Јовановић, Димитрије Скочарић, Јанко Прекић, Младен Андрић, Коста Јовановић** апотекар, **Антоније Дамњановић, Павле Михалачки, Панте Грујић, Андрија Војиновић, Тодор Бенцо, Здравко Рајковић, Јоца Поповић, Јовица Милентијевић.**

Београд. — Најсветија и најузвишенија задаћа Светога Саве захтева и највише усталаштва и пожртвовања.

Жалим што не могах и сам доћи.

Срећан и успешан рад!

Др. Мих. В. Вујић.

Београд. — Честитамо данашњи рад, желећи да тежње друштвене, исказане у старој престоници питоме Шумадије нађу одзива у целом Српству и остваре лепе снове раскомаданога народа српскога.

Живели Светосавци!

Милов. Р. Маринковић, Паја Вуковић, Живан А. Радосављевић, Љуба Новаковић, поп **Андрија Љубичић, Кузман Паштровић, Миша Мијаиловић.**

Београд. — Срећан вам рад! Нека се под светим знамењем првога српског просветитеља у скоро сакупе растурена, збратиме разбраћена и сроде разрођена сва српска браћа, те да једним гласом захоре песму уједињењу целога српског народа.

Петар Петровић, предавач друге беогр. гимназије.

Београд. — Нека би вам рад на духовном јединењу свеколиког Српства био толико плодан, колико је пуно задахнут племенитим и стварним тежњама, којих сте ви светли у Српству поборници.

Милијашевић, Мих. Банковић, Димић, Ловчевић, Ранко, П. Михајловић, Радојкић, поп **Таса Капетан-Спасић, Милан Петровић Обућина, Чађевић, А. Милосављевић, М. Поповић, Мата Јовановић, Радосављевић.**

Београд. — Срећан вам рад! Не губите из вида слогу и једнодушну љубав, коју је проповедао и подржавао наш светитељ Сава. Не заборавите на осталу нашу браћу, која пиште испод туђег ига.

Љубомир Божановић, Јован Алексијевић.

Београд. — Желимо успешан рад на уједињењу Српства.

Војислав Бакић, управитељ учитељ. школе, **Лаза Обрадовић,** управитељ вежбаонице.

Београд. — Свети задатак на срећу васцелог Српства срећно решили патриоти српски на збору данашњем!

Црквена певачка дружина **Корнелије.**

Београд. — Поздрављамо скуп, желећи му срећан рад. Шаљу поздравље:

Поп **Живота**, рабровски, поп **Коста**, крепољински.

Београд. — Срећан рад! Напредак домовине и уједињење васцелога Српства нека вам је водиља у вашем трудном послу.

Мијаило М. Протић, учитељ.

Београд. — Срећан рад! Дао Бог, и друштво Св. Саве под бреновићима било оно Српству што и патрон Св. Сава под Немањићима.

Алимпије, адвокат, крајински члан утемељач.

Београд. — Високо нека је подигнута застава светитеља Саве, којој је војник сваки Србин, ма где он био и ма шта он био. Срећан рад нека је Савиним

војницима, који ће слогом и једнодушном мишљу довести, ако Бог да, под ту заставу и све српске земље, као што данас доводи све српске синове.

Живко Анђелић, Стево Добривојевић, адвокат, **Јова Милановић, Васо Стефановић, К. Црногорац, Перо Николић, Мих. Спасојевић,** адвокат, **Вучко Стојановић, Свет. Анђелић, Настас Антоновић, Нов. Марковић, Мил. Браловић, Светозар Јанковић, Љуб. Јаковљевић, А. Богић, Мијаило Стевановић, Мита Базрђан, Марко Антић, Дим. Димитријевић, Ђ. Хаџи-Новаковић, Данило Стефановић, Прока Јовановић, Панта Дробњак, Илија Храписављевић.**

Београд. — За славу целокупног Српства, нек вам је срећан рад. Поздрав.

Милица Ћопићева, учитељица, **Владимир Ћопић, Миодраг Протић,** свр. правници.

Бела Паланка. — Честитамо вам свети рад. Дај боже, да ваш рад под мудром управом нашег Краља Милана I. уроди знаменитим плодом по цело Српство, да оживи сва увенула српска срећа, да у њима помоћу вашег светог рада проври слободна српска крв, да у некима оживи света мисао уједињења. Слава Св. Сави! Живео краљ! Живело Српство!

Потпредседник пододбора, **Коста Стефановић.**

Битољ (Маћедонија). — Честитам искрено жељу друштву, данашњи празник. Живели сви!

Лазар Дума, професор.

Брза Паланка.

У слози вашега рада
Српска је нада,

Да се пробуде Српству славе
Немањића Саве,
Испод Мироча желе
Да с' испуне српске жеље.

Поздравље.

Повереник **Сима Михајловић,** учитељ, утемељач, **Јов. Јекић,** шумар, чланови, **Стеван Ценић, Мита Ценић, Јанаћ Кузмановић, Наум Михајловић, Васа С. Ценић, Панта Димитријевић, Љуба Петровић, Светозар Милановић, Тоша Митровић.**

Ваљево. — Честитамо рад. Желимо да уроди још бољим плодом.

Пододбор.

Ваљево. — Рад честитам.

Коста Мојсиловић, македонац.

Ваљево. — Срећан рад! Бољу будућност на дику Српства желе

Андријашевић, Јевтић, учитељи; **Лазаревић,** директор.

Варварин. — На вас Српство погледа, дух Светога Саве над вама лебди.

Срећан рад.

Члан **Стефан Димитријевић,** учитељ.

Г. Милановац. — Честитајући рад данашњега скупа, искрено му желимо да што пре оствари племениту задаћу своју, радећи вазда на томе по примеру светитеља Саве. —

У име пододбора Гор. Милановачког

Председник, **Вуја Васић.**

Градиште. — Добра срећа Српству и срећан вам састанак, браћо!

Родољубље и мудрост Свет. Саве нек руководе скупштину у њеном светом раду: на спасавању, просвећењу и уједињењу васколиког Српства, па ће обавештени народ српски прегнути свом снагом на тај велики посао, а Бог милостиви благословиће труде његове. Поздрав скупу од свију овдашњих чланова друштва.

Пододбор.

Д. Милановац. — Подржите име „Србин“ у Српчади подјармљенога Српства. Не дајте да нас срамоте цифре туђих школа у српским местима. То се од вас очекује.

Чланови друштва: **Јов. Стојановић,** свештеник, **Жив. Првуловић, Петар Јосимовић,** учитељи, **Ружица Вељковићка, Милева Димитријевићева,** учитељица, **Лаза Владисављевић, Никола Михаиловић, Никола Зарић, Димитрије Зарић, Јован Димитријевић, Јован Боркан, Душан Ранковић,** трговци, **Јован Радовић, Раде Крајиновић, Коста Кончиновић, Ђока Јосимовић, Спасоје Ристић, Мијаило Стојановић, Мијаило Џокић.**

Жабаре. — Честитамо патриотски рад! Нек Бог благослови, да се идеја српска оствари. То желе:

Поп **Антоније** и поп **Мита.**

Ивањица. — Честитам рад друштва, са жељом да корисним плодом за све Српство уроди.

Петар Стевановић.

Књажевац. — Желимо вам срећан рад, слогу и споразум на корист Српству.

Пододбор.

Књажевац. — Нека вас у вашем племенитом раду руководи свагда мудрост и истрајност најважнијег по српство Светитеља Саве. — Желе:

Јевта, Лазар, Никола, Драгољуб, свештеници,
Вељић, Марковић.

Књажевац.

Заточници српских жеља!
Драга браћо, ума веља,
Покажите свету целом,
Докажите речју, делом:
Да је тако, к'о што рече Сава:
„Само слога Србина спасава"!
У то име здраво, здраво! —
Учинимо што је право:
Да се спасе што се спасти може;
О, Душанов, помози нам, Боже!

Јовановић.

Краљево. — Браћо! Дај Боже да велика српска мисао, која вас данас искупи, прикупи и уједини свеколико Српство. Сложно на том пољу.

Пододбор краљевски.

Краљево. — Честитам вам данашњи за Српство користан рад.

Петар Спасојевић, трговац.

Крушевац. — Нисмо могли учествовати на скупу. Честитамо друштву рад. Дај Боже да својим радом користи Српству и нашој драгој отаџбини.

Алекса Петковић из јасике, **Светозар Станковић.**

Лесковац. — Поздрављајући данашњи скуп друштва Св. Саве, желимо да се његов рад крунише плодом јединства, слоге и љубави у васцелом Српству. Живели!

Адамовић писар судски, **Љуб. В. Недељковић** телеграфиста, **Кулић.**

Лесковац. — Срећан рад! Предлажемо да садања друштвена управа у свему остане непромењена још за ову годину.

Председник одбора **Милојевић.**

Минхен (Баварска). — Остварење српске мисли потребује огромне жртве. Слава друштву, ком је намењен тако патриотски рад!

Чланови друштва.

Неготин. —

Да уроде знатним плодом
И јединством и слободом
Ваш договор, тежње ваше
За васцело Српство наше.

Михаило Ризнић.

Ниш. — Срдачно поздрављамо скупљене родољубе на збору, желећи да њихов рад у слози и братском споразуму уроди успесима за нашу народну ствар.

Епископ **Димитрије.**

Ниш. — Срећан рад! Нека светлост вашег рада обасја све српске земље без разлике вере, да што пре дођемо до умног јединства, па ћемо брзо дочекати и политичко.

Јан. Поповић професор. **Пет. М. Николић, Ристић** учитељ, **Стојићевић.**

Ниш. — Не могући лично присуствовати на данашњем скупу, ми смо ипак мислима својим међу вама с искреном жељом, да је рад тога друштва све обилатији и успешнији после сваког новог скупа; па као што се радујемо што је данашњи скуп у Милошевој, тако, и још више, желимо да који од доцнијих буде у Душановој престоници. У то име срећан вам рад!

Лазар Р. Петровић, ДушанВаложић.

Параћин. — Браћо! Срећан вам рад!

Желим да заједнички ваш рад уроди богатим плодом на понос српскога имена и српске књиге.

Председник општине **Ружић.**

Параћин. — Светосавској браћи на дивану кличемо: срећан и благословен рад у корист васцелог Српства!

Сретен Тодоровић, Коста Хаџи-Видојковић брзојавници, **Ђорђе Миросављевић** књиговођа.

Параћин. — Браћо! Срећан вам рад! Као чланови, желимо да нас све и на делу обузме плам нашег заштитника и просветиоца, јер су очи целог Српства у нас упрте, а прегаоцу Бог помаже.

Поп **Зака, Софија** учитељица.

Пирот. — Честитамо вам рад овогодишње скупштине са жељом да га договорно и братски довршите, са жељом да друштво Св. Саве временом оствари ону велику мисао, „Уједињење раскомаданог Српства“.

У име пододбора, потпредседник **Босић.**

Пожаревац. — Поздрављамо данашњи скуп, са жељом да својим патриотским радом допринесе користи раскомаданом Српству, дапутем просвете унесе у сваки кутић Српства слободу и политичко јединство, и да сви скупа будемо носиоци велике српске идеје.

Нинићева, Влашковићева, Прендићева, учитељице.

Пожаревац. — Честитајући састанак у срцу Шумадије, желео бих да друштво не малакше на путу народног препорођаја.

Јовановић.

Ражањ. — Срећан састанак српских патриота!

Ваш рад нека уроди обилатим плодом по васцело Српство: Да се раскомадано и потлачено Српство уједини, и да се српска песма пева и слава слави, где год Србина има, под окриљем Светог Саве, а под витешком заставом нашег омиљеног Краља Милана првог. Живело Српство!

Председник пододбора **Ђока Брачинац**, игуман **Данило, Милан Марковић**, јереј **Ђорђе Милетић, Таса Димитријевић, Живота Дамјановић, Ђорђе Димитријевић, Јован Крстић, Јеврем Милосављевић, Александар Стефановић, Радосав Ракић, Павле Милетић, Лазар Поповић, Драга Живковићева, Станија Нешићева, Јелисавета Јанковићева, Милан М. Брачинац, Манојло Ивковић, Свет. Јовановић, Живко Петровић.**

Рашка — Честита скуп и рад српских родољуба

Пододбор.

Рашка. — Срећан рад!

Сложно само, па ће све бити.

Лазар Брачинац телеграфист.

Рашка. — Срећан рад.

Желимо да уроди корисним плодом по цело Српство.

Повереници: **Иво Марковић, Милутин Радоњић.**

Рековац. — У име пододбора друштва Св. Саве за срез левачки честитам рад II главне скупштине друштва Св. Саве, са жељом да друштво у најскоријем времену постигне своју постављену мету за свету српску ствар.

Председник пододбора **Јов. Поповић.**

Сурдулица. — Поздрављамо скуп чланова Св. Саве, са пламеном жељом: да се рад им крунише уједињењем свих Срба на славу српског рода и имена.

Председник пододбора **Радул Илић и Ружић,** поп **Вељко Качаревић, Арса М. Грбић** писар општине, **Димитр. Ј. Вељковић, Коста Стевановић, Алекса Б. Ђорђевић** учитељ, **Савко Кучинарић** учитељ; поп **Манасије Поповић, Коле Јањевић** трг., **Коста Поповић** свештеник, **Величко Божиловић** тежак, **Тома Михајловић** свештеник, **Лазар Момчиловић, Стојан Момчиловић, Манојло Тасић, Аритон Јанковић, Маринко Станковић, Арса Митић, Васиљко Трајковић, Коста Антић, Алекса Јанковић, Јордан Вељковић, Аритон Костић.**

Топола. — Честитамо рад! Желимо да друштво Св. Саве, негујући братску љубав и слогу, с највећим патриотизмом послужи великој идеји Српства. Живели!

У име свију чланова пододбора друштва Св. Саве,

Председник **Јован Петровић.**

Трстеник. — Стожер, слава, спас, светитељ Сава сјединиће Србе са свих страна. Скупљајмо се, Срби!

Сава Савић.

Трстеник. — Због изненадних неприлика нисмо могли доћи. Желимо вам срећан рад.

Сава Николетић, Стојан Здравковић.

Трстеник. — Узносећи данас у царској задужбини царице Милице, Љубостињи топле молитве Богу за благостање и величије српског народа и краља, и за сјајан успех и напредак хуманитарнога друштва Св. Саве, — свесрдно поздрављамо данашњи свечани скуп друштва Светосавског у престоници великога Милоша, са искреним жељама и благословима: да братски договор и слошки ра̂д збора допринесе огромне користи свему српском народу и његовој великој идеји, и да друштво родољубивим радом стече признање и уважење васцелога хуманога света.

Епископ жички **Никанор.**

Трстеник. — Не могу доћи. Имам госта. Срећан вам рад!

Венијамин и **Максим** архимандрити.

Уб. — Пододбор друштва Св. Саве на Убу жели другој главној скупштини друштвеној срећан и сложан рад на понос Српства.

Председник пододбора **В. Јанковић,** благајник **Б. Спасојевић.**

Ужице. — Честитајући данашњи рад, желимо да се наше друштво још већма развије и унапреди, а да, радећи живо на одржању и јачању свих оних врлина народских, које су биле најјачи бедем народне мисли и тежње, — верно изврши свој узвишени и родољубиви задатак. — Слава трудбеницима око постигнућа друштвеног циља!

Председник ужичког пододбора **Јањо Манојловић,** професор; потпредседник **Јово Видојевић** трговац; благајник **Милић Кнежевић** трговац: деловођа **Урош Благојевић** учитељ; чланови пододбора **Добро Ружић** професор, **Срето Поповић** предавач, **Јово Борисављевић, Марко Вуловић** и **Никола Илић** трговци.

Чачак. — Честитамо скупу племенити рад, који се клони напретку Српства и остварењу велике српске мисли, и желимо да и од сваког Србина ова узвишена мисао буде онако схваћена, како ју је схватио и вршио велики патриота и просветитељ наш Свети Сава, те да тако друштво Светог Саве ускори Србину срећније дане.

Свет. Бркић начелник, **М. Ђ. Радосављевић** прота, **Васа Филиповић, Т. Поповић** свешт., **Сибин Ђорић, Ђ. Врбавац, Ранко Лукић, Р. Николић, Савко М. Филиповић, Влад. Антонијевић, Миливоје Јанковић, М. Милијановић, А. М. Станојевић,** поп **Љуба Вуковић, Сима Тројановић.**

ЗАКЛЕТВА

(ПРЕВОД С ФРАНЦУСКОГА. ИЗ PRO PATRIA ОД ЖИЛ ЛЕГУ)

Зид, висок три метра, ограђује на четврт миље један парк који припада некаквом старом властелинском двору. Запуштени парк већ је задивљао; двор се у пола срушио; у почетку овога века ово имање беше продато неком војном лиферанту, који га опет продаде не знам коме другом.

У још читавом делу двора и у цркви сад се држи храна. У старим споредним зградама још по одавно наместио се закупац имања с породицом.

Прошле године одох у Лини Ларен, да проведем лето код једнога пријатеља који имађаше убаву пољску кућу на пушкомет од ових развалина. Једнога вечера извучем се из друштва, не казујући никоме куда ћу. Хтео сам уживати, гледајући стари замак при осветљењу пуне месечине.

И доиста је тај призор пун чара: чини ти се, да си у неком месту из вилиних прича. Осећах се и очаран и збуњен, сам самцит, пред овим дивом из старих времена који је видео толико и толико!

Склоним се у сенку од једне кулице, и седох на некакав комад од поквареногa олука који личаше на некакву шимеру.

Тада, у мртвој тишини која ме окружаваше, ја се пустих у мисли, и пред очи ми изађе давна прошлост пуна славних бојева. Ја гледах оне племените људе, који за једну мисао, за лепе очи, за „да“ или „не“, лише своју крв, гинуше јуначки за свога краља и за своју госпођу.

Они беху храбри, неустрашни, честити, луди најпосле у јунаштву; али колико је племенита и лепа лудост која их вођаше у дичну смрт на пољу борбе!

У том чух неки шум близу мене; за тим, на један пут, спазих неке људе, које одмах не могох добро разликовати. То беху деца, а иду све по двоје и ћуте. Набројих око двадесет. Било је и врло малих, тек да им може бити шест година. Било је великачких, који могоше имати до тринаест година. Пред њима видех једнога старца, који имађаше војничку медаљу. За њима иду неколико жена и људи из места. Куда ће овај свет, каким се послом упутио у ово доба и на овом месту?

На један пут они стадоше близу мене, окренувши се зиду, о ком вам говорих у почетку. Зид нема ничега особитога. Испрскао је на много места, овде онде пружају се бршљан и вињага, и увенчавају његову главу која је оседела од времена. То је вечита освета живота разору и смрти!

Међу тим, сви скидоше капе пред зидом, а жене клекоше. Човек који је водио ову чету изађе мало напред, и поче говорити.

Рећи ћу вам у кратко, шта је говорио; али рука ми нешто дркће, и ја не видим добро слова. Душе ми, као да су ми и очи влажне. Треба да опростите, ако вам не испричам добро догађај, пун величанствености и простоте.

Најпре да вам кажем, да је онај старац сеоски учитељ, а деца његови ђаци. За време рата учитељ је добио допуштење, да иде на војску. Отуда се вратио с медаљом, која је на прсима његовим нашла места после пруског зрна. Чим се мир учини, учитељ се прихвати своје мале школе у Лини Ларен, где су га, то можете мислити, сви волели и поштовали.

Дакле, овако од прилике говораше тај човек:

„Децо, као сваке године, тако смо и сад дошли, да на данашњи дан урадимо што смо дужни нашој Отаџбини. Ми долазимо поклонити се непознатом јунаку француске земље, Пјеру Миру. Ви знате шта је било. Пјер Миру беше дечак од дванаест година, кад нашу отаџбину сколише Пруси. 30. Августа 1870. дође једна уланска регимента у Лини Ларен. То беше предводница непријатељске војске.

Требало је истога часа однети глас нашима, који беху на две миље одавде, у Кланшфонтену. Немци подозреваху, и бејаху опколили село, да нико не изађе. Онда кмет, г. Реми, нађе Пјера Миру и рече му: —

„Пјере, хоћеш ли да спасеш војску француску?

— Хоћу! господине кмете.

— Е онда иди и нађи ђенерала К...., у Кланшфонтену, реци му од моје стране ово.“ И кмет му

исказа поруку, које је остала тајна између њега и детета, али која беше врло важна.

За тим га пољуби.

— „Пази, да те не ухвате, убиће те.

— Знам, одговори Пјер. Ако и ухвате, не бојте се. Пре ћу сам себи одгристи језик, него проказати нашу тајну!

Пјер оде поигравајући као безбрижно ђаче. Тако дође до на крај села, а кад се дохвати чистине, он наже трчати. На несрећу, издајицâ има свуда: некаква жена, рђа, беше чула разговор, и оде те јави пруском старешини, који одмах нареди потеру.

Потерници осуше пуцати за Пјером, али га не погодише. Тада послаше коњанике, који три часа трчаху и тражаху, па га најпосле нађоше у високом трњу у пољу.

На скоро га доведоше у село. Били су га везали за коњско седло, толико се одупирао непријатељу. Они се, људи, бојаху од овога детета!

Беше једанаест часова пре подне. Пред пуковником Пјер не хте проказати поруку, коју му даде кмет. Пуковник му остави дан за промишљање, опоменувши га, да ће у вече бити стрељан, ако не искаже. Пјер одговори, да неће ништа рећи, ако ће га и одмах убити.

У вече, у десет часова, Пјера доведоше овде, везаше уз овај зид, и стрељаше!

Они не смедоше учинити злочинство на дану....

Данас је 30. Август, десет часова у вече, а ово је место где Пјер погибе за Отаџбину. Дај да по-

новимо свечану заклетву, којом су се до сада заклињали сви ваши старији другови, и која ће се понављати до дана освете.“

Тада учитељ изговори ову заклетву:

— „Пјере Миру, заклињем се, да ћу као и ти погинути за Отаџбину, кад буде време.“

За тим позиваше ученике све једнога по једнога. Свако дете ступаше мало напред, и подижући ручицу према зиду говораше: „Заклињем се.“ Сви, сви, и они најмањи од шест година, сви се заклињаху.

Учитељ приђе последњи, и подигнувши руку рече:

— „Пјере Миру, заклињем се, да ћу као и ти погинути за Отаџбину, кад буде време.“

Ох, кад се овако куне овај старац, који је на делу посведочио своју храброст, кад се он куне да ће погинути онако исто, као и оно дете од дванаест година — бадава, толико чврстине нема код мене, сузе ми се завртеше у очима, прокапаше и полише образе!

У том се журно primаче једна сељанка, сва у црнини. Ја сам после дознао, да јој је пре осам дана умр’о муж, и да је тек јуче добила глас, да јој је најстарији син погинуо у Тонкину.

— „А моје дете, господине учитељу, зашто и њега нисте позвали као друге?“

Допста један великачак дечко од тринаест година беше остао сам. Он плакаше.... Шта ли он то беше скривио, те да овако јавно буде каштигован? Он не разумеваше....

Овај двојни јад, што за једну недељу дана задеси кукавну мајку, беше поплашио учитеља.... Старац није смео позвати дечка. А после, тај дечко, то је сада јединац удовичин!

Тада мајка узе дете за руку, доведе га до зида, и подигнувши сама руку, да му пример дâ, рече: „закуни се!“

А Клод Фукије, снажним гласом, из пуне душе малога Француза, кликну:

— „Заклињем се!“

— — — — — — — — — — — — — —

Витезови, оклопници, јунаци давних времена, грофови и барони, војводе и кнежеви, сви ви, преци наши славни, пробудите се из мртвога сна и погледајте:

То се деца француского народа заклињу да ће мрети и мру за Отаџбину!

А.

(Из 2. броја „Просветнога Гласника“ за год. 1888., где се ова причица, као и у француском изворнику, зове „Зид“.)

„КРАЉИЦЕ“,

Српски народни обичај о Тројичину дне.

Од главнијих светковина, које Срби за време свога многобоштва приређиваху својим боговима, беше и летња светковина богињи *Лади* и богу *Љељу*. Многе од тих светковина су се и дан данӯ задржале код нашег народа, и ако немају никаквог религиозног хришћанског значаја; њих данас називамо народним обичајима. Један од таквих обичаја јесу и „*Краљице*“, које се светкују у већем делу источних крајева наше домовине.

Ја ћу овде изнети опис овога обичаја, како се он светкује у Подунављу округа пожаревачког, у срезу голубачком.

При овом обичају суделују *осам* девојака, од којих две престављају *краљеве*, а четири певају, и то: две певају, а две отпевају. Седма пак од тих девојака, и то средње величине, преставља *краљицу*, а осма, најмања, преставља краљичину дворкињу. Краљеви морају бити високе, снажне и угледне девојке и неуморне у игрању. А певачице треба да буду једнаке висине и гласовима да сê слажу.

Одело у које се облаче при вршењу овога обичаја овако је: девојке, што престављају краљеве имају на глави венац, а спреда пауново перо и ковиља, што преставља перјаницу. Низ леђа спусте три траке (пантљике): плаву, црвену (алену) и зелену. На крајеве крајњих трака мећу прапорац, а на средњу старп новац. За што баш ове боје морају бити, не знам, а и жене, које су ми овај обичај тумачиле и песме казивале, не знају. Ну по свој прилици мора имати каквог значаја, пошто увек мећу траке у оваким бојама. Преко прсију прекрсте прво широке тканице (нарочито за то израђене), а преко њих уже (и то онако, као што ђакони прекрштају „орар“ при служби); за тим испод тканица провуку на прса убрус, лепо израћен тако, да крајеви лево и десно висе, а тако исто и на леђима. Остраг место задње прегаче мећу три лепо израђена убруса неједнаке дужине, уберу их и тако наместе, да је доњи најдужи. (Задњу прегачу носе само жене и зову је *поднитом*.) Спреда опашу полусвилену или свилену прегачу, која се само приликом овог обичаја опасује и коју зову *лекетов*. У десној руци држе везену мараму којом је увијен балчак од јатагана. Оне дево ке што певају обуку се у обично сељачко одело. Место задње прегаче имају такође свилене или полусвилене прегаче, коју *футом* зову; а спреда обичне сељачке прегаче. Низ леђа имају такође као и краљеви три траке истих бојâ. Тако исто је обучена и дворкиња. Девојка пак, што преставља краљицу, обучена је као и девојке што певају, само што је убрусом забуљена.

Све ове ствари, као: лекетов, фута, јатагани, пауново перо, пошто је то реткост на селима, чувају се као какав амане т.

Кад се већ обукла и спремила ова мала дружина девојака, онда се крене од краљичине куће. пошто је ту одиграла и отпевала неколико песама. С њом увек иде и једна жена, која добро зна песме, које се певају, те им казује. Идући тако од куће до куће, почевши од кметове, певају песме које ћу ниже побројити, и то тако, да у свакој кући, познавајући добро домаћина и његову чељад, певају онаке песме, какве тим лицима доликују. Таких песама има преко педесет; ја сам покупио *42*, а потрудићу се да и остале покупим и као додатак овима придам.

Идући кроза село, певају ове песме:

а.) *Са љељо.*

1) Од двора до двора,
Од двора, до двора,
љѐљо!
Те до перивоја.*)
Ран перивој цвета
Ал' не завезује,
Ал' не завезује
Те жуте жутице;
Те жуте жутице
И криве косице.

2) Дево, девојкињо,
Бела перунико!
На два дела расла,
На трећем цветала;
На трећем цветала,
У воду капала;

*) Овако се пева сваки стих код свију песама што се певају с припевком „љѐљо."

У воду капала,
Вода мирисала;
Вода мирисала, —
У чаши с' напио;
У чаши с' напио,
Па се разболио.

б.) *Са ладо.*

3) Ми идемо преко села, ладо, ладо
Ми идемо преко села, ладо; *)
Облачина преко неба.
Прстен паде из облака.
На шта паде? На чист' паде;
На јунака нежењена,
На јунака из облака.

Кад стигну пред двор, тадъ домаћица изнесе столицу, на коју седне „краљица“, а дворкиња стане више ње. Краљеви стану супрот један другоме тако, да „краљица“ буде између њих; и машући јатаганима, држећи руку хоризонтално и крећући је из корена, играју и мењају места, а девојке што певају стоје са стране и отпевају прво овај стих: „Ој убава млада момо, ладо!“ Па онда почну певати песме, као што сам напред напоменуо, које доликују домаћину, домаћици и кућној чељади.

Ево тих песама, које се певају приликом овог обичаја:

*) Овако се певају свака два реда.

I. Младићу ожењену

Са ладо.

1) Марко вије коло девојачко, ладо, *)
Марко вије, а љуба га кара. **)
Марко љуби по тихо говори:
„Не кâрај ме, моја верна љубо;
Још ме мило, коло да извијам
И мило ме, песме да попевам.
Девојачка душа мирисава,
Ка' 'но дуња око Михољ-дана,
Ка' 'но здравац око Ђурђев-дана.“

II. Момку

a.) *Са љељо.*

1) Разболе се младо, ***)
Младо нежењено;
Разболе се младо
На мајчиној руци,
Па дозивље младо
Своју милу сеју.
„Чујеш ли ме, мила,
Мила моја сејо!
Шта ћу теби, сејо,
Данаске казати?
Ви сазов'те, сејо,
Четири столара;
Саградите, сејо,
Сандук с троја врата.
Ископајте, сејо,
Раку на сокаку,
Посадите, сејо,
Ружу чело главе;

---

*) Овако сваки ред, и то код свију песама што се певају са „Ладо.“

**) Грди.

***) Види примедбу на страни: 9-ој.

Изведите воду
Украј мојих ногу.
Једна врата, сејо,
Сеја нек ме гледа;
Друга врата, сејо,
Мајка нек ме гледа;
Трећа врата, сејо,
Девојке нек жале;
Воду нека пију,
Ружу нека беру!
Ружа нек' мирише,
Оне нек' уздишу!"

---

2) Царе, царевићу,
Царево колено!
Царе, царевићу,
Што с', младо, не жениш?
Што с' младо не жениш?
Је ли коња немаш?
Је ли коња немаш,
Је ли сабљу немаш?
Је ли сабљу немаш
Или мому немаш?
Ако л' коња немаш,
Коња да ти дамо;
Ако л' сабљу немаш,
Сабљу да ти дамо;
Ако л' мому немаш,
Мому да ти дамо;
Мому да ти дамо,
Нашу коловођу;
Ја ли коловођу,
Ја л' до коловође;
Ја л' до коловође,
Ја л' два од певача;
Ја л' два од певача
Или оба краља.

---

3) Благо теби, соколе,
Је л' ти јесен иде?
Је л' ти јесен иде,
Ваља да те жене.
Ваља да те жене
Станком Подунавком;
Станком Подунавком,
Белом Поморавком.
Станка Подунавка
Много дара носи,
Много дара носи,
Мало вина пије;
Бела Поморавка
Мало дара носи,
Мало дара носи,
Много вина пије.

б.) *Са ладо.*

1) Захвали се младо нежењено,
Да испроси на далек' девојку.
Што је рек'о, то је сатворио.
Варала га из села девојка:
„Тако м' Бога, младо нежењено!
Посечен ти зелен бор на делу,
Усахнула вода у ливади,
Умрла ти на далек' девојка.“
Муч' не лажи, из села девојко!
Да је мени зелен бор посечен,
Мени би се иверје белило;
Да је мени вода усахнула,
Мени би се ливада црнела;
Да је мени девојка умрла,
Мен' би често шуре доходиле,
Ката [1]) петке и недеље младе.“

---

2) „Сив соколе, где ћемо на конак?“ —
„Мило драго, где је теби вођа.“ —
„Мен' је воља код Ђурђа на конак.
У Ђурђа су три добре девојке;
Једна ће ми коња прихватити,
Друга ће ми сабљу отпасати,
А трећа ће вечеру положит'.“

---

[1]) Реч «ката» може овде значити «сваког», а може бити значи и «чисти» од грчке речи *катис*.

III. Детету

Са ладо:

1) Мајка Ристи кошуљу резала,
На црквенска врата измерила,
Са иконе веза зачињала,
Са иконе, са свеца Николе.

---

3) Дуну ветар са истока, *)
Те довеја врана коња,
И на коњу бојно седло,
А на седлу мушко чедо;
На глави му самур калпак,
На калпаку кита здравца.
Здраво мајци оно било!

IV. Девојци

а.) *са ладо.*

1) Гори са горама чарним, ладо,
У те горе никог нема,
Само једна ливада зелена;
У ливади нигде никог нема,
До раз једна убава девојка;
Туна пасу неки врани коњи.
Девојка је косе расплетала,

*) Два пут „Ладо."

Сапињала оне вране коње.
То се чудо чак до цара чуло;
Цар ми прати два лака јунака:
„Ид'те, ид'те у гору зелену,
Извидите убаву девојку:
Је л' истина што људи говоре.
Понесите бича понајдужа;
Премерите косу девојачку.
Ако л' коса дужа бича буде,
Та девојка за цара нек' иде;
Ако л' коса равна бичу буде,
Та девојка за царева сина."

2) Танко поје Тадија девојка,
Танко поје, далеко се чује:
„Дај ми, Боже, очи соколове,
Још ка томе крила лабудова,
Да прелетим на тихо Дунаво,
Да ја видим, где ми војска лежи,
Да изберем најбољег јунака,
Кој' не пије вина ни ракије
И не пуши љутице дувана,
Коме поје славје *) на колену."
Што је рекла, све се сатворило:
Прелетела на тај тихи Дунав,
Изабрала најбољег јунака,

*) Славуј.

Кој' не пије вина ни ракије
И не пуши љутице дувана,
Коме поје славје на колену.

---

3) Лице бели дилбер Анђелија,
Лице бели на горњем кладенцу.
Туд проходе ти млади трговци,
Па гледају дилбер Анђелију,
Гледају је, па тихо говоре:
„Не бел' лице, дилбер Анђелијо,
Твоје лице без сапуна бело;
Побише се по граду делије
И сам царе у столу седећи.“

4) Пошетало чѐдо материно,
По градини, по ба́биној башти,
На њему је рухо скупоцено.
Туд проходе ти Грци трговци,
„Дај алвалук, чѐдо материно,
Дај алвалук на то твоје рухо.“
Још говори чѐдо материно:
„Ба́бо дао, кад је куповао,
Ба́бо дао два акова вина
И дао је препечен' ракије.“

---

5) Селен ми се прелелеја *)
Преко плота у градини.
Није био струк селена,
Већ девојка косу плете;
Косу плете, брацу буди:
„Дигни ми се, мили брацо!
Отиде ти сиво стадо,
Небројено немерено.“ —
„Нека иде, мила сејо,
Пред њиме је свети Петар,
Свети Петар и Никола, —
Пребројиће, премериће.“

---

6) Шта се бели у ливади,
Ја л' је јагла јагличица?
„Није јагла јагличица,
Већ мајчина девојчица.
Жива мајци она била,
Кад је мајка њу родила!“

7) Сеја сеју опасује,
У недра јој погледује:
„Мила сејо, шта ти ј' у недара?“ —
„У недара јарко сунце,
А на челу јасан месец,
А по поли ситна звезда.

---

*) Два пут „Ладо“ у овима трима песмама.

б.) *са љељо.*

1) Мајка Грунку плете,
Па Грунки говори:
„Грунко, мила ћерко;
Што би лепа била,
Што би лепа била
За краљем краљица;
За краљем краљица,
За баном баница.“

---

2) Като, чисто злато,
Не ходи убаво!
Не ходи убаво,
Не носи гиздаво!
Разболе се Јова
На те гледајући;
На те гледајући
И на те мислећи;
Где те чује, поручује,
лado
Где те сретне, намигује,
ладо.

---

3) Лепо поје славје
Иза горе чарне;
Лепше му девојка
Из кола отпева:
„Чујем, чујем, славје,
Ал' не смем од мајке.
Причекај ме, славје,
Док ми мајка заће,
Пратићу ти, славје,
Обе очи чарне;
Да их љубиш, славје,
За две ноћи тамне;
За две ноћи тамне,
За три дана бела.“

V. Удовици

а.) *са ладо*

1) Јела ми се на брег навалила,
Па са брега у Дунаво гледа,
Где проходи она силна војска.
Стаде Јела силну војску бројит',

Сва јој војска на искуп изађе,
Само нема њена господара. —
„Господару, прво добро моје!
Могу наћи друга господара,
Али нећу прво добро имат'. —
Хвала Богу, хвала једноме
Кад ми даде ово мушко чедо!
С њим ће мајка тихо говорити,
Говорити и ноћ претерати."

б.) *са љељо.*

1) Ветар вишњу веје,
Вишња се лелеје.
Вишња ветру вели:
„Не веј мене, ветре,
Не веј мене, ветре,
Ја сам сама вејна;
Ја сам сама вејна,
Кад ти драгог немам;
Кад ти драгог немам,
Нит' милости имам;
Нит' милости имам,
Нит' разговор имам."

---

2) Еј, различе, цвеће,
Јеси л' скоро брано?
„Нисам скоро брано,
Нисам ни одавно:
Скоро су ме брали,
У киту китили;
У киту китили,
У Будим носили;
У Будим носили,
Будимски ценили;
Свака ми је кита
Два жута дуката."

„Залуд кита два жута дуката, ладо,
Кад ја немам моје мило драго, ладо."

VI. Човеку

а.) *са љељо.*

1) Седео Никола
У крају Дунава,
С Турцим' пије вино
И тихо говори:
А верна му љуба
Брегом коња во̂да:
Брегом коња вода,
Па брегом говори:
„Пиј', Никола, вина,
Ал' се не опијај;
Тебе да опију,
Мене да обљубе.“ —
„Не бој ми се, љубо,
Докле је Николе;
Докле је Николе
И коња зеленка,
Никола ће поднет'
Двоје, троје ра̏не,
А коњ ће зеленко
И четири угре.“ *)

---

2) Стеван с војске дође,
Рухо распасује;
Рухо распасује,
Па га мајци даје;
Рухо мајци даје,
Љубу поглеђује;
Љубу поглеђује,
Па љуби говори:
„Љубо, невернице,
Кам' мој прстен с руке?“
„Дала сам га, дала
Горе на златаре;
Горе на златаре,
Доле на сребраре.“
„Муч' не лажи, љубо,
Кад сам га видио;
Кад сам га видио,
Ја сам га познао;
Ја сам га познао
На царевој руци,
На царевој руци
На малиђу прсту. —
Кад цар руком махне,
Сва се војска сјајне,
Сва се војска сјајне
Од мога прстена.“

---

*) Реч *угро* значи *црно*, а то долази по свој прилици од романске речи negro.

3) Никола се вози
Покрај Сарајева
Њега су гледале
Сарајке девојке;
Њега су гледале,
Пак му говориле:
„Та сврати се код нас,
Никола са раја,
Ми ћемо ти твоју
Лађу натоварит',
Лађу натоварит
Вином и ракијом,
Али понајвише
Пребелом шеницом."

б.) *са ладо.*

1) Чудан јунак што кроз село прође,
На њему је рухо чудновато:
Турски ножи, маџарски појаси.
Он ми виде убаву девојку.
„Чујеш ли ме, убава девојко!
Изведи ме из твојега села,
Изведи ме у гору зелену,
Те распаши те свил'не појасе
И узми ми те турске ножеве;
Па скови ђердан око врата: —
Ђердан звекне, моје срце јекне!"

2) Тица поје Вељку на колену,
Тица поје, па ми Бога моли:
„Дај ми, Боже, лета хладовита,
Хладовита, врло ветровита;
Да довејем лађу од Мађара,
Да ја седнем лађи на думену,
Да ја одем доле у Текије."

3) Захвали се краљев сине Марко,
Да извије куле у Стамболу,
Једну кулу сред Немачке земље,
Другу кулу у среди Србије,
Трећу кулу у мојој авлији.
То се чудо чак до цара чуло,
Те цар прати два лака јунака:
„Ид'те, ид'те краљев' сину Марку,
Нит' га бијте, нит' мука мучите;
Већ му веж'те руке наопако,
Доведите цару на дивану.“ —
Тад говори краљев сине Марко:
„Не веж'те ми руке наопако,
Ја ћу и сам к цару да отидем.“ —
Како оде, више цара седе:
„Казуј, царе, шта си ме дозвао?“ —
„Је л' истина, што људи говоре?“ —
„Јест' истина, што људи говоре.
Ако вијем куле у Стамболу,
Нису мени од бабе остале,
Него сам их муком задобио;
Сам се мучио, куле сам извио.“

VII. Чиновнику или кмету

са љељо.

1) Изађох на дело,
Погледах у село;
Погледах у село
Кмету пред дворове.
Ту ми седи кмете
Рујно вино пије;

Око њега служе
Слуге гологлаве.
Он слугама вели:
„Слуге, моје слуге,
Слуге, моје слуге,
Дворе пометите;
Дворе пометите,
Столе наредите;
Столе наредите,
Вина послужите;
Кметови ће доћи,
Вина да пијемо;
Вина да пијемо,
Песме да певамо.“

---

2) Расла је топола
Кмету пред дворове
Врхом у висину,
Грањем у ширину.
Ту ми седи кмете,
Рујно вино пије.
Да ј' знала топола,
Да ј' чаша кметова,
Врхом би се здала,
У чашу би пала;
У чашу би пала,
Да је кмету хвала.

VIII. Ђ а к у

са ладо.

Књигу чита ђаче самоуче,
Књигу чита, грозне сузе лије.
Питала га остарела мајка:
„Тако т' Бога, ђаче самоуче,
Кад те питам, право да ми кажеш; —
И до сад си ти књиге читао
Али ниси те сузе ронио?“ —
„Кад ме питаш, моја стара мајко,
Кад ме питаш, право ћу ти каз'ти:
Данас јесте по времену дошло:

Од жита се ржје претворило,
Син ће мајку под ноге бацити,
Брат ће брата у суд позивати,
Кум ће с кумом у суду стајати.“

IX. Жени

a.) са ладо.

1) Сунце ми се на подне навали,
Па са подне у ливаду гледа.
У ливади три сиве кошуте,
Двије пасу, а трећа не пасе;
Њих ми пита дивно јарко сунце:
„Ој Бога вам, три сиве кошуте!
Што две пасу, а трећа не пасе?“ —
„Имале смо свака по ланенце,
Пратисмо их кроз гору на воду;
Два дођоше, а треће не дође.
Јесу ли га ловци уловили
Ил' је младо у трави заспало?“ —
„Није младо у трави заспало,
Него су га ловци уловили
И однели цару на поклоне.
Цар га храни оним белим хлебом
И поји га оним слатким млеком,
Те да лане мајку заборави.“ —
„Лане мајку може заборавит';
Мајка лане никад ни до века!“

---

2) Хвалила се танка Анђелија:
„У мен' има што у никог нема:
У мен' има до три мила сина,
У мен' има до две миле кћери.
Ако л' Бог да и суђено буде,
Те оженим ове миле сине,
Испросићу на далек' девојку,
На далеко преко воде ладне, —
Двеста сватâ четири дуката.'

---

3) Пошетала Алај-беговица,
Пошетала по ба́биној башти,
А на њој је рухо скупоцено.
Туд проходе ти Грци трговци
Па питају Алај-беговицу:
„Тако т' Бога, Алај-беговице!
Ко ти купи рухо скупоцено?
Је ли имаш драго милостивно,
Је ли си га од бабе донела?"
Одгова̀ра Алај-беговица:
„Кад питате, право да ви кажем,
Ја вам имам драго милостивно,
Кој' ми купи ово свил'но рухо;
Ко ме види, сваки нек се чуди."

---

4) Што ми пишти у гори зеленој,
Да л' је вила, или љута гуја?

Нит је вила, нити љута гуја,
Већ то пишти млада Павловица;
Данке броји и годипе њене,
Што ми млада без порода оста.
Опет ми се сама обаврати, *)
Те узима ону танку пређу,
Да заплави онај тихи Дунав,
Да ухвати рибу златна крила,
Да однесе цару на-поклоне. —
Царе њојзи по тихо говори:
„Тако т' Бога, млада Павловице!
Шта ће мени риба златна крила?“ —
„Тако т' Бога, царе, честит' царе,
Ја сам теби милост поклонила,
Да се молбом Богу позамолиш,
Не би ли се Богу смиловало,
Да м' поклони једно мушко чедо,
Да ја имам и под старост своју,
Да ја имам ка' 'но моје друге.“

б.) *са љёљо.*

1) Заспала госпођа
Господу на крило.
Господар је буди
У очи је љуби.
„Дигни се, госпођо,
Краљица је дошла;
Краљица је дошла,
Те даруј краљицу.
Коловођи подај
Венце и обоце,

*) Значи: охрабри.

Што до коловође
Од руже рукаве,
А овим осталим
По киту ружице,
Те да су румене
К'о кита ружице."

---

2) Пошетала Јела
У јелен папуче,
Мушко јој се чедо
За жут кават *) маше.
Дру́ге је гледале,
Па јој завиделе.
Она друг'ма вели:
„Друге, моје друге,
У мен' завиделе,
У себ' не виделе."

X. Невести

са ладо.

1) Мајка Јану на далеко дала,
Кад је дала, тад' се покајала.
Јана мајци тихо одговара:
„Не кај ми се, моја стара мајко,
Где си дала, добром с' дому дала.
Свекрва ми ка' 'но и ти, мајко,
А свекар ми ка' 'но мили ба́бо;
Девери су ка' 'но мила браћа,
Јетрвице ка' 'но миле снахе,
Заовице к'о миле сестрице."

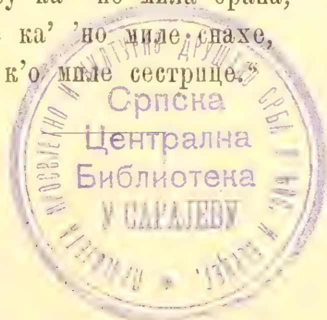

*) Скут.

XI. Баби

са ладо (2 пут)

1) Пошетала Ђурђу мајка
Јутром рано у црквицу.
Сусрете је свети Петар,
Свети Петар и Никола:
„Ако Бог да, Ђурђу мајко?“
„Хоћу д' идем у црквицу.“
„Врат' се натраг, Ђурђу мајко!
Црквица је затворена,
Јутрење је одстојало.“

Пошто су свима укућанима, по реду, песме испеване, тада се краљеви упуте к домаћину; укрсте јатагане и поклоне му се, а он их обдари новцем. Тада се крене ова мала дружина даље, ну излазећи из дворишта укрсте краљеви на вратима јатагане. Певачице, „краљица“ и дворкиња прођу испод тако укрштених јатагана. Краљеви тада раздвоје јатагане, окрену се на лево тако, да учине потпун круг, и упуте се даље. Тако се то иде од куће до куће, али се пази, да ни једну кућу не мимоиђу, јер би то била доста велика увреда. Ако првог дана не би могле да походе све куће у селу, оне онда то продуже другог, па и трећег дана Тројице.

За све време, докле играју, све девојке, које су у краљицама, спавају у једној кући и то једне од тих девојака или оне жене, што им песме казује. Оне имају и своје чуваре, који их ноћу чувају.

Его тако се у главноме врши овај обичај код нашега народа у поменутом крају. Али се и овај, као и сви други народни обичаји, све више и више губи, те ће се, по свој прилици, са свим и изгубити, јер Вук бележи као границе овог обичаја: Цер, Медведник и Тимок, и на жалост, данас му можемо врло уске границе обележити, те, како му је судбина, да га нестане, то би свака овака грађа, мислим, добро дошла.

Павао В. Поповић.
ФИЛОС. III. ГОД.

ПРИЗРЕН.

Призрен је срце полуострва Балканског; њему не ће даље бити Јадранско море од 3—4 сахата. Док се само дримском долином пробије железнички пут, па ето га одмах на полуострво грчко и талијанско; њему је на Солун и Јегејско море пут ка Мисиру, а сада железничким путем до Солуна има само 10 сахати, а готово толико му остаје и до Београда, Софије, Сарајева и Атине. Призрен једномерно остоји од Цариграда и Једрена, Пеште, Беча, Тријеста, Букурешта и Видина, — одакле је Дунавом пут у Црно Море.

Призрен је у средини Србије, са свију страна окружен високим и богатим планинама. Нешто мало на југозападном крају Старе Србије лежи стари Призрен — српски Цариград; иза његових леђа подиже се, до облака, *Шар-планина* — стари Скардус, — на коју је наслонио своју горду главу, а пут спустио у богату равницу и обухватио реку Бистрицу с обе стране.

Источно-северним огранцима иде линија брдска од саме Шаре, преко Качаника, па одатле дуж венца преко Карадага по врх Косова, Копаоника и т. д.

Претходно бацићу поглед само на неке главније стране, које су на доглед Призрену, као: на понајвеће планине, равнице, воде, путове; по том још навешћу: шта још показује, да је заиста Призрен био некада престоница силне и моћне царевине српске; на послетку навешћу о остатку старинских и новијих призренских светиња̂, о просвети, о становништву и здравствености, о управи и судовима, о жупности и природном богаству, о марви и данку, о трговини и индустрији Призрена и околине његове.

I.

Планине.

Шар-планина добила је своје име од снежне белине, зелене траве, сивастог камена и различитог дрвећа. На њој се подижу огромна снежна брда, са својим снежним врховима и долинама, напуњеним наносом, ледом, коме никад ништа не може ни само илинско сунце, а и окићена вечно зеленом смрчом, јелом и бором; даље буквом и другом разнородном гором, која се далеко узноси не само изнад своје околине, но се уздиже и над читавим пределима и градовима. — Љуботин је највећи врх Шаре, који има висине преко 6.000 стопа, и на врху кога налази се језеро.

Он се наднео над Вардаром, Дримом и Ситницом, и кажу, да се са Шаре може лако, у јутру, на бистром дану, када сунце изгрева, Солун и његов залив видети. И тај вис, тај чудни стражар Призрена,

не само да се начечио и гледа под својим ногама целу долину вардарску — до мора, но још, с подигнутом својом гордом главом, озбиљно гледа и врхове у Босни и Херцеговини.

Из Шариних врхова извиру стотинама ледених изворâ и одмах се ту оделе и на свагда растају на три разна пута, утичући у три далека мора. То су: I-во извори, који утичу у Вардар и иду у Бело море; II-го бистричко-дримски извори, који утичу у Јадранско море; и III-ће они извори, који из огранака Шаре, изнад Косова, извиру, па се уливају у Ситницу и иду у Црно море.

О овој планини говоре сви зналци и вешти стратези, да, у кога је Шара планина, он, несумњиво, мора имати у својим рукама сигурне дизгине од три мора полуострва Балканског.

На западној страни Призрена види се други Шарин врх: Паштрик, који се из Призрена види исто онако, као што се гледа и Сува планина из Ниша. Испод Паштрика кроз кршевито ждрело, са великим шумом, хуком и ломљавом, преко силних котлова, протиче Бели Дрим, око 10—15 сахати, док не исплива у отворену равницу, на 4 сахата више Скадра и свога утока у Бојану. Та се планина протеже изнад Ђаковице и Дечана, па даље иде преко северне Албаније до извора Лима и црногорске границе.

На левој обали Дрима, са јужно-западне стране, гледа се, као и оно Паштрик на десној обали из вароши Призрена, не мања од Паштрика, планина Коритник, а са источно-северне стране, уздижу се, спрам

Љуботина, његови огранци, омање планине, које одвајају Призрен и његову с Дримом долину од Косова исто онако, као оно што Шарина највећа дебљина, с Љуботином, одваја, с јужно-источне стране, Призрен од вардарске долине, а, са југо-западног краја, Паштрик и Коритник одвајају га од Скадра, скадарског језера и његове долине и мора.

А између Призрена и Косова, на доста дугачком и благом венцу, највиши је врх Голеш и Чичавица планина, та српска *Света Гора*, од које се венац протеже са северо-источне стране спрам: Призрена, Ђаковице, Дечана и Пећи до Мокре Горе, која опет дели долину дримску од ситничке и ибарске, — исто онако, као што опет с друге, противне стране тог другог и богатог венца стоји: Неродимље, Приштина, Вучитрн и Митровица — Звечан. Са севера, пак, нешто мало повијајући се западу, могу се лако од Призрена видети и оне планине, које су се naднеле над Дечанима, и то: Плеш, Папратница, Козји Рташ и Богићевица, која свагда има снежних сметова, и из које извире дечанска Бистрица. На противној пак страни ових планина леже вароши: Гусиње, Плав и његово језеро, из кога истиче река Лим, а не далеко од црногорске границе. А над Пећи, Врелом, Дримским извором и Истоком — Горночом — надnеле се такође планине: Копривник, Ругово, из кога извире пећска Бистрица; Сланo Поље и Паклен, које планине заклањају на противној страни Васојевиће — лимску долину — и вароши: Беране и Бело Поље. И на послетку: Мокра Гора, Жљеб и Штедин, из ко-

јих извире Ибар, које се свагда шарене од снега и заклањају с противне стране горњу ибарску долину, варош Рожаје, пределе: Бијор, Колашин и Рогозну.

Као што су се горереченe планине на северозападу од Призрена наднеле над Пећи, Дечанима, Врелом, Дримским извором и Истоком; тако се исто и Шарина дужина на јужној страни наднела над Призреном, а још јужније с противне стране, наднела се, пак, и заклања од дримске долине, вардарску долину и вароши: Тетово, Гостивар, Скопље, Качаник и Велес.

Све ове планине, које се гледају из Призрена, и наднеле се над рекама дримско-бистричке долине, изгледају, са три стране, као каква богата царска башта, скупоценим високим зидом ограђена; а она, четврта страна, која венцем раздваја дримску од косовске долине, која је, за не мало, до самог извора свуда оздо до пола одевена богатим и заиста ретко где у свету таквим виноградима и селима; а горе од пола висоравни обучена је такође богатом гором, селима и пашњацима, те изгледа као да је каква ограда од багрена или од бршљана; и све ове планине, обдарене ретком лепотом и богаством до раскоши, рекао би, учтиво вечито погледају на Призрен, као на каквог свог заповедника — цара. А онако исто, као што је и поменуто, такви је величанствени изглед Шарин и са југоисточне стране Призрена, на обалама Вардара, ка Скопљу и Тетову и околним вардарским планинама.

II.

Равнице.

Са југоисточне стране Призрена нема ни једне стопе отворених поља и равница, јер, као што напоменух, Призрен се услонио уза саму Шарину планину. — А са запада има дивну, богату и гледну равницу, не мало пуна два часа, до испод Призрена, дуж Бистрице до Дрима, одакле се већ приближују, једна другој, планине, куда је Дрим себи прокрчио пролаз, па све тако до близу Скадра. И тако је тај интересантни и веома значајни пролаз стрмен и кршевит, да ни једног села нема и не може бити ближе од пола сахата до реке Дрима; и да није ова кршевита, дугачка, на пола водом расечена планина, с обе стране реке, заузела место какве равнице, то би Призрену најприроднији излази били: Јадранско море, Скадар и његово језеро. Са северозападне стране на обалама Дрима, тог српског Тибра, с једне и друге стране, пустила се у свему изобиљно, по природи, богата равница, до 15 сахати дугачка, од самог извора Дримовог и двеју Бистрица, до испод поменутих планинâ: Мокре, Жљеба, Штедина, Сланог поља, Паклене, Копривнице, Козјег Ртња, Плеша и Богићевице. А што се тиче ширине те равнице, почињући од самог оног венца, који одваја дримско-ситничку долину, па правце преко Дрима северној Албанији, испод Пећи и Дечана; а изнад Ђаковице, може имати на неким местима и преко 20 сахати ширине, но на неким местима, поближе Призрену, спада ши-

рина и на 7—8 сахати. За све потребе земља је питома и плодна за свако прораштње, те се ова долина може слободно звати српским Мисиром.

III.

Воде.

По свему поменутом простору, који се цео гледа из Призрена, свуда су изукрштане реке, речице, поточићи, а особито свуда су се расуле чесме, велики — јаки — извори, а *Бели Дрим* је најдужи и највећи. Али је ова знаменита река, тако рећи, до сада занемарена била од сваког, јер њу није, као што треба, још нико до сада испитао. *Она купи у себе све друге реке, из свију поменутих планина и равница, па их спроводи у море.*

Дрим извире валовито из самог крша испод високе планине Жљеба, на два сахата североисточно од Пећи. Извор му је врло јак, а и врло је брз до испод Призрена, док не уђе у теснац, где је већ много спорији. Вода му је врло чиста и пријатна за пиће, и то је права и најдивнија планинска вода, а тако бистра, да би се у најдубљем виру могло видети спуштено зрно жита. Од самог извора па до Призрена, она иде са северозапада на југоисток, а од Призрена на ниже, кад почне да се кроз оне грдне камените теснаце грмљавином провлачи, одмах почне ка југозападу тећи; до самог Скадра, где утиче у Бојану и одатле за 6 сахати стиже у море.

Многи су испитивали може ли Дрим бити плован, па се нашло да воде има доста; и када не би била онако каменита, могло би се по њој пловити; али овако једва су с баркама долазили, и то с највећим трудом и опасношћу до пола Дрима, т. ј. до пола пута између Скадра и Призрена. И они препоручују, да, ако нису могле њихове барке даље пловити, дрва — греде — за грађу врло лако могу од састанка Црног и Белог Дрима, па чак до Скадра и мора доловити. Од самог његовог извора па до Скадра, лети, где има добрих и широких бродова може се и газити. На по̂ сахата, од главе, има преко њега мост, до скора мермерни, који су прве паше од цркава направиле, а сада је древни. На два сахата испод извора има такође добар древни мост на насипу, који веже Пећ с Митровицом. Одмах више овог моста, на левој обали, има врућа вода — *бања* — врло јака, и село, које се зове Црни Луг. Од Призрена, на 4 сахата, има један колосални прастари „Швански“ мост, који је градио још Урош I. Овај је мост преко Дрима подигнут с једног кршевитог брега на други, само с једним сводом, и пружио се преко воде као каква гуја. Занимљиво је и само то место, где је мост подигнут, јер нема никаквог брега или каквог крша од самог извора па до Шванског моста, а преко саме те равнице као да је неко нарочито градио какав шанац, па кроза њ пропустио воду, која расеца овај венац, а на дну тог прореза подигнут је мост. Кад се с оне огромне висине моста погледа у воду, вода је са свим тиха и изгледа, да

јој ту нема дна и као да се ни мало не помиче, а одмах испод моста већ се прелама и чује њено даље путовање. Ово место свакога неопитног изненађује, па и ако је мост доста широк, кажу да многоме, који се боји од несвестице, вежу очи, док преко њега пређе. На састанку Белог и Црног Дрима (4—6 сах. испод Призрена) има и некакви *„Везиров мост.“*

У Дриму има свакојаке, врло укусне, рибе. При самом извору има и пастрмке, а особито има доста јегуља, које не уступају ни охридским.

Дрим прима с десна и лева још много река; но што је год казато о лепоти, бистроћи и пријатности за пиће Дрима, то се исто, без разлике, може казати и за све остале друге воде, које он у себе прима. Све су оне једнаке, као да из једног извора извиру.

Између многих и многих, мање чувених река, којима се, тако рећи, из Призрена извори гледају, Дрим прима с десне стране и пећску Бистрицу, која извире из предела Ругове — одовуд Васојевића. Под планином, на самим обалама Бистрице лежи чувена варош Пећ, — српска патријаршија, одакле су српски архипастири независно управљали, око пет векова, српском црквом, све од Црног до Јадранског мора и с обе стране Саве и Дунава. На три сахата испод Пећи и патријаршије слива се у Дрим *Пећска Бистрица.* Она се, на суши, одводи далеко преко поља, ради натапања њива и ливада. Пастрмка је само риба, која у њој живи.

С јужне стране Пећске Бистрице, под истим планинским венцима, тече паралелно *Дечанска Бистрица,*

која извире, на 4—5 сах. далеко од равнице, из планине Богићевице и Козјег Ртња.

Под самом овом планином, на десној обали ове реке, стоји манастир *„Високи Дечани“*, подигнут 1327—1335 год., задужбина *Немањића седмог — Уроша III. — светог краља Стевана, названог Дечанским.* Ова најзнаменитија и немал' у целом Српству најчудеснија грађевина остала је до сада најснажнија морална потпора православног хришћанства. Ова најславнија српска задужбина стоји неповређена и данас, као будан стражар, и као најречитији сведок пред целим светом: српске славе и величине некадашње. У овој светињи српски калуђери и дању и ноћу моле се Богу за српског владара, српски народ и за цео човечански род, да би престала међусобна крвопролића и неслога, те да би се једном дошло до опште оне, људима намењене среће, братске слоге и слободе.

На Дечанској Бистрици један је мост код Биволака, на по сахата испод манастира, а други, на један сахат, код Луке, који веже Пећ са Ђаковицом и Призреном. Спрам самог манастира, на левој обали, има једна врло јака *кисела вода*, а око самог манастира све је окружило брегове борје и коштањева — кестенова — планина.

Дечанска Бистрица утиче у Дрим на 4 сахата испод Дечана. У њој има доста рибе, и то само пастрмке; у њу утиче, изнад манастира, много као лед студених извора. Она је, као и Пећска Бистрица, обична река, само, кад се не топи снег и када киша не

пада; свагда може да се гази, готово, свуда, а лети, може се рећи, да је даље испод Дечана и нема, јер се одмах од манастира на све стране разводи за заливање њива и ливада. Па када је, по некад, суша, често се Арнаути међу собом покрве, које ће село више одвести воде на своје њиве и ливаде. Тако је 1844 год. — на једној страни попаљено 100 кућа и пало је мртвих преко 300 душа, а с друге стране, која је била победитељ, пало је 15 мртвих, а рањених преко 100! Другом приликом, ту, близу манастира, 1851 г., побили су се тако око воде, те је изгорело 25 кућа, остало мртвих 45 душа, а око 35 било рањено! Трећом приликом, 1869 год., опет се побише око воде, покрај самог манастира, и пошто паде мртвих до 40, манастирски старешина веза белу мараму на дугачку мотку и поче махати међу њима, те тако, на то посредовање, прекиде се бој с обе стране. Омање чарке и убиства готово се сваке године дешавају на обали Дечанске Бистрице, због наведених узрока. —

Река *Рибница* извире из Малесије, а протиче испод Ђаковице, и на три сахата, испод вароши, утиче у Дрим не далеко повише Шванског моста. На овој реци има један веома дугачак камени мост, који је на дванаест стубова (сводова) подигнут и зове се „*Терзиски мост.*“ Ова река нешто је већа од поменуте Бистрице, а има врло добре рибе у њој.

На левој страни Дрима, на један сахат од извора под истим планинским венцем, извире, у пола мања од Дрима, једна вода под именом — *Врело.* На њој има доста воденицâ, а и разводи се у поље

за заливање њивâ, и одмах ту, више ове воде, на једном изванредном висоравњу — који се види из Призрена — има једна врло јака чесма и једна развалина од манастира, који се звао Студеница. Тим се именом и сада зове оближње село арнаутско, а ту је био један огромни манастир, од кога су старе паше били подигли пре поменути мост на Дриму, где се и сада виде дивне мраморне плоче, а има од овог манастира лепог мермера и на неким џамијама у Пећи, као и на неким шедрванима с дивном старинском израдом. На два сахата од свог извора, ово „Врело“ утиче у Дрим; и у њему има доста рибе пастрмке. Даље мало, к североистоку за један сахат од „Врела“ и „Студенице“, а 4 сахата од Пећи и два сахата од извора Дрима, под истим горским венцем испод Мокре, има значајно село, звано Исток од 100 кућа, па врх кога испод планине и једног крша извире вода, исто онако снажна и оноликом количином као и Дрим, названа *Исток*. Ту има неколико ханова и дућанчића, једна џамија и једна, за време кримскога рата, разрушена црква Светог Ђорђа, од које је начињена џамија и неколико кулâ.

Исток на самој глави далеко је кориснији од Дрима, јер од самог извора Истокова, па не даље но што би се човек из праћке бацио каменом, има с обе стране воде преко 60 витлова воденицâ, све једна до друге нарећаних, а на једном јазу, под једним кровом, има по 5—6 витлова, и једнако и зими и лети могу да мељу. Овде има и манастир Дечански 8 својих витлова и два хана. Овде се, одмах после

воденичних јазова, разводи вода у поља на два сахата далеко од матице. Ту одмах на самом извору, па до утока ове корисне воде, има довољно рибе пастрмке, а при утоку има по мало и јегуља. На три сахата од свога извора улива се ова река у Дрим. Четврт часа источно од Истока има један веома интересантан уздигнут висораван „*Гориоча*“, на коме лежи мали манастирчић, подигнут у доцнија времена, где има и врло јака и студена чесма. И ово је управо дечански метох, где свагда по један преставник дечански седи, те пази на Истоку дечанске воденице и чифлике у пећском округу у селима: Синају, Драголевцу, Белом Пољу, Осојанима, Мужевинама и Љубожди. С овог места имаће преко 15 сахати до Призрена, и одавде се види дим из топова, кад о каквој свечаности или о барјаму, с призренског града. Турци пале топове. Одавде до Дечана има 8 сахати, а до Пећи 4 сахата, која се и цела види, и лако се распознаје одавде по диму: који је хлебар пре устао и ватру наложио. Виде се под овим високим планинама до Призрена све долине, реке, села; беле се цркве, џамије, старе куле, градиње — тврдиње.

Девичка река извире из ко̀са̂ планине Дренице, не далеко од Косова, а протиче покрај манастира Девича, одакле се на 5 сахати улива у Дрим.

У варошици Ораовцу има 1000 кућа. Варошица је под самим венцем, који је одвојио и заклонио Косово и Копаоник од Призрена; венац је овај посут изванредним виноградима и стоји на 5 сахати далеко

од Призрена, и ту, баш у самој варошици, извире врло јак извор, којим се цела варош служи за воденице и залпвање поља, па одатле на 2 сахата улива се у Дрим.

За један сахат од Ораовца напред к Призрену, а на 4 сахата до Призрена, налази се село *Велика Хоча*, у којем има преко 100 домова и 13 црквица, од којих три служе и које су, од прилике, некад биле све призренских великаша, који су ту имали своје дворове, због својих винограда. Ту сада има манастир дечански једно своје добро здање и поред њега велику једну „*виницу*" са двaест и неколико винограда, из којих се добива 8—10 стотина товара грожђа, међу којима је ту и виноград Душанов од 100 мотика велики, из ког калуђери особито грожђе беру и вино чувају за свету литургију и за „у славу Божју", када гости долазе у манастир. —

Овде је од пре три године пострадао један одлични патриота и дугогодишњи радник, Ђурђе Зивгарски — Вукадиновић, коме непријатељи спалише здања и поништише на пола милијуна гроша имања, и чељад му побеже у Приштину. Он је, пошто виде, да му ни власти не могоше ништа помоћи од Арнаута, тражио својој глави заштите и парче хлеба на другом месту, па и до данас је тако одвојен од своје чељади.

Ово је село свуда унаоколо по бреговима обучено виноградима, прослављених због ретког грожђа, каквог тешко да може имати ма где у Јевропи, а на врх овог села има један јак извор, као и оно у Ора-

овцу, на ком одмах ту има воденица и заливају се оближња плодородна места.

На 2 сахата до Призрена има река, звана *Топлуа*, која, такође испод винограда, на неколико места, извире, а улива се испод Призрена у Дрим, но код моста ове реке на десној обали, где се прелази из Ораовца и Оче за Призрен, има један, огромне величине, брест до самог пута на једној равници. Ово дрво свакој оног који га види интересује, па и распитује: да ли се што може о њему из старих времена дознати, — а опште је месно мњење, да је оно заиста запамтило чак и српску царевину!

Бистрица призренска прилично је већа од дечанске и пећске Бистрице. Ова призренска река извире из саме Шаре планине, а зове се место *Превалац*, и то из оног дела планине, преко ког се путује за највиши Шарин врх, Љуботин, премда се из самог тог највишег врха Шариног један део воде одлива у Лепенац и протиче кроз *жуту жупу* сиринићску и покрај Качаника, а с друге стране тог врха одлива се испод Тетова у Вардар, па се те воде опет скоро састају код Скопља, и, даље путујући Вардаром, уливају у Јегејско море. Од самог извора призренске Бистрице, па до њеног утока у Бели Дрим, имаће растојања преко 8 часова. Она, готово скоро после свог извора из висова Шариних, прелази преко обрађеног земљишта кроз Срецку жупу, у којој има око 15 села, растурених по планинама, једна школа и неколико старих цркава. Тако је до на три часа више Призрена, па се почне планина сужавати у „Дрвен-

Град“, један кршевит брег, кроз који се пробија вода— с највећом хуком и ломљавом, а ту се и пут одваја од реке, док се обиђе Дрвен-град, па када се слегне опет у реку, испод тог крша, пређе се преко моста на десну обалу Бистрице, и даље се мало мање од 2 часа иде до Призрена, све покрај воде, прилично равним путем. Дрвен-град одваја Срецку жупу од средњег дела ове реке. Оно, истина, до самог Призрена није баш, на неким местима, са свим уска долина; али опет нигде за та непуна 2 часа нема места за становање, или бар за обделавање, као што је има Срецка и Сиринићска жупа.

Одмах испод Дрвенграда, ниже моста на левој обали, извире око четрдесет ледених извора (*крк-бунар*), све један покрај другог, и они се сматрају за лековите, како код хришћана тако и код Турака; па с тога на „*младенце*“, 9. Марта, на дан 40 мученика, више је света ту, тога дана, но у цркви или џамији, и ваздан је ту света од свију вера, сабор, и сваки по свом обреду приноси жртву старом Скардусу. Једни пале свеће и тамјан, приносе пшеницу и вино, други доносе ћурке, гуске, кокошке и т. д., и сваки се тог дана том водом умије и добро напије после ручка; и заиста оваква природна чистоћа и ретка благота, може се рећи, сваком помаже, до ономе ком су избројани дани.

Испод ових извора, за непун сахат више Призрена, на самој левој обали Бистрице, на једном завијутку, који изгледа као какви полуостровчић морски, стоје ту у Кључу развалине, готово равне са земљом,

од Душановог манастира св. Аранђела и града, који је окружавао манастир. Приповеда се, да је у том манастиру био и гроб основаоца тог манастира. У овоме манастиру држати су неколико пута државни сабори, и одмах над самим манастиром, на једном узвишеном месту, стоје и сада развалине од Душанова града и његових дворова. Има и лагум кроз земљу до Бистрице, код манастира. А овај цара Душана манастир развалио је, од прилике пре 250 год., један Србин Мухамедове вере, именом Синан-паша, и од овог је манастира начинио у Призрену џамију на своје име. А даље, како се Бистрица помоли из ове дрвен-градско-крк-бунарско-манастирске тескобе, одмах је срета Призрен, и може се слободно рећи, да ова река, колика из планина улази у Призрен, још толико, узгред пролазећи, до дна вароши, од разних извора и чесама, у себе сабере: чисте, бистре и ледене воде. На левој обали, ту одмах на ширини, до самих варошких кућа, срета је једна воденица, а оздо одмах једна равница „*Мараш*", на којој се уздигао један врло велики гранати стари *платан*, о ком се врло често, као и о ономе бресту код Топлуе, претреса рачун: свагда говоре његови походачи у дебелом хладу: „*Хвала Богу! да ли је и Душан некад седео овде у овом ладу под овим јавором?*" На овде, до саме обале, извире један врло јак извор, чија би количина воде могла лако окретати и воденично камење; ова је вода лети са свим студена — као и друге по врховима Шаре планине. А до самог овог извора, на обали Бистрице, подигнуто је једно, не

баш велико, здање с једним чардачетом, са две собице, на ту излазе на теферич и на хладну воду паше, бегови, владике и т. д.

Одмах озго, до самог Мараша, има једно *теке*, где бораве неколико дервиша. Овде је била некад црква, па и сада ту дервиши чувају неколико књига славено-српских. А изнад *тека* одмах је припрла врлет, и, мало више, на једном заравњу, уздигао се призренски град, који, готово, гледа у сваки угао северозападног краја Старе Србије.

Од ретког и значајног овог Мараша Бистрица одмах већ тече на ниже, готово преко сред Призрена. Мало испод Мараша, на десној обали, опет извире нека вода из саме обале, о којој много говоре да има и гвожђа, па се зато и сматра за минералну, али је нико од стручњака није испитао.

Мало ниже, на истој страни близу реке, стоји „Барјак џамија" — саборна — прва, код које је медреса — богословија, пред којом, у авлији, има 12 чепова чесама, и све су врло јаке с водом, и под сваком чесмом има дубоко камено-мермерно корито, и та се вода улива ту одмах у Бистрицу. Даље, опет, мало ниже, на десној обали, испод града и испод саме православне српске Богословије, снажно извире једна вода, не далеко од обале, на којој би могле воденице млети, а зове се *„бунарлак."* Овде свагда, и зими и лети, има гомила периља; овде једна цела махала захвата воду за своју потребу. Овде на Богојављење православни свете водицу.

Од овог бунара па доле до дна вароши, с једне и друге стране реке, расуле су се чесме и изворчићи на сваком углу вароши, па опет, и поред тога што се од ове реке одводе јазеви на воденице и по свима кућама, само куд вода може доћи, по баштама и пољима изван вароши, ова је река већа испод вароши, но што је код Мараша, кад почне улазити у варош. И ова призренска река, за непуна два сахата од Призрена, улива се у Дрим.

На овој реци има преко 12 мостова, а именом су ови: дрвенградски; раљински; Шатманов; терзӣски; у Арасти; Капан; Камени; Шантагин; на врх Табане; спрам св. Петке; у горњој Табани; у Доњој Табани; у Бузагилуку; у Лашњи, и т. д. Воденицâ само у вароши има више од 10, на неке, на једном јазу и под једним кровом, имају по 8 витлова. И до самог утока ове реке у Дрим има један врло јак извор, на ком се одмах намештена воденица са 5 витлова окреће.

Има на овој реци неколико табахана (фабрика) за израду сахтијана, и ова се река лети може свуда газити. Рибе има, у овој реци, доста, од самог њеног извора, па до Дрима, и то све пастрмке.

Не далеко од Призрена, на левој обали Бистрице, испод Душанова града, значајан је „Кара-Поток“, о коме месту постоји предање: да је ту погинуло 40.000 турске војске, кад је први пут нападала на Призрен, да га од Срба отме; с тога су му Турци дали име Кара-Поток, што ће се српски казати: Црни Поток. Сада у Кара-Потоку има ле-

них винограда, доста трешања и другога воћа, па непослушна и неваљала деца одбегну од свога посла, тамо се крију и проводе време. Ако се којој majци дете не врати кући, она већ зна да је у Кара-Потоку, и да га тамо тражи.

Испод Призрена, између многих река и извора, најзначајније су на левој обали Дрима, на путу за Скадар: *Љума*, четири часа од Призрена, и *Црни Дрим*, на 6 часова.

Довде је споменуто само о оним водама, које су на видику Призрену и које имају по нешто значајно на својим обалама, а има још стотинама у овима поменутим пределима: река, речица и јаких студених извора, који се сви непосредно сливају у Бели Дрим, а о којима, да не бисмо прешли границе свога предмета, не може бити овде говора.

IV.

Путови.

Призрен, и ако је овако окружен планинама, опет је трговини доступан, са све четири стране. За југоисток полази се из оног дела Призрена, који се прислонио уза саму планину, и путује се 4—5 сахата, и све на више преко самог дебла Шаре планине, а у исто време, толико се после путује с друге стране, право на ниже, за Тетово; из Тетова, пак, стиже се све насипом, вардарском долином, до Скопља за 8 сахати, а толики је и таки исти пут и до Велеса. Овај

пут није нигде опасан, као што је из Призрена у Скадар, јер је Шара свуда обрасла богатом травом и гором, а и на више места целог лета има повећих сметова од снега, па би се могао лети, врло лако, начинити добар насип за кола.

У год. 1844. сераскер Рашид паша, када је војштио против Арнаута, градио је некакав пут колски, те је тако и превукао топове на колима из Тетова преко Шаре у Призрен.

Али треба имати и ово на уму: путовати преко Шаре планине 6 летњих месеци (често при крају Априла још нису пробијени путови за коњаника, па и у самом почетку Октобра) — једва се ко сме усудити, да загази у овај, овако неизвесан и опасан *брод*, јер више пута се чује, у то време године, да је по неки одважни самац, а по некад и цела каква злосрећна фамилија, да не би путовала из Тетова три дана до Призрена — заобилазећи Шару (Љуботин) преко Скопља и Качаника, — усудила се на овај зли пут и пошла преко Шаре, па, као што рекох, често тамо и остала под снежним сметовима.

На Шари целог лета, овде онде, има снега, а често о Петрову и Илйну дне, после какве хладне кише, тек се види и *нов* снег. Када би се пробио испод Шаре какав тунел, и тиме зближила долина дримска са вардарском, тада би једва Тетово било удаљено од Призрена 2 сахата.

Пут од Призрена до Скадра за сада је најдужи, без вароши, на коњу, куда не могу ићи кола,

и од свију у српским земљама најтежи је за путовање због две околности:

Једно, што су ту Албанези, дуж целог тог пута; — а друго, због и сувише незгодног положаја, где се мора путовати све на коњу, и то готово пола пута пешице — $3\frac{1}{2}$ дана, а новајлије, који нису искусни у дугом путовању, путују по $4\frac{1}{2}$ па и по 5 дана, а још по неки страни путници, који усвојој домовини, при најбољој калдрми, неће да макну без фијакера никуд, па их је судба навела да прођу овим путем, жале се да су и по 6 дана овуда путовали.

А узрок је овој овако реткој тешкоћи путовања тај, што су из огранака Шаре, а и из других планина даље од Црног Дрима, зинуле честе припрте дубоке долине, па још, готово, већим делом кршевите и опасне. С тога овај пут, као најближи, који веже најбогатије делове Старе Србије са Скадром и морем, и ако је толико далек, тежак и од разбојника веома несигуран, опет никад није празан, већ је свагда пун трговаца и кириџија, које, разуме се, спроводе, ради сигурности, сами добро плаћени домородци — Албанези.

Говоре вештаци, да овај пут ваздушном линијом нема више од 8 часова. Стари римски путови или Душанови, не зна се сада где су били, а није их до сада нико ни тражио. Говори се, да је цар Душан у овом правцу градио путове, којима се могло стићи од Ђаковице до Скадра за 16 сахати, али, на жалост, у та места, преко којих су некад били равнији и ближи путови, не може нити пак сме ико, од по-

сипом: 3 часа је равница до Суве Реке; по том се мало пење док се прескочи онај поменути венац (љуботински: Голеш и Чичавица), а за тим преко Црнолева на Косово, преко Штимља покрај Неродимља, које остаје на десној страни, до на железничку станицу код Феризовића; одатле се иде к Солуну, а и преко Митровице главни је пут за у Босну, и овим се путем стиже из Призрена у Приштину, на колима, за 12 сахати, до српске границе за 16 сахати, а до Феризовића за 7.

На 2 часа од Призрена од овог главног пута, по стратегији првог и веома важног пута — одваја се на десно један огранак, који иде на Муштеиште, покрај једне дивне из старих времена цркве (манастира), и одатле, из призренског поља, прелази се право преко самог северног краја, или, боље рећи, преко самих и готово последњих огранака дугачке и дебеле Шаре, који се огранци почињу спуштати по врх Косова изнад Неродимља, Штимља и Феризовића — и, пружајући се преко опог мало пре поменутог главног пута, одакле се управо и почиње онај венац — висоравањ, који чак дохвата до Мокре Горе, Горпоче и Истока; па, прелазећи овде са запада на источну страну, преко ове гором и пашом богате планине, и тамо се, као нешто ново, открива, под самим северним врхом љуботинским, једна жупа, названа *Сиринићe*, која се ни од куда са стране не може видети. И ту из тих гора извире река Лепеница, која се састаје код Качаника с неродимском реком. У овој жупи има до 15 села, неколико цркава и једна

шије, преко Ругове у Васојевиће. Ту има 12 часова пута; овде је од Пећи до у Беране, пре неколиких година, грађен насип за кола. Од Пећи продужава се пут с колима к северу за 2 сахата до Дрима, па даље пење се пут пешачки преко Жљеба за 6 сахати до Рожаја, и даље од Рожаја до Сенице један дан. Жљеб стоји између Штедина и Мокре Горе, а сами врх планине обучен је буквом и смрчом, ал' у исто време ту баш на прелому планине има и велико камење, да једва пролазе коњи, нагађајући ногама у оне рупчаге од камена, ископане коњским плочама.

Од извора Дримовог даље испод оног великог венца, могу ићи кола на Врело и Студеницу до Истока и Горноче, испод Мокре Горе; а даље се иде с коњима преко Мокре Горе, Горњег Ибра, Рогозне до у Пазар: за 12 сахати стиже се у Пазар; па сада од Горноче, Истока иде се мало на десно с колима, док се дође на насип, који непосредно веже Пећ и Митровицу за 10 сахати пута.

Од Призрена има још један пут за Нови Пазар, пролазећи преко Оче (Хоче) и Ораовца, докле се може ићи и с колима, па после све даље оним венцем, који заклања Призрену Косово; по том преко Ибра, преко Колашина и Рогозна у Нови Пазар, где се може стићи други дан.

Даље, последњи је пут, с четврте стране Призрена, који стоји, са северо-источне стране, између Призрена и горњег Косова. Овај је и најзнаменитији пут, у свима погледима, и све се путује добрим на-

лудивљих месних житеља ни привирити, а камо ли тражити, да се путови нови граде, а стари оправљају.

Држава, ма колико јој је потребан овај пут, ради војне комуникације, опет врло ретко тим путем спроводи војску, да не би пострадала од разбојника по оним тесним путовима, као што се то и догодило пре неких година, када је одузето од низама неколико пушака — мартинака, а разбојници нису после тражени и за такву дрскост кажњени.

Оно је само питање времена, када ће бити и ту слобода, и Дримом од Призрена до Јадранског мора железница. — Кад слободни, просвећени народи данас могу да граде испод мора путове — тунеле — за прелаз железнице, то зашто не би били овде тунели испод Шаре планине и Белим Дримом расечени брегови и испуњене долине за прелаз железнице?

На северо-западној страни Призрена, преко оних отворених поља уз Дрим и две Бистрице, има довољно од природе, без насипа, добрих путова. — Пут колски, који води из Призрена преко Шванског моста, удара преко Ђаковице и дохвата до Дечана, па одатле је само кириџиски пут на северо-западну страну уз Бистрицу преко планина у Плав и Гусиње за 10 сахати пута, а од Плава и његовог језера, где извире и Лим, па даље, све том долином, иде пут у Васојевиће—Беране, па одатле иде се у Бело Поље и Сеницу. На левој страни Лима стоји црногорска граница Андрејевица.

Други пут од Дечана право на север колима иде до Пећи, а одатле, уз Бистрицу покрај патријар-

школа. Ова богата жупа дугачка је 3—4 часа, а до Призрена има 7 сахати, и од Призрена, преко ове, до Качаника има 14—15 сахати. Ова је жупа, с јужне стране, од вардарске долине одвојена Љуботином, а са севера одвојена је од Неродимља и целог Косова једним, као последњим Шарским огранком — планином — *Језерцетом*, под којом је цара Уроша црква и гроб. Одавде је, куд река протиче на југо-исток, предео врло стешњен и врлетан; за мало што нису гудуре као и оне испод Призрена, пут Скадру.

Овде се, код ових српских старинаца, налазе некаква још, тако рећи, косовска копља, стара с дугом мотком, као и оно козачки миздраци, а на врх те мотке има некакво сечиво које је веома оштро, јер је било прилике, кад се један газда бранио од пса, ког је само један пут ударио тим сечивом и одмах га једним ударцем на два комада расекао. Ова је жупа врло богата стоком, а и жито је родно; људи су здрави и добри мајстори.

V.

Знакови царске вароши.

Призрен и његова околина сваког Србина привлачи изванредним својим изгледом и показује да је ту некад неко био и живео онај, коме нико није смео бити раван на полуострву балканском, од ког је у истини дрхтао Исток, а Запад је са ужасом очекивао исход источне борбе. — Овде су српски краљеви

и цареви живели, и овим полуотоком управљали. Имали су престонице: Десетник или Десницу, Стару Диоклетију — Зету, град Звечан, Приштину, Призрен, Неродимљу, Кратово, Скопље, Серез, Софију, Прилеп, Крушевац, Београд, Смедерево, Некудим итд. Али је српски народ срећа послужила, да се бар већим делом уједини и оснажи само са Шар планине и царског Призрена, одакле српски владари над три суседна мора и на све друге стране полуострва Балканског достојанствено заповедаше. —

Призрен је уживао пуну слободу и сигурност мало не пуних 300 година. Са свога јаког природног положаја и с тога, што је у средини српских земаља, погранични ратови њега се нису ништа тицали, и, кроз више нараштаја, његови зидови не видеше непријатеља; њему се не могаше ни близу прићи, а камо ли у њега доћи; па и после несрећног Косова више од пола века протече, докле непријатељ у Призрен не уђе, први пут 1455. године.

Средњевековни Призрен, престоница српских владалаца, и место састанку српских сабора за издавање земаљских закона, бирање владалаца и српских патријараха — кроз све то време, по гласу свију сведочанстава, био је срећна и напредна варош; сигурни царски друмови, повучени по старим римским линијама, скопчавали су га с морима: Јадранским, Црним, Јегејским. и Дунавом. Између њега, Котора, Дубровника и Млетака био је свагда непрекидни саобраћај, — томе су и закони Душанови ишли на олакшицу. — Па и сама варош била је пуна добро-

творних завода од сваке руке, — а у околини Призрена било је, за које се сад тек зна, преко 300 цркава и манастира!

Али, не мало, за пуних пет векова владавине туђинске, са свим су пали и оборени са Призрена готово сви његови архитектонски дивни украси, а тако и сви добротворни заводи пропали су, — али опет је он још нешто задржао од своје величанствености првобитног држања и укупног утиска. — О томе да наведем нешто.

Рецимо: да један путник долази Призрену са севера и истока, или са запада, — он одмах види пред собом велику једну белу ва̓рош, посађену уз планину, која се разгранала до у равницу; он тада опажа да се овде пре поменути морски путови састају; он се овде већ одмах поздравио с чудесном Шар — цар — планином, том главом српских земаља, тим заштитником, чуваром и вечним, природним и верним Призреновим савезником — овим стожером полуострва Балканског. Одавде, на 20 часова даљине, види пред собом северо-западне, рудама и у свему другоме богате, планине и под њима царске лавре: Високе Дечане и Патријаршију; он одавде види многобројне студенце бистре воде, чисте као брилијант, који прекриљују ова прекрасна поља, богата сенокосима и воћњацима, а по брежуљцима, као ретко где, пред каквом царском вароши, оваким виноградима; одавде гледа преко 15 часова — дугачки Дрим, како се преко поља вијуга као гуја, која као да

од некога крије и све брже замиче испод Призрена, између високих стена.

Све ово, довде наведено, стоји с Призреном у непосредној вези, и за путника изгледа као да је ово какав богати и сјајни царски накит овој вароши.

Ко приступа Призрену, осећа да је дошао у срце српске земље; он овде, као путник, све одмах види и распозна у овој живописној царској вароши, да му свака поједина њена црта говори о арнаутској грубој садашњости и великој негдашњој славној српској прошлости; сваког походјача овде ово место подсећа на негдашњу царску државну моћ, народну снагу умну и физичку, и сваки брежуљак приповеда да је некада ту била нека светиња, кула, град или какав добротворни завод, па је сада то албанеском варварском силом и безумљем све претворено у рушевину; а то исто сведочи сваки околни пут, река, мост, и чесма, као владарске задужбине, које су као аманет остављене народу на чување до бољих времена. Исто тако још више походјач дубоко у души осећа, да је дошао у негдашњу моћну господарку полуострва Балканског, када види најстарије прве мале џамијце, које су (када је први пут непријатељ поробио и дошао у ову царску негдашњу заповедницу над три мора и Дунавом) за неколико часова подигнуте, са којих је одмах на тим мунаретима и оглашено опело великој српској царској престоници, а и целој царевини; када види и оне високе, до под облаке изведене џамије, на којима се мермер блиста као дијамант, подигнуте и сазидане од развалених дивних манастира и цркава,

царских задужбина; још, када види и оне архипастирске, народне и владарске задужбине — свете цркве, уз које је подигнуто само мунаре, и тим оне претворене у џамије, и ако су иначе још у целости онакве какве су подигнуте, у којима се некад сабирао сабор српски ради избора патријараха и владалаца свесрпских. Јест, чудновата осећања — осећања и мила и тужна испуниће душу свакога Србина путника, када уђе у ову значајну, у светској повесници, а по наше племе и судбоносну, варош, па ту сретне домородца — свог брата по вери, крви, језику и обичају, чији преци ту, као Хришћани и као Срби, можда од 1000 година станују, који поред свију толиковековних беда и несрећа, опет, ма на ченгелима они били, не мисле и неће да оставе ову богату царску лепоту по природи, где је некад и њихових старих била сила и власт; пријамници Св. Саве не само што осташе бесмртни, верни и непоколебиви служитељи св. олтара и посредници између Бога и свог народа, но примише у руке и дужност, да руководе идејом и судбом српског народа, и да посредују за њега пред злима и добрима. — И данас, после толико векова, путник ће видети, како овде, у овоме српском старом Цариграду, последоваоци Св. Саве у оним, које су претекле од рушиочеве руке, задужбинама његовим, приносе бескрвну жртву Христу Богу спаситељу, за блажену успомену оснивачâ српске царевине и задужбинâ, а за срећу и спас обновилаца нове српске краљевине и за цео род хришћански, — и то, велим: у оним светим олтарима, из којих је Св. Сава благо-

сињао светим својим рукама српске владаре и народ, претке ових садашњих обиталаца!

Ово све, и поред вековних грозних промена и рушевина, опет свакога путника и намерника, као и домородца, — живо опомиње у Призрену на стару славу, величину и моћ српску.

VI.

Светиње и просвета у Призрену.

У Призрену и сувише је тешко без погрешке изнети на јавност значајне ствари — једно за то, што од пада српске царевине, па до сада, то су све били векови рушења; а друго због тога, што и оно, те је претекло од насилничке руке, или је записато у ком летопису, или остало у спомену или у предању код народа, да има негде нешто важно у каквом крају у Призрену, — то, опет, хришћанину није допуштено да свуда види, распита и прибележи; па ни сама званична извешћа о садањем стању ствари никад нису тачна; а и поред све добре воље и заузимања страних радозналих и ваљаних агената, који пролазе или ту станују, често остаје труд узалудан да све дознају оно и онако, као што је у ствари.

Призрен — варош подељена је у 24 одељка. Варош дели на две поле пређе описата река Бистрица, везана, на више места, мостовима; варош на десној обали, званој „Левиша мáли“, сва је на згодној и оцедној равници, а на левој страни, на веома згодној висоравни, смештена су заведења свију вера,

све епископије, град, државна здања и касарне; а један део ове вароши, где искључиво Срби живе, звана „Пантелеј-махала“, веома је припрто место, тако, да кола не могу тамо ни маћи, и од саме те ма́ле почиње права планина „*Шарска*“: кроз њу пролази пут преко Шаре за Тетово.

Овде има око 26 џамија, од којих само су две по укусу озидане, и то на левој обали Бистрице: Синан-пашина џамија, коју је Синан паша, од пре 300 год., подигао, пошто је претходно развалио манастир св. Аранђела, који је био сав од најдивнијег тесаног камена — задужбина цара Душана, — од кога је камена и подигао џамију под својим именом. У овоме царском манастиру био је сабор, који је изабрао Лазара за српског владаоца.

А друга „барјак-џамија“, на левој обали Бистрице, која је, такође, као и Синан-пашина, у висину отишла под небо, подигнута све је од манастирског мермера, и то, као што све околности и предања показују, ова је џамија подигнута на самом темељу онде, где су били Душанови дворови. Они сада ту имају „медрезе“ (богословију); ту су и оне напред поменуте чесме — њих 12, под којим има по једно мермерно корито. Ова се џамија зове „барјак“ или саборна зато, што на њој свагда, за време молитве, диже црвени барјак на мунарету мујезин — призивач молитве, — дајући тиме знак мујезинима других џамија, да је наступио час извикати „азан“: позив народа на молитву.

У овој џамији први пут је арнаутска лига — „конгра“ — држала своје седнице, а та се лига сакупила 1878. г. из целе Албаније, Старе Србије и Македоније, Херцеговине и Босне, да не даду Црногорцима Плав и Гусиње, Шваби — Босну и Херцеговину, а Грчкој Тесалију и Епир; и „конгра“ реши и нареди, да се убије у Ђаковици Мехмед Али паша, што се и извршило те год. августа месеца. У овој истој џамији, 1880. г., ова је „конгра“ решила, да се не пусти Дервиш паша у Призрен, кога и сусретоше на врх Косова, код Феризовића, али их је тада Дервиш паша потукао до ногу.

Не далеко од ове џамије, стоји од врло простог материјала начињена мала џамица, за коју се прича да је најстарија у Призрену, коју су Турци првог дана, када су с победом ушли у Призрен, за неколико сахати подигли и на њој отпевали благодарне молитве.

Опет на десној обали Бистрице, у *Левиши махали*, има једна црква, потурчена „Џума“ — Петковица, али је она храм успенија свете Богородице, а подигао ју је још Св. Сава, и била је — саборна. У овој је цркви закључен свечани црквени мир између Срба и Грка за време цара Лазара, после распре која је била заподенута још за време цара Душана, због неких црквених односа.

Ова је црква још у првобитном стању, покрај које, на западној страни, стоји и звонара с обичним великим прозорима, а са северне стране, између прозора црквених, од цигле озидане су великим словима речи: „Сава српски.“ Унутра и сада стоји придикао-

ница, а и нека галерија; ну то је од прилике место за певачки хор, али кажу, да су Турци то скидали и на поље износили, и да је једноме, који је то наређивао, једна даска разбила главу.

Преграда св. олтара уклоњена је, и ова црква, готово, у свему је слична Грачаници. Разуме се, да су светитељи сви замазани, а с поља, покрај кубета, начинили су Турци мунаре, и долазе ту петком, те клањају. 1846 год. хтели су је Турци разрушити до темеља, али кажу да их је задржао латински епископ, док он то није јавио дворовима: аустријском и руском.

Овде у Призрену има још 7 теќа — тулбета, са повише дервиша, и сва су ова места црквена или манастирска, па су их заузели мухамедански духовници и у њима се сместили.

Мухамеданских школа има: 17 за мушку и 9 за женску децу, једна богословија — „арабија“ — и једна као војничка гимназија — „мектеб руштије.“ Свештенство је њихово само у Призрену васпитавано и оно ни од какве науке нема појма, јер они у својим школама уче само молитве, па и у томе нису, као што треба, савршени, јер они и сами признају, да код њих треба 30 год. учити, па тек да знају добро и једно и друго читати и писати.

Православни Срби имају три цркве у којима служе божанствену литургију. Стара црква Св. Ђорђа веома је проста и не зна се од када постоји; друга је Св. Николе, која је била под земљом до самог почетка II-ге половине овог столећа; она је доста и сада у

земљи — онако по старински; и трећа. св. Спас, коју је подигао краљ Милутин, а пре 30—40 год. били су је турски дервиши заузели и за мало што им није на свагда остала у наслеђе, само да им се ноћу не појави неколико голих и црних људи, с неким буздованима (топузима), који ове настањене богомољце у Немањићевој задужбини добро мерише уздуж и попреко, а које ови нови гости, дервиши — не могоше да разумеју: бејаху ли ти људи „влашки“ свеци, или општи џинови, шејтани — ђаволи, — па зато и нису могли ту даље остати.

Али, на жалост, та црква би узрок, те се свадише Срби с Цинцарима, који, 1872. год., насилно отеше, с турском влашћу, ову цркву, и данас се у тој српској задужбини чита и пева грчки, па, од тог времена, одвојише за себе и општину и школу цинцарско-грчку од српске, а не беше их у почетку више од 30 домова, а сада имаће их преко 150 кућа. — Разуме се, оваки успех шаке Цинцара само је могао бити уз помоћ стране пропаганде. — У почетку 1871. год., на њихов позив, дође им у ову српску задужбину латински епископ; па после тога, прихватише ту ствар, у корист Цинцара, у Цариграду и Атини.

Ова је црква к Шари у ономе узвишеноме делу Призрена, спрам града, те се и на далеко види.

А четврта црква, Св. Ђорђа, има већ преко 30 година, како се почела градити: она је у истини, у потпуном смислу, необично велика, колосална и тврда црква; слободно се може рећи: да је то једина на полуострову балканском, између нових цркава, нај-

већа и најтврђа, и да се само, тек у неколико, може нишка и сарајевска упоредити с овом. Она је подигнута цела од лепог тесаног камења и има унутра три олтара за богослужење, а кажу да ће идуће године већ и довршена бити.

Према Марашу, на десној обали Бистрице, на врх Призрена, изван вароши, где је гробље, има једна развалина — храм је пророка Св. Илије.

У Малези, или, по данашњем називу, Терзи-махали, још 1596. год., спомиње се, при митрополиту призренском Михаилу, црква Кораћевића, храм Св. Николе. Овде је сада џамија, која доста наличи на цркву, и ту је једно теће с гробљем потомака старих српских племића који, и ако су се преверили, опет су задржали своје старо презиме „Кораћевићи“, а и не одвајају се још од те светиње, и куће су им око саме те бивше цркве. —

Има једна развалина испод Св. Спаса, храм је Св. Врачева. —

Такође у граду је била једна црква код Душановог двора, храм је био Св. Преображења.

У Пантелеј-махали је остало предање у народу: да је ту, не далеко од једне чесме, била црква св. Пантелејмона; такође и у Марашу, где је сада теће, кажу да су ту били Југ-Богданови двори и његова црква.

А, по споменицима и предању, тврди се, да је било до шеснаестог столећа цркава у Призрену 12, а у околини око 365, као што је један пут казато, а сада једва да има 20 које служе.

У околини близу Призрена су два манастира који служе, и то: на источној страни не пуна 2 часа од Призрена, под Шарпним огранцима: св. Марко; на 3 часа далеко од Призрена: св. Тројица.

Православни Срби имају потпуно у свему уређену, са 4 разреда, мушку основ. школу, са 4 учитеља; једну женску основну школу с једном учитељицом, и једну *богословију* са 3 разреда и једним приправним разредом. Од како се зна, у Призрену су бивали наставници све домородци, са спремом домаћом, до самог почетка II-ге половине овог столећа, и први пут јавио се, с бољом спремом са стране, као учитељ: *Никола Мусулин* и његов ученик и зет *Милан Новичић*, који се тамо први појавио као богослов београдски и васпитаник Велике Школе, а за тим Ставрић и потписати, оба васпитаника кијевске духовне Академије. После ових наставника нападе нешто смрт а нешто и власт, те отераше једног у Битољ, а другог у Азију на заточење, и за мало пре 5—6 год., што се не затвори призренска Богословија; но сад опет, од те стране, поправило се у нееколико стање, те сада тамо има наставника пет: три васпитаника београдска, један руски и један женевски.

Ово је једини завод српски у Старој Србији и Македонији, који је виши од основних школа. На овај завод, од пре 15 год., пропаганде и непријатељи Српства погледали су са увеличавним стаклом као на какви германски или оксфордски универзитет; па с тога су и наперили удвојену, па и утројену своју снагу против тамошњег Српства. С тога, крајње је

време, да призренска Богословија корача упоредо са савременим околностима и потребама, да не фигурира тамо само *ради једне моралне потпоре.* То јест неопходна је потреба, да се прида тамо још који наставник и *да се даље продужи, бар са два разреда;* а и време је већ, да је ту замени каква полугимназија, а ова као старија и општија требало би даље да пређе, ако не одмах у Скопље, а оно бар у Тетово да се пренесе.

У призренској околини има школâ: у В. Хочи, Стрецкој, Љубижди и Зочишту, а учитељи су већ сада призренски богослови, сем једнога који је свршио београдску Богословију.

Свештенство је свршило само основну школу — осим њих неколико који су учили београдску или призренску Богословију, — али сваки зна писати по старински, певати у цркви и прилично служити божанствену службу, — а има и од њих свесних и добрих патриота.

О Гогама — Цинцарима — нема се шта друго казати до то, што је речено и за Србе: имају једну мушку и једну женску школу; деци предају на грчком језику, али деца само српски говоре; наставнике шаљу или из Атине или из Цариграда. Цркву имају ону пређе поменуту, отету од Срба, „Св. Спас“, и тамо певају и служе на грчком језику. Свештеници су им спреме онаке исте као и српски.

У Призрену је катедра православне српске митрополије, чији се митрополит зове „рашко - призренски и скендерийски“, а под ову митрополију спада онај

део Старе Србије, који лежи на западној страни Шаре и који се део додирује до краљевства српског, Босне, Ерцеговине, Црне Горе и Јадранског мора. Епархија ова обухвата ове вароши: Призрен, Приштину, Љуму, Гњилане, Јањево, Вучитрн, Митровицу, Ораовицу, Пећ, Ђаково, Нови Пазар, Сеницу, Нову Варош, Бело Поље, Рожаје, Беране, Плав, Гусиње и Скадар, а Подгорица, Спуж, Жабљак, Бар и Улцињ, то је отишло од пре 8 год. под Црну Гору.

После укинућа српске патријаршије, 13. Септембра 1766. год., остале су хиљадама кућа дуже времена без архијереја и попова, па тада се готово сви Срби, преко 200 села, у Гори и Љуми, на југозападу од Призрена, потурчише.

За ових несрећних 120 год. по паду патријаршије зна се да су ови митрополити призренски били: Гаврило, Софроније, Евсевије, а, по његовој смрти, 1789. год., остала је призренска митрополија празна 18 год. али је била за то време под надзором митрополита новопазарског Јанићија, родом Србина, из Новог Пазара, чија се епархија била отегла чак до београдске епархије — до Крушевца и Чачка, до иза Охрида и до Јадранског мора, па тек 1807. год. постао је стални митрополит рашко-призренско-скендериски, с титулом и „егзарха“ Горње Мезије. По смрти овог св. архипастира, 1818 год., дошао је дечански архимандрит, Србин, из Куманова, Зарија, а по смрти овога, 1830 г., дошли су опет следећи архипастири, *Грци:* Ананије 1836 године, Герасим 1836—37 г., Синексије 1837—1840 г., Игњатије

од 1840 до 1849 г., Партеније од 1849 до 1854 г., а те године дође за митрополита призренског садашњи владика, Мелентије.

Римокатоличке вероисповести Албанези или, боље рећи, покатоличени Срби, који су заборавили и не знају свој језик, имају једну основну школу, у којој предају на талијанском језику малој деци, од које опет свако зна говорити српски, а италијански ни једне речи не зна. Од пре неких година нису имали више ђака у школи од 26, и ову школу помагао је аустријски цар.

Овде они имају и једну цркву, храм св. Димитрија, која је била развалина до кримског рата, па тада француски конзул, из Скадра, дође с некаквим султанским ферманом у Призрен, те оте ову цркву од православних и предаде је римокатолицима исто онако, као оно што и Цинцари отеше св. Спас. Тог је времена та иста пропаганда, аустријско-француска, и у манастиру Дечанима пробала да ли може силом или обећањима и давањем успети, да се спомиње при богослужењу римски папа. Римокатолици су сада подигли ту: школу, цркву и митрополију, па и звонару, али им звона не даду Турци да наместе.

Они овде имају и епископа, који има под својом управом 7 парохија, а те су: 1, Призрен, 2, Ђаковица, 3, Пећ, 4, Зумби, 5, Мартур, 6, Јањево и 7, Зера. Ну овај западњачки епископ овде у Призрену, по имену некакве старе њихове митрополије скопљанске, још из времена српске царевине — титулира себе скопљанским митрополитом, а у Призрен су тек

у новије доба дошли, где до скора никада нису имали ни једне сталне куће римокатоличке.

Западњачка пропаганда, у овим српским пределима, уз помоћ Рима, Аустрије и Француске, држи, пише и јавно говори, да јој је сада Призрен крајња предстража католичке цркве — према православном истоку. Па с тога, држим, неће бити сувише да, и ако узгредно и кратко, наведем овде и њихову, у српској домовини, спрему, управљену против Српства, којега има преко 2,000.000 душа, — а њих, колико има, видеће се из следећих навода.

У целом оном пространству, на ком српски народ станује, изван краљевине Србије. Црне Горе и Аустрије, у турској царевини, једва да има њих између Срба свега до 100.000 душа римокатолика, јер по самом њиховом рачуну имају до 13.355 кућа — 102.304 душе.

Растурени су на 150 сахати у накрст, овде онде, по нашим земљама, те им није ни ово веровати, да их има оволико, колико сами кажу; јер они често записују у свој тефтер православне житеље, — села и домове у род католички, али по врх свега тога њиховог малог броја, они опет имају 8 епископија, између којих 3 су митрополије, а један митрополит носи титулу примаса (патријарха) старе српске царевине. — Још имају 137 парохијских свештеника и мноштво сваког реда — западњачких калуђера. Али зна се и то, да на више места нису веће њихове парохије од 10 кућа. Тако н. пр. у Пећи, до ратова, није их никад било више од 20 кућа, а од рата до

сада има их преко 60 кућа; међу тим свагда су ту била по два свештеника и један калуђер! У Призрену и у тој целој епархији, ако их има једва до 2000 душа у оних пређе поменутих 7 парохија, па у самом Призрену, никад није било мање од *6* свештеника и *5* калуђера, из одреда реформираних (минорита).

Заводе имају ове: 1., папски колегијум — завод за образовање клира под надзором језуита, а издржава се аустријским трошком; 2., реалка, под руководством фрањцишканâ, коју такође Аустрија издржава; 3., провизорна мисионара; 4., ораторијум, стоји у свези са свима парохијанима; 5., у свакој парохији имају по једног старешину из реформираних светог Францишка који се о духовним стварима брине; и 6. још имају неких 9 мисионарских *штација* — зборних места. —

Осим ових њихових установа, њима још дају са стране огромна средства за подизање цркава и манастира, а то обично бива на темељу старих српских задужбина, као што је, особито од пре неког времена, свуда по главним местима подизао школе и цркве цар мексикански Максимилијан (од 1850 до 1860 год.), што је после њега, исто тако продужио и бечки цар — као што већ сами назови-Латини у Призрену називају цркву (подигнуту на темељу православне) и школу „царском." —

Ово је довде прибележено из самог њиховог распореда пре десет годинâ, а није ни сумњати, да

после српско-турских ратова нису они удвојили на и утројили, до сада, своју снагу противу тамошњег српског народа и православља.

VII.

Становништво и здравственост.

Као што је и пре поменуто, једва ли се ма шта може у Призрену потпуно и верно, без погрешке, изнети на јавност. — За сада је немогуће тачан број показати колико житеља има у Призрену, јер кажу неки странци, да, по званичним датима, има свега 11.550 кућа; за тим, понаособ, мухамеданских 8.400 кућа, православних 3000, и римокатоличких 150. А укупно има 46.000 душа, и то, понаособ, долази овако: мухамеданских житеља 36.000; православних 8.000; римокатолика 2.000 душа. Али, тешко ће то тако бити, јер, пре свега, немогуће је, код православних да свака кућа има по 26 чељади, а код католика по 13, но у опште сада се за највероније држи, да има свега на 30.000 житеља у Призрену, а код православних биће око 1.500 кућа, које су се, како смо напред казали, подузеле да праве своју садању цркву. Заиста диван пример неугашеног религијског и народносног осећања! Колико ли би им се помогло из срећнијих српских крајева?

Овде у Призрену говори се српски, турски и арнаутски, али је српски језик сваком житељу призренском најбоље познат; а по нешто се и влашки говори, а има доста становника, који знају све ове

језике; а грчки и талијански нико не зна, — и ако римокатолици и Цинцари предају на та два језика својој младежи. Па и турски се врло мало зна.

Дућана има у Призрену преко 1.200. Улице су у потпуној форми још по старом кроју — криве, тесне, — само тек што се почело по негде градити и ширити, али то није нигде довршено. — Здања су исто тако по старом кроју, — премда се већ мало почело боље сада пазити на архитектуру.

Сада се гради једна огромна касарна испод Призрена, у пољу, тако званом Бузагилук, и ту су довели неку јаку воду, од које је на ред начињено 8 чесама. Ну од свију других здања у Призрену, одликује се, по тврдоћи, спољашности и висини, школа, коју је подигао 1872. год. покојни Сима Игуманов, у којој је сада смештена православна Богословија.

Град је уздигнут на врло дивном узвишеном месту више вароши. Поменуто је, да је тамо била црква *„Св. Преображење“*, где има једна кула и још постоје ту неке развалине, за које се каже да је и ту био двор цара Душана; даље има једно звоно за сахат на коме пише 1808. г. *„сије звоно приложи Ђорђе Петровић вароши Смедереву“*, а турски натпис стоји, који показује, да је донесено у Призрен 1813. год. Тамо има и два топа Кара-Ђорђева.

Нечистота је у вароши обична ствар, али је срећа за ову варош, што је овде оштар и здрав ваздух, довољно јака река и има доста чесама и стотинама извора, те се овде, свагда, врло добро и срећно са здрављем пролази. Само се треба у овоме месту

добро пазити због оштре климе и нагле промене, што је опасно не само за дошљаке већ и за домородце. А кажу, као да се болести понајчешће појављују ове: нервозна грозница, костобоља — ревматизам, кијавица, срдобоља, а говоре да је од пре 30 год. донесена овде од некуд и венерична болест, које, ако има овде сада, она је бар врло ограничена; па и скрофуле и водена болест нису ретке болести. А доста је непријатна с јесени и у првој половини зиме и честа магла, која, од прилике, долази због оне тескобе планинске — испод Призрена — куда је Дрим једва себи прокрчио пут између оних онако тесних а високих планина, да иде у море, и ова магла врло рђаво утиче на здравље. И предање постоји у Призрену: да су Немањићи, због ове маглуштине, сваке зиме ишли на зимовник у Зету.

VIII.

Административна управа и судови.

Административна управа често је бивала у Призрену промењљива. Од најстаријих времена, а то је на крају XVI. и у почетку XVII. века, бивао је под валијом — везиром — чак „Офенским“ — Будимским, док су Турци држали Маџарску, а од пре 30 год. бивао је Призрен под Скопљем; по том под Битољем; али све је то бивало нестално и промењљиво, јер је често бивао „валилук“ у Призрену, а особито у доцнијем времену, под који је долазио и Битољ, Скопље, Орид и све до солунског пашалука, до Струме и па-

талука туна-јелиси-дунавског-рушчучког, до Лима, Бојане и Јадранског мора.

Тако је тада бивала цела Стара Србија под призренским валилуком и везирством, и лепо је било видети 1871. год. овде у Призрену, често из свију српских крајева овог вилајета, прве људе — народ, где долази, по потреби, код власти у стару српску престоницу, — а тада је у Призрену излазио на српском и турском језику и званични лист „Призрен“, који су били дужни сви српски крајеви, подручни призренској управи, примати и читати.

Судови су у Призрену, за кривична дела, састављени из председника и два судије, који су, до пре неког времена, осуђивали и на вечиту робију, а против те пресуде није могло бити апелате, а сада, у потежим приликама, апелује се у Цариграду, а држи се, да сваког дана има до 300 душа апсеника у Призрену. Има овде и трговачки суд, који се састоји из пет чланова.

IX.

Жупа и природно богаство.

Призрен и његова околина јесте изванредна, чудна и необична жупа, па ова благодет још више изненађује посматраоца, када, тако рећи, ту, одмах у близини, види нешто са свим овоме питомоме погледу противно. Окрени се према југо-истоку видиш где се, одмах од вароши, подижу огромна снежна шарпланинска брда и њихови врхови, који се далеко

и далеко, изван своје околине, уздижу и беле; па, и не мало по 6 зимњих месеци, ова су брда непроходна и са свим предвајају два богата света: вардарску и дримску долину; готово исти призор планински окружио је и са северо-западне стране призренску жупу, где се преко целе године сјаји, овде онде, снег у огромним гомилама, који такође по неколико месеци задржава, са суседним, на противној страни, жупама, сваки саобраћај; а и са запада уздигла су се силна брда — и ако много мање снежна од поменутих, која су са свију страна пресекла Дрим, одељујући његов горњи ток од мора. И ту одмах на 10 минути од вароши изнад града, не може никако виноград да узри, од честих летњих младих снегова!

Али је ово заиста велика реткост, да има где под небесним сводом, да овако — што 'но реч — заједно споредују ватра и вода; а у исто време опет једно и друго да има потпуно свако своју природну дејствујућу снагу.

Шара планина, та главна призренска околина, по самој својој спољашности, на први мах рекло би се, да је прави српски Сибир, али кад се изближе дозна и види, она је у ствари права српска Швајцарска, — јер она је пуна села и жупа, као што је: Срецка и Сиринићска, Опоље, Љума, Оштрозуб Гора и т. д., и ови су, тако рећи, у српским земљама прави кантони, потпуно у свему своје житеље осигурали, дајући сваковрсна жита, па и, на удивљење, у срецкој жупи, по снежним врховима испод извора призренске

Бистрице а више Дрвен-града, може се видети и винова лоза и кукуруз — спрам вечито снежних врхова!

Шарини житељи свагда, пошто уреде своју богату летину, иду гомилама на разне радове у Србију, Влашку и Цариград, и отуда сваки кроз неколико месеци донесе хиљаде гроша својој кући; а они, који остају, хране своја стада, па како су богати разном гором, они граде и, у оближњим варошима, продају сваковрсно дрвено посуђе и друге потребне ствари.

Шара планина, како је богата пашњацима, она је најбогатија на полуострву балканском: лети, за неколико месеци, она је најбогатија овцама, јер многи становници у суседству Шаре, а особито са југоисточне стране, имају и на 5000 оваца на летовишту, а често, задруге, почињући од 5 па до и по 20.000 оваца имају у једном стаду изнад Призрена, које зими своде у низину, где нема снега, покрај Белог мора, у солунска поља. У Шари има доста и дивљих коза, где се често по 50 њих у гомилама, по врховима планинским, виђају. Шарски је сир чувен у целој турској царевини; он се гради просто без икакве вештине, па је као такви далеко и далеко маснији, бољи и укуснији од вештачког — назови-швајцарског сира. Он се далеко разноси, а особито у Цариград и Мисир. — Чувени су и дебели шарски овнови, од којих је особита чиста бела или са свим црна фина вуна, која се понајвише носи у Пешту и Беч; а овнови се терају у Цариград.

Призрен је жупа, у равници. Но снег се често види по врх оближње махале, али се не спушта одмах у главну варош, на равницу око Бистрице, где никад не може ни бити сувише велики, — а мало ниже покрај Дрима, једва кад и да га има, и то понајвише с опанка. Тако је и уз цео Дрим — до самог његовог извора; а испод Призрена, даље од утока Бистрице у Дрим, између сутеска, једва када и да може снег прионути, па ако би га кад и било, он није јачи од какве добре слапе, и ту је права приморска клима, — јер на самом догледу Призрену, на оним благим пристранцима, могле би успевати за мало, као оно у Далмацији маслине, шипци и друге јужне биљке. Све три Бистрице и Дрим никад се не могу заледити, због онолико јаких извора.

Као што већ довде наведох, Призрен је и његова околина заиста необично жупна, те даје сваковрсне хране и воћа, које се све носило у Мисир, Цариград и Италију; а још по врх свег немара и нерада, ова жупа даје изванредног и ретког у Јевропи вина.

Од Призрена, са северне стране, па дуж леве обале дримске, преко Оче и Ораовца, до спрам Ђаковице, на 6—7 сахати дужине а толико и ширине, све је покрила благородна и ретко где овако питома винова лоза, која је, за време деспотâ, ношена и пресађивана у околини Смедерева, а и у неким местима преко Саве и Дунава. Али, на велику жалост, од становништва о извозу призренског вина нико до сада није водио рачуна.

X.

О марви и данку.

Ова племенита царска околина, рачуна се да има до 200 села, која дају доста велику количину рогате и добро угојене стоке, и то на 5.200 волова и 100.000 оваца и коза; а житељи наведених села, до скора су давали државни данак по следећем распореду: 600.000 гроша десетка од хране; 400.000 гроша данка на рогату стоку; 1,200.000 вергије — пореза — и 50.000 гроша за путне печате — тескере.

XI.

О трговини и индустрији.

Како Призрен долази као највећа варош у Старој Србији и Македонији, а долази, као што је и пре поменуто, у први ред вароши на полуострву, између Солуна и Сарајева, Београда, Битоља и Скадра, тако његови производи и иду на све стране Леванте — истока, — а нарочито од пре ишли су у Србију и Мисир.

Заната има понајвише табака — чинитеља кожа, одакле се и шаље сахтијан на све стране, а понајвише у Угарску; овде има доста и пушкара, као што кажу неки: „Призрен је главна оружница свему полуострву.“ Има доста, и то врло добрих, терзија. — Овде се приличнo израђује и свила, за мало што није као у Ђаковици; а особито се тамо израђују сребрне ствари, као и у Пећи, одакле се тако израђене носе

у Беч и Цариград, а нарочито се гради готово све што треба за султанов двор.

Трговина и радња већим делом је у хришћанским рукама. Због врло рђавог пута до Скадра и Антивара, Призрен добива енглеске производе преко Солуна, а понешто се узимало и из Београда, који ће му сада, железницом, готово толико бити удаљен колико и Солун.

Довде сам свршио опис царског града Призрена. На жалост, као што се види, данас нема више у њему онога великог сјаја, какав је био за време господара полуострва балканског — српских царева, краљева, патријараха и онога срећнога доба; опет зато, то не чини никаква уштрба његовој природној величини, коју му даје: историја и географски положај, што му уједно одређује важност и за у будуће, кад наступе времена, каква данас ми Срби замишљамо и очекујемо.

Немилостиви победилац и ниско лукавство западне пропаганде — нарочито — трудили су се, да сруше све спомене, царске знакове старог времена. Као што наведох, Призрен је данас друкчији, али опет он носи, по историји и остацима, свој српски карактер; па зар су могли онакви и онолики груби векови проћи, а да не оставе утицај свој, да не измене и Призрен?! Али нека се патриоте не брину о овоме. Данашњи Призрен има онај исти облик, какав је имао Београд од пре 20 година, и Ниш од пре 10 година.

Ко може сада упоредити све вароши, у данашњем њиховом облику и лепоти, са доскорашњим њиховим жалосним изгледом? Од онога дана, када би у Св. Дечанима слободније пропевала српска служба, када би српски патријарах у Пећи благосиљао све српске митроносце, када би се на тврдињама и кулама града Душанова развила српска застава, — од овога дана, разуме се, све би другојачије било. Онај би народ васкрсао и оживео на својим ногама; успомене би се обновиле, а сви друговерци, који говоре арнаутски или турски, *говоре и сада сви српски*, били би грађани српске државе, без икаквих тешкоћа — пошто је *језик* општа веза, — а језик је тамо српски, као што је и прошлост српска, као што су и ти људи били Срби. Али нужда закон мења! Истина, услед овога, на први поглед, изгледа као да је Српство са свим унижено, потиштено, полатињено, истурчено и поарнаућено; али није тако. Мало пре наведено је, како римокатолици - Албанези на талијанском, Цинцари на грчком, а Турци-Албанези на турском језику предају науку својој деци, у основним школама — а ни једни не разумеју те, са стране донесене, језике у Призрен; и то, како деца, тако и њихови родитељи, а сви, и једни и други у Призрену, знају говорити српским језиком, што је врло јасно сведочанство: да, и поред оне онолике грозне вишевековне незаштићености српског народа, у својој благословеној домовини остављеног крвожедном победиоцу, гоњеног и дављеног од Османлија, Јаничара, Албанеза и Черкеза, кад му још и поред тога толиког покора остаде

црква и школа вековима без својих народних учитеља, па се при крају XVII и у првој половини XVIII века и сам народ преполови, у огромним масама, с патријарсима, преселивши се у Аустрију, и у другој половини XVIII века са уништењем патријаршије коначно изгуби и народну црквену самоуправу, — и опет, поврх свију тих наведених беда и несрећа, српски је народ у Призрену морално надвисио све тамошње народности.

Зато, велим, онај велики Бог који је српски народ очувао кроз толике бурне таласе од крви и пламена, и који нас је водио победама у XII, XIII и у првој половини XIV века, па и од пре 70 год. и пре 10 год. у овом столећу, — он ће и у будуће водити бригу, да се његово име поново хвали, велича и слави у дивним, величанственим храмовима, који сада тамо у невољи живе, тајно своје и божје име спомињу, или су обрасли у маховину, или су преверени чекајући свог ослободиоца!

У закључку да кажем то, да се опис Призрена и околине, *у свима појединостима*, оставља вештоме перу каквог нашег историка: јер ја сам, као домородац, осећао дужност, да, и ако невешто и непотпуно, у кратко опишем значај и важност ове царске вароши, која је за сваког Србина света и везана за најдраже српске успомене како из најстаријих српских времена, тако и у доцнијим кобним данима српске историје, која је, тако рећи, постала, упоредо са Св. Дечанима, патријаршијом и Грачаницом, средиште Старе

— Праве — Србије, дајући правац како моралном и умном, тако и религиозно-историјском народном животу.

Па с тога, да се покажемо као достојни потомци својих великих и верних предака, свесни и верни синови српског имена — не треба даље више да водимо рачуна о неком чудесном Вавилону, Ниневији, Мемфису, Финикији, Картагени и о вођама: Семирамиди, Камбису, Ханибалу, индијском Пору, Великом Александру и т. д., у чему смо врло спремни и готови, у свако време, причати својим млађима о важности тих развалина, као и о јунаштву поменутих вођа и пространству њихових држава; док овамо напротив, тако рећи, неки само знамо из читања, као од неке беде, неки по чувењу или већим делом не знамо никако — да се српска царевина пружала: од Јадранског до Црног и Белог мора, од реке Марице до преко Драве, а под својим скиптром имала: Далмацију, Албанију, Босну, Херцеговину, Бачку, Банат, Срем, Славонију и осим ових: Епир, Тесалију, Етолију, Акарнанију и бугарско краљевство, које је зависило од српског царства. Као и то, како су српски владаоци из својих престоница: Призрена и Скопља, испод Шара са обала Вардара и Дрима, по средњевековном праву јачег, смело претендовали на васељенску круну, око које се исток и запад борио и крвио готово пуну хиљаду година, ко ће да заповеда истоком и западом?!

Разуме се, колика и каква за савременике стоји одговорност, како пред садашњошћу тако и пред будућношћу, за овакву њихову грешну нехатност.

А данас, као што је потреба за саму васељену јарко сунце, да је оживљава, толико је исто неопходан и за Српство: ако хоће живети и славно бити — општи рад; јер је, заиста, данас више него ли икада, време озбиљно и судбоносно по Српство, пуно опасности и неизвесности за најближу будућност. Наш прави историјски *задатак*, који нам је, недавно, прошлост пред очи изнела, а и садашњост, посведневно, износи — јест *свети* за нас, само ако хоћемо да га разумемо.

Прионимо укупно на општи рад — докле имамо шта радити — снажним својим мишицама и братски удруженим срцима за остварење идеје народне, за дело, ком нема и не може бити равна, дело добротворно, за које ће потомство, с векова на векове, благосиљати племените раднике. Будимо за народну ствар будни и опрезни, постојани и стални на својој стражи; јер може лако бити, да данас изгубљена година буде изгубљено једно цело столеће. Будимо, као свесни Срби, верни свом великом задатку. Не дирајмо туђе, а тражимо и бранимо своје.

На дан првог српског просветитеља, Св. Саве, 1888. год.

Ниш.

Архимандрит
манастира Високих Дечана,
САВА.

ДУШАН,

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА.

Мото :

Слави и сили завиде му свет.

НАПОМЕНА

За царовања цара Душана Силнога био је врхунац старе српске државне величине и славе. Писац трагедије „Душан“ црта нам то сјајно доба српске прошлости заједно с његовим представником Душаном.

У *првоме чину* ове трагедије видимо Душана који је још краљ, али велики владалац, мудар државник, витез и јунак. Његова је мисао: да од свију народа на Балканскоме полуострву створи велику и снажну царевину. То се наравно никако не допада Истоку и Западу. Византија и Рим старају се најживље да смету Душана на том његовом великом путу. Византијску интригу води маћеха Душанова, краљица Марија, родом Гркиња; она хоће да осигура српски престо своме сину Синиши и да српску државу потчини са свим утицају византијскоме. Римску интригу води папин посланик, бискуп Петар Патски; он хоће да потчини Душана и српску државу Риму, а народ српски католичкој вери. И Византија и Рим служе се

свакојаким довијањем: да разоре мир Душану на дому, да га заваде с властелом, да по што по то постигну своју намеру. Краљици Марији служи као оруђе лепа Анђелија, посланик нејакога цара византијског Јована. Бискупу Петру служи као оруђе фанатични доминиканац Зено, који се протурио да буде видар у двору Душановом. Али те сплетке византиске и римске не збуњују ни мало великога Душана. Он корача снажно и чврсто све ближе своме великоме циљу. Великим делима за добро свога народа и за величину и славу српске државе хоће Душан да покаје смрт свога оца Стевана Дечанскога која му тишти душу као сињи терет, и ако зна да *он сам* није био непосредни узрок смрти очеве.

У другом чину видимо како се византиска и римска сплетка развија у највећи јек. Краљица Марија зна добро да несрећа и растројство у домаћем животу убија велике духове и омеће их у остваривању великих идеја. А да би јој то боље испало за руком, она се послужи и дрском љубавном изјавом самозваног цара византиског Кантакузена, који је дошао да иште помоћи у Душана. Бискуп Петар са своје стране осмелио се већ толико, да прети Душану чак и анатемом папинсм, ако не пристане на оно што хоће његов Рим. Кад Душану не могну досадити ни те сплетке, онда се краљица Марија и бискуп Петар удружују; Рим и Византија начине савез, да како год оборе Душана.

У трећем чину видимо Душана како чини знаменит историјски корак на свом великом путу. Он проглашује свечано самосталност српске цркве, а српског архијепископа уздиже на достојанство патријарха. Проглашује српску царевину и себе крунише царском круном. У исти мах развија српску заставу, диже силну војску и креће се, да освоји Цариград.

У *четвртом чину* нацртао је писац последње напоре византиске и римске интриге, која још покушава да у

последњем часу спречи великога цара српског на његовом путу. Душан Силни не да се збунити: он се примиче све ближе Византији и осваја грчке земље и градове.

У *петом чину* посрће српска величина. Удружена римска и византиска интрига нашла је у фанатичноме доминиканцу Зену слепо оруђе које мучки укида живот великоме цару српском. Зену је обећано, да ће га римска црква уврстити у ред својих светитеља, ако Душана уклони са овог света. И он, десивши се на бојноме пољу као видар царев, подмеће Душану отровано вино, те га отрује. У одсудном, по српско оружје срећном часу, кад Византија шаље своје посланике, те тражи од српскога цара мир под онаким погодбама какве он хоће, — отрован Душан издише, на догледу Цариграда, близу свога циља.... Српско царство остаје на нејакоме детету Урошу

Тако се свршује ова трагедија, из које доносимо овде први чин.

ЛИЦА:

Стеван Душан Силни, Немањић VIII, — краљ српски, после цар свију Срба, император свију Грка, цар бугарски, цар римски и краљ албански.

Урош Немањић IX, његов син, краљ српски.

Јован Кантакузен, император грчки.

Јанићије патријарах српски.

Хрељa Омућевић, велики војвода ново-пазарски, кнез струмски, после кесар македонски.

Јован Оливер Војихнић — Вишеславић, велики војвода овче-пољски, после деспот албански.

Југ-Богдан, његов брат, велики војвода и кнез родопски.

Вукашин Ненадак — Мрњачевић, велики кнез, после краљ прилипски.

Угљеша, његов брат, велики војвода и кнез, после први коњушник царев.

Алтоман Иванишевић, кнез и војвода руднички.

Лазар Хребљановић, поспнак Душанов, кнез од Мачве и Срема.

Михајло Бућа, Душанов протовистијар и кнез од Котора.

Петар Патски, бискуп и посланик папин.

Гроф Марино Фалијеро, посланик млетачки.

Кнез Котруљевић, посланик дубровачки.

Посланик цара Јована Палеолога.

Бугарски посланик.

Старешина задруге.
Зено, видар Душанов
Врач.
Краљица Јелена, жена Душанова, после царица.
Краљица Марија Палеологова, Душанова маћеха, жена Угљешина.
Царевна Анђелија Флавија — Палеологова, рођака краљици Марији.
Даница, кћи Оливерова } дворкиње Јеленине.
Милица, кћи Богданова } дворкиње Јеленине.
Дворкиња.

НЕМА ЛИЦА:

Синиша Немањић (Симеон Палеолог), брат Душанов по маћеси, деспот епирски. — *Стеван Котроманић*, бан босански. — *Војихна Гребострек-Големовић-Вишеславић*, велики војвода од Жеглигова и севастократор. — *Гојко*, брат Вукашинов, велики војвода и логотет Душанов, после кесар филипопољски. — *Баоша Зећанин*, кнез од Скадра. — *Ђурашко Илић*, кнез од Горње Зете. — *Боривој Дукађиновић*, кнез од Доње Зете. — *Блаж Матарига*, кнез мусаћки. — *Младен Шубић*, бан скрадински. — *Павле Островицки*, бан хрватски. — *Нелепић*, бан славонски. — *Кнез Косача* и кнез *Јаблановић*, босанска господа. — *Краљевић Марко*, син Вукашинов. — *Кнез Божидар*, велики царев судија. — Патријарах бугарски. — Архијепископи: охридски, солунски, видински и серески. — Витез *Палман*, заповедник над перјаницима. — Намесници: *Ливерија, Аврамбек* и *Фокопуло*. — Посланици: бугарски, дубровачки, млетачки и грчки. — Поглавице албанске. — Властела, витезови и војска Душанова. —

Перјаници. — Народне старешине. — Младићи велике властеле. — Царичине девојке.

Догађа се: у средини XIV века.

Чин први: у краљевој дворани у Скопљу. Чин други, после годину дана: у краљевој дворани у Призрену. Чин трећи после три године: у дворани у Серезу и у Скопљу. — Чин четврти, после неколико година: у дворском врту у Серезу. Чин пети, после неколико година: на бојноме пољу код Ђавола.

ЧИН I

Престолна дворана у Скопљу

ПОЈАВА I

Марија; после Милица.

Марија (долази полако из прве кулисе с десна, замишљена:) Најдивније руже из свете крви Палеологове бране су од вајкада и бацане у крило ових варвара, да својим мирисом и чаром опију и занесу силу и моћ њихову, па да је тако опијену принесу на жртву својој светој породици, на њено обнављање, снажење и господовање, — као што им је богом одређено. Па и ја, кћи Палеологова, најчувенија лепота у пространој царевини византијској, о чији се поглед и осмејак отимаху први витезови, деспоти и царевићи, пошла сам за већ седа варварскога краља, да својом лепотом, дражима и памећу потчиним себи и њега и овај варварски народ, што се под тим Немањићима толико осили и ојача, да од њега већ зазире моћна Угарска па и сама силна Византија.... (Поћутавши): Ни једна кћи царског дома византијског није имала да се бори с већим тегобама ни да уклања с пута толике опасности, као што мени беше суђено. Чим савладам једну сметњу, одмах искрсне друга нова. Ето ми и сад једне.

Тај Кантакузен, што беше до јуче само велики дворник и слуга моме стричевићу цару Андронику млађему, маши се дрско за царску круну по смрти Андрониковој, видевши да је цар Јован Палеолог још непотпун младић а царица Ана слаба жена. Усуди се лукави отмичар да се прогласи царем византијским.... (Јетко:) О, што не уби одметника јуначки дука Апокавко, кад га већ разби код Гинекокастра и нагна да побегне из његове верне кнежине Дометике!.... Сад је неверник пошао овамо да потражи помоћи од Душана, како би приграбио све земље па и престони град Константинов. Узда се valjда да ће му помоћи Оливер, с којим се нађе на Вардару, те га подмити царским даровима и обећа му да ће његовом ћерком оженити свога сина.... (Поћутавши): Па зар ја да допустим да тај одметник потисне с византијскога престола славно племе Палеологово, од којега сам изданак ја и мој син Симеун? Не, никада! Зар да допустим то сад, кад сам се као кћи царска и крунисана краљица преудала опет за варварина, коме се до јуче није ни име знало, само да бих лакше осигурала престо и круну своме јединцу?!.... Никад, никад!....

Милица (уђе полако, крило јој пуно цвећа, седне на престоно подножје и савија киту, спази Марију; полако за се:) Ох, ту је краљица Марија! Опет премишља и сама се разговара.... То је већ њена навика. Не ћу јој сметати. (Одбира цвеће.)

Марија (наставља:) Овај варварин Душан и тај одметник Кантакузен — то су две опасности што

прете племену Палеологову. Савладати и отклонити сваку на по се — то још и није тешка ствар; али ће бити врло тешко, ако се удруже.... (Мисли се.) Одакле да почнем, коју опасност најпре да уклоним?.... Најпре већу, а мања ће се после и сама уклонити.... (Одлучно.) Ваља почети од Душана, с којим водим скривену борбу, од како сам дошла у овај варварски двор.... (Размишљајући.) Душан је мудар владалац, редак војвода и државник. Душан је јунак; у њега је дивско срце, те не ће да клоне ни под теретом очеве клетве. Душан је редак човек.... (Сети се.) Ха, човек? човек — то је права реч! Хајде да покушам с те стране... Краљица је Јелена лепа жена; нема јој равне у читавој овој краљевини. Она Душана обожава и поштује; он њу љуби као душу своју. Али је Душан човек! а под сунцем нема човека без мане, нити има човека, коме не ће око сенути грешним сјајем — кад угледа женску лепоту и дражи.... (Живо и одлучно.) Душана ваља поткопати са човечје стране: разорити му домаћи мир и срећу, па је онда лако одвратити му пажњу од великих дела и ослабити му важност код властеле и народа. Кад велики људи клизну једном у грех, — то их обара пре него обична човека. Из неслоге у његовоме дому лако ће се раширити и неслога у држави, особито у овој земљи, где краљица има јаку и силну својту и где су први великаши и војводе браћа краљичина.... (Мислећи.) Јест, јест! Тај ће пут бити најбољи, а сад ми је и лепотица при руци, — као да је сâм Бог послао! — Моја рођака Аңа у мало ме не претече у досетљивости и хитрини.

Ту је царевна Анђелија, посланик моје рођаке царице Ане, што дође да смете савез Кантакузенов и Душанов. Она ће ми најбоље послужити, а већ сам дошанула Угљеши да јој изради приступ код Душана пре доласка Кантакузеновог. Анђелија је ретка лепотица, умешна је, примамљива је. Од првог њиховог сусрета знаћу на чем сам.... А сад на посао! О, нико не зна, шта може мајка учинити за свога сина, свога јединца!.... (као у заносу): Како би то дивно било: Јован Палеолог на светом престолу великога Константина, а Симеон Палеолог цар у Солуну или Призрену, а после можда и у Цариграду!.... (Оде журно у прву кулису.)

Милица (гледећи за њом:) Благи Боже, да дугог премишљања! Мора да су биле некакве крупне и тешке ствари.... Од кад сам ту, а она ме и не опази. И боље! Барем сам на миру савила ову лепу киту цвећа моме миломе течи, светломе краљу.... О, ја му свако јутро спремим по киту цвећа. То је наш давнашњи обичај.... Тако! Само још да свежем овом свиленом врпцом. (Веже цвеће, погледавши у кулису.) А гле! Ето Лазара и Михајла, та два нераздвојна пријатеља. И они се упустили у некакав важан разговор. Ено Михајло се пажљиво осврте на све стране, за цело да види да их когод не прислушкује.... Шта ли то говоре?.... (Скупља цвеће). Хајде да се уклоним одавде. Мајка ми је често говорила, да није лепо прислушкивати. Тако вели и светла краљица, моја добра тетка.... (полазећи, осврне се). Да ми је само

чути шта Лазар.... Ето их! Брзо Милице! (Оде брзо онамо, одакле је дошла.)

ПОЈАВА II

Михајло Бућа и Лазар (долазе с лева у дну, у живом и поверљивом разговору.)

Михајло (осврне се живо на све стране, па онда тихо и брзо:) Нико нас не ће овде чути. Теби ћу казати, мили побратиме. Од тебе ни сâм краљ не тaји готово ништа; све ти поверава, као рођеноме сину, јер зна да си мудар и да умеш чувати тајну. Није он тебе шале ради прозвао „ћуталицом....“ Чујеш, побро, мора да те светли краљ спрема да једном замениш Вукашина, његову десну руку у државним пословима... Па кад ти све он поверава, што не бих и ја, твој пријатељ и побратим?! Срцу ћу олакшати и бити без бриге, јер сам тајну казао пријатељу. (Погледа значајно и питајући Лазара, који је са свим миран.) Шта! зар ниси радознао?

Лазар (мирно:) Не, знам да не ћеш отићи, док је не кажеш побратиму.

Михајло (искрено): И не ћу! А буди уверен да је осим тебе нико живи не ће чути из мојих уста.

Лазар (стисне му пријатељски руку:) Као за себе!

Михајло (осврне се живо:) Чуј ме, побратиме! Ја ћу одавде право у наш лепи Дубровник, да примим данак. Старешини градскога већа носим пријатељско поздравље од нашега светлога краља, да спрема оружја за нашу војску, што може брже и више.

Лазар: Зар наши мајстори не могу да стигну?

Михајло : Радионице су препуне мајстора, гради се оружје и дан и ноћ; али светли краљ мисли — да ће то све мало бити.... Он се за цело спрема на нешто велико и огромно.

Лазар : А из Дубровника куда ћеш ?

Михајло (тише и живље:) Оданде у Млетке, да исплатим Млечићима оно оружје што смо пре у њих наручили. Моме оцу, кнезу Николи Бући носим особите писане поруке од светлога краља. Отац ми је, знаш већ , краљев посланик код дужда. Млетачкоме дужду Андрији Дандолу носим најскупоценије дарове и важне посланице, у којима се говори о савезу нашем с Млечићима, о убојним бродовима.... Ето, побро, то је та тајна! Сад ми је душа лака, а уста нема....

Лазар: Кад ћеш поћи, побро ?

Михаило: Сад одмах. Док се ја не вратим, ти ћеш ме заменити у дворској служби. Тако жели наш светли краљ. Остани овде, те дочекај краља. Он ће овуда проћи у сусрет цару Кантакузену. Не брини се за дочек, ја сам већ наредио што треба. Половина алеманских перјаника изаћи ће са својим стратилатом Палманом у поље, те дочекати цара и допратити га са свирком кроз град до великих дворских врата. На самим вратима у дворишту поздравиће га младићи великога и малога племства. Одатле ће цар проћи кроз густе редове малог и великог племства до великих дворских ступова. Ту ће га дочекати друга половина алеманских перјаника и наш светли краљ са својим великашима, војводама и дворницима. За тим ће краљ увести високога госта у ову дворану, те му

приказати наше великаше и сабор. Ту ће и наша светла краљица поздравити цара.

Лазар : Хвала ти побро. Остало умећу већ и сам.

Михајло: А сад, побро, да се опростимо. Ваља ми хитати, краљ заповеда.

Лазар (загрли га :) Срећан ти пут, драги побратиме! Дај, Боже, да нашем светлом краљу донесеш добре гласе! (Пољубе се. Бућа пође брзо. Сусретне се с Милицом која долази.)

ПОЈАВА III

Пређашњи и Милица.

Милица : Куда тако хитно,, кнежевићу ?

Михајло (журећи се:) Пред великога госта, светла кнегињице. (Поклони се и оде.)

Лазар (приступи Милици нежно :) О, да срећнѣ тренутка, светла кнегињице!

Милица (несташно, прекиде га :) Зар овај братски растанак ?

Лазар (мало изненађен :) Који растанак, кнегињице ?

Милица : Па овај сад, с твојим побратимом.... О, моје око и ухо....

Лазар (живо :) Шта, светла кнегињице? Ти си прислушкивала!

Милица (мало збуњено): Ко ?.... Ја ?.... (као увређена.) Кнежевићу!

Лазар: Ниси?.... Опрости светла кнегињице! Опрости мојој тренутној сумњи и допусти, да те запитам: коме је намењен тај лепи цветак?

Милица (као не разумевајући): Ову киту цвећа спремила сам своме миломе течи, нашем светлом краљу. Нека му ови љубимци његови, мили цветићи разагнају бар за часак суморне облаке владалачке бриге с његовог високог чела.

Лазар (љубоморно, за се): Али онај поменак у другој руци!.... (Гласно и ватрено): Кад је тако, светла кнегињице, а ти буди милостива и мени, најлепши, најмилији и најдивнији цвете, што икад ниче из крви прве властелинске породице....

Милица (насмеши се детињасто): Кнежевићу, ти сањаш!.... Та ја сам обично божје створење, као и ти.

Лазар (још ватреније): Не, не!.... Ти си анђео небески....

Милица (за се): Ох, како ми годе овакве речи! Срце ми обузима некакав чаробни плам, а душа ми се опија неком небеском милином! (Гласно): Ето ти! сад сам опет анђео! Час на небу, час на земљи! (насмеје се).

Лазар (гледећи у поменак, за се): Ама коме ће онај поменак?!.... (мало озбиљније): О, кнегињице, имај милости! Не смеј се, не парај ово јадно верно срце....

Милица: А чиме, кнежевићу? Та ја нисам ратник; немам никаква оружја! (За се): За цело су говорили о девојкама. Хајде да окушамо то верно срце. (Гласно) Кнежевићу, хоћеш бити вољан да ми право кажеш што ћу те упитати?

Лазар (радосно): О, питај само светла кнегињице!

Милица (враголасто): Шта си се разговарао мало час с твојим побратимом?

Лазар (збуни се): С мојим, мојим побратимом?....

Милица (као горе): Гле! Што застаде, кнежевићу? Ти си истина „ћуталица“, али не преда мном. Са мном си свакад био и сувише разговоран....

Лазар: Јест, светла кнегињице... Опрости, али....

Милица (упада му у реч): Говори само, говори!

ПОЈАВА IV

Пређашњи и Даница.

Даница (улети живо): Јест, говори, кнежевићу, ти ковчежићу државних тајана! Је ли истина да светли краљ и мој отац намерају да ме удаду за нејаког сина Кантакузеновог? Ох, казуј, кнежевићу, преклињем те!

Милица (за се): Од куд она дође — сад, кад му је тајна већ лебдела на уснама!

Лазар (за се): О, онај цвет — онај поменак, коме ли га је наменила?

Даница (гледа их зачуђено): Шта вам је?! Кнежевићу се и не чудим толико, али се чудим теби, мила сестрице! Зар твоје сестринско срце не ће да дели моју тугу; зар је не разуме?.... Та помисли само — хоће да ме удаду за дете коме нема ни пуних дванаест година! (Бризне у плач): Моје несреће нема под сунцем!

Милица (тешећи је): Драга и мила сејо! Осећам и разумем твоју тугу.... али у овом незгодном часу

обузела је и мене нека зебња.... Не знам, којој би пре требало утехе: теби или мени.... Овај витез, овај кнежевић.... (За се): О, она тајна!....

Лазар (Даници): Од срца жалим, светла кнегињице, што те у овај мах не умем ни једном утешном речи разговорити. Ту новину чујем сад први пут из твојих уста....

Даница: Та кога ја питам?!.... Он ћуталица, нем као стена; она живи враг — само јој је стало до шале! Идите ви, немилостиви саможивци!.... (погледа десно.) Гле, ето светлога краља с мојим оцем и осталом господом.... Тешко мени! Мој се одсудни тренут приближује!

Милица: Сејо мила.

Лазар: Кнегињице!

Даница: Оставите ме! Идем одавде, да сакријем своје сузе испред оца и краља. (Оде брзо на десно. Лазар и Милица погледају живо на ону страну, одакле ће доћи краљ.)

Лазар (живо): Преклињем те, кнегињице.... тај поменак....

Милица (живо): А она тајна, кнежевићу... тајна...

ПОЈАВА V

Пређашњи, **Душан**, **Синиша**, **Оливер**, **Вукашин**, **Угљеша** и **Богдан**. Сви долазе из последње кулисе с лева. **Лазар** и **Милица** повуку се у дно, кад се краљ појави.

Душан (још иза кулиса): Не, Оливере, немаш право! Опрезан државник и владалац.... (Спази Милицу

која му полако изиђе на сусрет.) А, моја љубимица, мио цвет што ме свако јутро цвећем дарива!

Милица (поклони се дубоко, пружајући му киту цвећа): Светли краљу и мили течо, Милица је најсрећнија, кад може да учини и најмању радост своме узвишеном господару.

Душан (насмеши се благо и помилује је): Хвала, чедо моје! (пољуби је у чело. Она га пољуби у руку и хоће да се уклони. Он спази ружин пупољак у њезиној руци.) Та ти имаш још један цветак! Коме си тај наменила?

Милица (застиђено): Овај цветак господару.... (Погледа крадом у Лазара па у свога оца, поруменевши. Она је раније, прилазећи краљу, метнула поменак у киту, а из кит узела ружин пупољак.)

Лазар (на среди у дну позорнице за се): Сад ћу дознати! (Спази пупољак, за се.) Али кад промени цвет?!..

Душан (Смешећи се, Милици): Но?

Милица: Овај цветак носим.... светлој краљици, мојој милој тетки. (Душан је помилује. Она се дубоко поклони и оде лево у последњу кулису.)

Лазар (гледећи за њом, за се): Враг мали, како ме намучи! (Одахне.)

ПОЈАВА VI

Пређашњи без Милице.

Оливер (достојанствено): Светли господару! Опрости, али ја се још једном усуђујем да ти светујем: да не примаш сад посланика цара Јована.

Вукашин (мирно и тихо): Светли краљу! Било би врло мудро и корисно, да се чују понуде и молбе и царице Ане.

Богдан (оштро и плахо): Доцкан је, Вукашине! С Кантакузеном смо се већ готово погодили. До који тренут биће ту.

Душан: Војводо Богдане, не одмах у љутњу!

Угљеша (јуначно): Витешки краљу! допусти и мени, да рекнем једну. Тај Кантакузен, што нам нуди свој савез, тражи од нас нашу снагу, наше груди, мишице, нашу крв. Тражи да му ми пробијамо градове, да му крчимо пут и да му будемо заштита.... Ја сам, светли господару, готов на твој миг у свако доба јурнути на тисућу оштрих мачева, не помишљајући на свој живот..., али и ја мислим да би требало саслушати и Аниног посланака, бар да сазнамо положај обеју страна и разлику у цени.... Не замери, краљу господару! Ти знаш да Угљеша вазда говори из срца.

Оливер: Узвишени господару! Опрости, али ја морам још једном уложити своју реч. Моје сродство с високим ти домом и моје....

Угљеша (прекида га): Метнимо на мерило ране и крв!....

Душан (погледа их озбиљно и прекида): Сваки од вас вредан је признања, милости и места у срцу краља свога. Али не заборавите да је корист нашега народа и државе изнад свега.... Угљеша! кажи мајци да посланик Анин може изаћи преда ме. (Говори даље тихо са Синишом.)

Угљеша (одушевљено): То је права реч праведнога краља! (Оде десно у прву кулису.)

Вукашин: Хвала у име државе, господару. (Поклони се.)

Богдан (тихо Оливеру): Нека их! Кантакузен ће ипак успети.

Оливер (тихо Богдану): Мирно! Огледаћемо се у сабору. (Марија уводи Анђелију за руку; Анђелија држи у десној руци пергаменат. Угљеша дође за њима и стане на своје место.)

ПОЈАВА VII

Марија, Анђелија и пређашњи.

Марија (приводећи Анђелију Душану): Светли краљу и мили сине! Допусти да изведем пред светло ти лице посланика несрећне царице Ане и нејаког јој сина цара Јована Палеолога, царевну Анђелију Палеологову. (Поклони се и оштро мотри краља и посланика.)

Душан (за се): Да дивне лепотице! (загледа се у Анђелију.)

Марија (за се): Добро је!

Анђелија (поклони се, дубоко клекне и пружи краљу пергаменат). Предајући ти ову посланицу, преклињем те, моћни српски краљу, буди великодушан, буди милостив несрећноме цару и царици.

Душан (прими пергаменат и подигне је, благо): Светла царевно! Добро ми дошла у дому моме! (Сукобе им се погледи, Анђелија задршће и обори очи.)

Марија (радосно, за се): Још боље!

Душан (развије пергаменат и подуже га разгледа): Видим овде све праведне жеље и понуде нејакога цара и несрећне мајке царице. Жао ми је од срца,

што њиховога посланика претече цар Кантакузен. Њему сам већ дао своју краљевску реч. Он ће до који тренут доћи овде на договор. Свршетак нашега договора зависиће од његових погодаба.... Али ма шта било, светла царевно, однеси цару Јовану и царици Ани моје најтоплије учешће и поздравље: нека се надају најбољему, и увери их да ће свакад наћи у Душана отворено срце и пријатељску потпору. (Преда пергаменат Вукашину, а он Лазару. Из даљине се чује свирка.)

Анђелија (молећи): О моћни краљу, зар не ћу бити срећна, да понесем несрећнима и већу утеху?

Душан (милостиво): За сад наду, а за будућност.... ко зна.... можда их чека још најлепша срећа. (Опет се чује свирка). Опрости, светли посланиче! Звуци ове свирке оглашују долазак госта мога. Ваља му похитати у сусрет.... Витеже Лазаре! Похитај напред, јави властели.... (Лазар оде брзо. Душан се поклони Анђелији и оде с великашима.)

ПОЈАВА VIII

Марија и Анђелија.

Анђелија (живо): Рођако, драга рођако!.... Шта сад?....

Марија (весело): Не брини се, душо мила! Надај се најбољему успеху. Ја ти јамчим.

Анђелија: О да дивна краља, да лепа човека! Па оно око, поглед.... (Свирка се чује све ближе.)

Марија (с пакосном радошћу): Прострели, је ли?...

Анђелија: О, онај поглед, поглед!....

Марија (живо): Хајдмо, кћери, у моје одаје. Тамо ћемо смислити шта нам ваља учинити.... (Анђелија одлази десно у прву кулису. Марија застане мало, кликне радосно.) Моја је победа! Ха, ха, ха. (Оде за Анђелијом. Свирка са свим близу и траје, док не уђу сви великаши.)

ПОЈАВА IX

Вукашин, **Богдан**, **Оливер**, **Угљеша**, **Гојко**, **Војихна**, **Синиша** и великаши; па последетку **Душан** и **Кантакузен**. Прво улазе млађи, па старији по достојанству. Сви стану код својих столица. **Синиша**, **Вукашин** и **Угљеша** десно до престола; **Оливер** и **Богдан** лево; **Војихна** код левог стола, **Гојко** код десног. На последетку уђе **Душан** и цар **Кантакузен**; краљ лево, цар десно. Сви стојећи поздраве цара и краља.

Кантакузен (ушавши, за се): Сјајније и величанственије није ни у двору византијских царева!

Душан (Кантакузену): Светли царе и мили госте мој! Буди вољан да ти прикажем прве великаше, војводе и саветнике краљевства мога.... Ова господа већ су знанци твоји. (Покаже лево и десно до престола: Вукашина, Војихну, Угљешу, Богдана, Оливера, Гојка и Синишу, па показујући даље десно:) Кнез руднички, Никола Алтомановић, Деан Војихнић, војвода од Жеглигова; бан босански Стеван Котроманић и Баоша Зећанин, кнез од Скадра; Ђурашко Илић, кнез од Горње Зете; Боривој Дукађиновић, кнез од Доње Зете. (Показујући

лево:) Блаж Матарига, кнез мусаћски; кнез скрадински, Младен Шубић, зет мој; Павле Островицки, бан хрватски; Нелешић, бан славонски.... То су, светли царе, први главари мога народа и краљевства. По старом обичају нашем, сваки од њих има права да прозбори реч у краљевском ми већу, а највише данас, — кад нам се ваља договарати с тобом, светли царе и господару грчки!....

Краљичина дворкиња (јавља): Светла краљица!

ПОЈАВА X

Пређашњи, краљица Јелена, Милица, Даница и дворкиње.

Кантакузен (за се): Да дивне, величанствене жене! (Ступа јој у сусрет. Гласно): Радујем се, светла краљице, срећном удесу, што те могу и по трећи пут поздравити. (Поклони се дубоко.)

Јелена (љубазно и достојанствено): Ја још више, светли царе, јер ми сваки састанак потврђује све ближе пријатељство твоје с мојим господаром и краљем. (Даде знак својој пратњи да се уклони.)

Душан: Велики императоре! Као мио и узвишен гост краљевства ми, буди вољан заузети десно место до престола мога и краљевских ми предака. (Покаже му руком место.)

Кантакузен: Хвала, моћни српски краљу! Биће ми понос седети на првоме месту до престола славних Немањића. (Седне. Душан и Јелена седну на своје престоле.)

Душан (махне руком великашима, те и они поседају.) Светли царе! Прва реч твоја је. Буди вољан прозбо-

рити пред овим високим збором: какве жеље и потребе доведоше високо ти величанство међу нас?

Кантакузен: Моћни српски краљу, светла краљице и ви, прејасна српска господо! Знано вам је свима, како од неко доба гони несрећа свети престо великога Константина. Сваки дан доноси новога цара, а често и по два и по три, те се отимљу о царство.... Још за живота цара Андроника млађега, коме сам у свему био десна рука, ја сам владао, као што вам је знано, пространом византијском царевином. Видећи по смрти његовој да нема снажне руке да прихвати крму државну, метнуо сам на се достојанство императорско, које ми је и припадало по праву мојих заслуга. Бог ми је сведок, прејасна српска господо, да ме на то није навела пука таштина, него чиста жеља: да сачувам царевину од пропасти. Вргнувши на се тако велик терет, не нађох, на жалост, помоћи у грчких Романа, а и са̂м се видех доста слаб за тако големо дело. И не остаде ми друго, него да дођем овамо вама и да заиштем помоћи у витешкога, мудрога и моћнога краља српског.

Душан (достојанствено): Светли царе! Двадесет и четири војводе, најчувенији јунаци у моме краљевству, стоје у свако доба спремни са својом војском. Половина тих јунака готова је, на мој миг, да пође за тобом. Кажи, светли императоре, погодбе на које могу пристати, — па их води.

Кантакузен: Двојаке су, светли краљу, моје погодбе. Ако си вољан помоћи ми као пријатељ, све што освојим и својим назовем — биће и твоје. Много

је лепше, кад се пријатељу помаже за чисто пријатељство и част витешку, него ради своје користи. С тобом ћу делити добит и славу, срећу и несрећу. Бранићемо један другога од свију непријатеља. Никад нећу дирнути у границе твоје државе ни у користи твога краљевства, а чуваћу твоје пријатељство као свети завет. А за то, моћни српски краљу, тражим помоћ твога на далеко чувеног мача и твоју краљевску реч: да ће ми у твојој држави бити живот сигуран и да не ћу допасти заточења нити главу изгубити, као што би желела царица Ана са царем Јованом.

Душан (живо): Не дао Бог! Глава свакога госта светиња је Србину.

Угљеша (тихо Вукашину): И то му је дошануо Оливèр!

Вукашин (устане): Допусти, светли краљу, да прозборим једну. Све што мудри император овде рече — може бити само међу обичним пријатељима. Држава је друго, господару. Она има друге тежње, други задатак, друкчије право. Корист државна заповеда, да се ни једна кап крви не пролије у заман.

Богдан (угушеном љутином, пола за се): Ето змије, помаља главу!

Олѝвер (поносно и достојанствено): Господару! као први властелин и први саветник сјајне ти круне, имам права, да се и моја реч чује пред овом господом. Само савез с таким владаоцем, као што је велики император грчки, већ је големо одликовање за нас. Он нам нуди још више. Нуди нам чисто пријатељство и даје царску реч: да ће све што освоји и својим на-

зове бити и наше. То је велика добит за нашу државу, а највећа је добит, што ће тако бити осигуране источне границе наше. Ја сам вољан да се боримо за чисто пријатељство и за част витешку.

Кантакузен: То је права реч..... Да би пријатељство наше било чвршће и трајније, допусти, светли краљу српски, да запросим овде пред свима милу кћер кнеза и великога војводе Оливера, лепу кнегињицу Даницу, за мога сина Манојла, царскога ми наследника, који ће кнегињицу српску увести на престо великога Константина, на славу и понос њенога племена и народа.

Оливер (поклони се): Хвала, велики императоре, на тој милости. Дај, боже, да и то буде железна веза доброг пријатељства српског и грчког!

Кантакузен: У тој жељи и запросих светлу кнегињицу.... (краљу и осталима): Напоменух мало час, славна господо српска, да су двојаке погодбе моје. Једне сте већ чули, саслушајте и друге.... можда ће вам се учинити боље.... Драге воље пристаћу да се мирно раскрсти и она немила парба, што одавно траје између српске и византијске круне и све око оних градова, које су још раније отргли од империје твоји моћни претци, па и ти сâм, светли краљу....

Угљеша (снажно): О том делу Македоније и о тим градовима нема више збора. Оно је већ одавно наша земља, и ако се око зидина оних градова још пуши крв наших првих војвода и јунака. Оно је наша земља, коју је јуначки отела српска мишица, српски мач и топуз!

Алтоман: Зар би се још могло порицати наше право на оне земље и градове?!.... Та грех би био и посумњати! Сама она крв што је тамо проли из својих небројених рана наш седи јунак и витез Хреља Омућевић - Крилатица, завапила би пред Богом за страшну освету! — Наша је цела Македонија, била је наша и мора бити опет — цела, неокрњена!

Богдан (скочи и плане): Па и наша се крв тамо лила! Залевали смо и ми својом крвљу и македонске земље и друге покрајине, које својим јуначким мишицама подвргосмо под власт нашега краља. Држава му је сад толико пространа, да не ћемо ни осетити — ако наш светли краљ буде вољан и да поклони онај крај Македоније великом императору, као лепо уздарје за њихов савез и њихово пријатељство. (Немир међу великашима.)

Угљеша (скочи): Та ја бих онога часа сјурио себи мач у срце, да не преживим таку грдну срамоту!

Великаши (на његовој страни): Не, не дамо градова! (Немир у сабору).

Кантакузен (узнемирен Душану тихо): Светли краљу! Саветници високог ти краљевства као да се не ће сложити!....

Душан: Императорско пријатељство велико је и мени драгоцено. Да је овде стало до самога пријатељства, моје би срце прегнуло на страну великога императора. Али мој народ заузима прво место у срцу моме.... Помажући теби, светли царе, као своме савезнику, трошиће се зној и мука мога народа; борећи се уза те и крчећи пут твојој моћи и слави —

пролеваће се јуначка крв српског народа.... С тога ми мудрост каже, да ти, у најбољој жељи за истинским пријатељством, ставим ову погодбу. Сав део Македоније до Христопоља до наших старих граница, са свима градовима и градом Солуном, да буде својина моје државе, нераздвојни део мога краљевства. А пристанак твој, светли царе, да се потврди светом заклетвом.

Кантакузен: О, моћни краљу српски, тешко ми је и срце ми се крвави, кад само помислим да бих се морао одрећи оних лепих земаља и градова, што беху бисер у круни византијској. Тугу моју олакшава још једино та утеха, што те земље и градове нисам изгубио ја, него моји претходници.

Јелена: Светли краљу и господару мој, допусти да и ја, краљица српска, прозборим реч у овом високом сабору, а у корист твога пријатељства с узвишеним императором. (Великашима:) Јасна господо и мудри саветници! Држава мога и вашега господара захвата својим границама с једне стране Муру, Драву, брзу Саву и тихо Дунаво, пружа се с друге стране од Јадранскога до Јегејскога мора и допире на исток и југ до Лома и Вардара. Тако пространој краљевини није потреба да насилнички отима суседне земље, земље нашега пријатеља, чијим се пријатељством и савезом може поносити сваки народ, а највише српски народ, чувен са свога витештва по целоме свету.... И ја велим, славна господо, да нема ништа славније и узвишеније, него борити се за част, понос и славу витешку. Велим — да би нашем јунаштву, нашем

витешком поносу доликовало: да свом нашом снагом помогнемо императору, да га учврстимо на престолу византијских царева, а ја сам уверена, да ће наш светли император бити вечно захвалан и остати до века најбољи пријатељ !....

Богдан (бурно): Живела краљица !

Великаши (на његовој страни): Живела !

Душан (неповољно, за се): Није ми мила ова беседа !

Јелена (наставља): Ако светли император пристане још да уступи нашој држави македонске земље и градове, са Струмицом и Мелеником до Христопоља, као што рече мој и ваш узвишени господар, онда нам ето и готове користи. Више желети и тражити не би требало, а не примити овај савез и пријатељство.... огрешили би се и о нашега краља и о нашу драгу отаџбину....

Великаши (на Оливеровој страни): Живела краљица !....

(Вукашинова и Алтоманова страна узнемири се и гунђа.)

Оливер (живо): Светли господару ! У овој краткој беседи наше светле краљице толико је мудрости и зрелога савета, да ти нико не може дати мудријега ни бољега. Ја се радујем, светли краљу, што је њезина мудра реч завршила данас ово важно већање, а срећан сам — што сам ја први дочекао на граници великога императора, охрабрио га и, верујући у твој пристанак, довео у твој светли дом.

Вукашин (Угљеши и Алтоману): Вешто ли нам лис прекиде веће !

Јелена (Кантакузену): Светли императоре, јеси ли вољан пристати да Христопољ буде белега нашој граници?

Кантакузен (поћутавши мало): Пристајем! (Радост на Оливеровој, мали немир на Вукашиновој страни.)

Душан (озбиљно): У то име, светли царе, пружам ти пријатељску руку, тражећи још једну малу погодбу: да мимо мене не тражиш другога савезника никада.

Кантакузен (свечано): Пристајем, и то ћу поменути у својој заклетви.

Душан: Заклетву ћемо положити, чим севастократор и велики логотет Војихна и логотет Гојко спреме писане уговоре (покаже Гојка и Војихну.) А примиће је у своје руке, пред олтаром, наш архијепископ Данило, који ће сутра зором овде освануги.

Кантакузен (живо): Како год наредиш, светли краљу!.... Моји верни витезови чекају ме сад нестрпљиво. Хитам да их обрадујем добрим гласом о нашем срећном савезу и пријатељству. С тога допусти да им одем без свечаности и без велике твоје пратње. (Устане. Устане и Душан и сви великаши.)

Јелена (да̀ знак руком, те приђе њезина пратња): И ја се уклањам, светли императоре, поздрављајући те и молећи свако добро и божји благослов новоме савезу.

Кантакузен (удворно): За који сам највише захвалан теби, светла и узвишена српска краљице! (Поклони се дубоко и достојанствено. Јелена оде са својом пратњом.)

ПОЈАВА XI

Пређашњи без краљице.

Вукашин (мало немирно): Још једну реч, светли краљу!.... Ради већега јемства државног, мислим, да не би било с горега, ако пристане светли император, да царевић Манојло, његов син, кад ће већ и онако бити зет високе ти краљевске родбине (погледа Оливера), остане у нас као талац.

Кантакузен: Нек буде и то.... Али како ми је син још слабачак, послаћу још уз њега и мога видара Зена.... Сад, светли краљу и пријатељу, допусти да похитам.

Душан (полазећи): Синиша, Стеване бане, Војихна, Гојко, Лазаре.... (Они се одвоје и пођу за њим и царем; цар га погледа питајући.) Само до главних стубова, светли императоре.... (Изиђе с Кантакузеном, а за њима позвана господа. Остали великаши сиђу са својих седишта доле.)

ПОЈАВА XII

Пређашњи, осим Душана, Кантакузена, Синише, Стевана, Војихне, Гојка и Лазара.

Алтоман (Оливеру и његовима): Лепо урадисте!... Мудри Оливер прекиде веће у најважнијем тренутку!

Богдан: Заиста је боље учинио, него Вукашин, који на послетку у тешкој својој мудрости у мало не увреди високога госта и цара византијског.

Угљеша: Камо срећа, да га је увредио и покварио тај несрећни савез, у коме ће се проливати

наша крв и трошити снага нашега народа у корист тог подмуклог грчког отмичара и одметника!

Оливер (поносито): Бирај речи, војводо Угљеша, кад те слуша Оливер Вишеславић!

Угљеша: Не бира Угљеша ни пред ким речи, кад му срце поштено куца за свој народ и свога краља!

Вукашин: Утишај се, Угљеша!

Богдан (плане): Шта?!... Најпре увреда, па онда „утишај се“!.... Зар храпавим дланом да се заглади ударац у образ јуначки?!... Не, не! Тако ми имена Вишеславића!....

Алтоман (упадне му у реч): Штеди, синко, то славно име!.... Шта би хтео ти? Веће нам прекинуто.... Сад нам је бар слободно казати — шта нам је криво!

Оливер: Слободно је! Али нико нема права вређати другога, истичући само своје поштење, као да га други немају. Ако је ко и друкчије мислио, — нико нема права потпиривати због тога раздор и неслогу!

Угљеша: Неслогу и раздор потпирују они који државне користи обрћу у своје!

Богдан (плане): Та то ће рећи ни више ни мање — него да смо ми издајници!.... (Подвикне.) Оливере, Деане и ви сви којима није играчка своје поштење, своје име и име народно, — за мачеве!... (Тргне мач.)

Вукашин: Шта?! Зар овде у двору, у краљевој престоној дворани, под кровом највећега српског владаоца?!.... Богдане! размисли — где си!....

Угљеша: Шта маре они! Краљеви су шураци...

Богдан : А ти си пуки Ненадак, што се само женидбом докопа и допузи до краљеве близине!

Угљеша (цикне): Ха, то је сувише! Сад те не ће заштитити ни својта ни кров краљев! (Тргне мач.) Брани се!

Вукашин (полети пред Угљешу): Угљеша, брате! Не, тако ти силнога Бога, не! (Сви њихови окруже Угљешу и задржавају га.)

Угљеша (Отме се од својих и полети напред; великаши уз Богдана тргну мачеве): У двориште ил' пред град, тек крви мора бити! За мном!

Богдан: Ни стопе! Овде се мора свршити!

Великаши (на Богдановој страни): Овде нек му суди мач!

Вукашин, Оливер и остали: На двориште, пред двор! (Једни окруже Богдана, а други Угљешу и пођу с њима у дно позорнице уз громовиту вику): На двориште! пред двор! (Душан долази нагло и стане забезекнут.)

ПОЈАВА XIII

Душан и пређашњи.

Душан : Куда? Шта видим? Голи мачеви! Ко се то усуди? Коме је глава на одмет?!.... О, ви.... али не ћу да изустим! Познајем вас све! Провидим вам и срце и душу!

Богдан : Господару!
Угљеша : Светли Краљу! } (у један мах)

Душан (громовито): Ни речи!.... Хвалишући се својим родољубљем и надмећући се празним речма, да

покажете ко је од кога већи Србин, раздражисте се и загазисте у страсти.... Толико се заборависте, те се усудисте да посумњате у љубав вашега краља према своме народу!....

Алтоман: Светли краљу! ...

Душан (не слуша га): Усудисте се да посумњате, и ако сви добро знате, да у моме дому и у мојој краљевини нити има, нити сме бити других користи — осим државних и народних!

Алтоман: Узвишени господару!....

Душан (Алтоману): Умири се, верна и честита душо! Из уста твојих и из уста ваших (покаже великаше уз Алтомана) није се још изустила ни једна реч, ни једна помисао, а да није била намењена напретку, снази, величини и слави народној.... Али ови (покаже остале), ови најближи моме срцу и моме престолу.... Ови се заборавише!

Оливер, Вукашин, Угљеша, Богдан и остали: Господару, краљу.... Опрости!

Душан (њима): Зар вам је додијало десет година мира у овој земљи? Зар вам се досадила срећа и тишина у дому краљевом, властелинском и народном? Зар вам је омрзнула слога и љубав у моме краљевству? (Гледа их поносито и достојанствено.) Сумњате ли у државничку мудрост вашега краља? Сумњате ли у његову љубав према народу и отаџбини? Или су вам главе отежале на раменима?!!

Сви: О, велики краљу!

Душан: Та ја презирем тога надутога и лукавога Кантакузена — као паучину! Али нам треба

његов савез. С њиме у савезу осигураћемо наше обале у Македонији и наше границе на југо-истоку; спречићемо га, да не позове опет турске хорде, као што је чинио под Андроником; а што је за нас најважније: добићемо Солун, ту другу престоницу и богату ризницу поносне Византије. Кад се на солунским зидовима залепршају наши стегови, онда ћемо се ухватити у коштац са Западом, коме се прохтело да нас прогута. Буде ли се Кантакузен још и тада држао нашега уговора — у што већ сад сумњам — имаћемо јаког савезника и помоћи у нашој борби са Западом. Погази ли уговор, — онда ће нам бити широм отворена цела.... (За се): О, не, не! Не ћу им изустити своју најмилију тајну, најдражу мисао, коју ми још као детету усади у срце јаки Бог!.... (Гласно): И ви хоћете да ми све то помрсите и спречите?!....

Сви: (погнувши главе): Господару!

Душан: Мој велики деда, славни краљ Милутин усади у још млађано и детињско моје срце дивну, велику и свету мисао. Ту драгоцену клицу чувао сам и неговао као своју душу, док се није развила у потпун цвет... Ради те величанствене мисли осмелих се, те свога милог и драгог родитеља, кога сам безгранично љубио и поштовао, уклоних с престола, као полуслепа старца, слабачка за велика дела, и узех у своје руке крму државну. Ви сте ми били у том саветници и помагачи. Међу вама се нашло неколико несрећника и брзоплета који се осмелише, те без мога знања, без моје помисли — одузеше и живот драгом ми родитељу.... (Потресено.) Њих је постигла страшна

казна, коју изрече гневно срце синовље и снага моћи ми краљевске. Али се на моје чело удари белега незаслужене и заслужене клетве; на моју душу навали се сав терет страшнога греха, да је тишти и притискује до на дно пакла; у моје срце увуче се најужаснији црв — грижа савести, те ми подгриза живот, трује душу, дању ми не да мира, ни ноћу жељенога санка!.... (Снажно.) Па зар сам зато нагомилао на себе толики терет и страхоте, да допустим сад вама: да спутате и уништите моју мисао, „чедо и творевину мога духа?!.... Не! Тако ми великога Немање, тако ми костију славнога деде Милутина, тако ми силнога Бога, то не ћете учинити за мога живота!.... Добро упамтите што ћу вам рећи: почевши од мене, све што у мојој краљевини живи, дише и постоји — мора бити свакога тренутка спремно, да се жртвује нашој светој мајци Србији!.... Сад, господо, свак на своје место и на своје дело!

Сви: Живео краљ! (Разилазе се.)

ЗАВЕСА БРЗО ПАДА.

ЗИДАЊЕ ВИСОКИХ ДЕЧАНА

(Српска народна песма.)

Вино пије српски краљ Стеване
У Призрену, своме Цариграду,
А са сином својим, цар Степаном.
Вино пише, славно говорише:
Све о царству и њину господству,
А како ће боље цароватн,
Цароватн и господоватн.
Ал' говори силни цар Степане:
„О мој бабо, српски краљ Стеване!
Оди, бабо, да се дијелимо:
Не можемо оба царовати,
Царовати и господовати!
Раздвојимо на Призрену царство,
Подвојимо царство и господство,
Подвојимо седам кула блага,
Подвојимо земље и градове,
Подвојимо лафе[1]) и тимаре.“ —
Ал' говори српски цар Стеване:
„Зашто, сине, да се дијелимо?
Шта с' у царству пожелео, сине?
У честиту дому Немањића

[1]) *Лафи и тимари* овде значе: *царска добра (имања).* Ур.

Доста царства, доста и господства,
Доста пива, доста и јестива!
Ако си се слакомио, сине,
Ти да узмеш на Призрену царство, —
На поклон ти царство и господство!
И на поклон земље и градови,
И на поклон седам кулâ блага,
И на поклон народ Србадија!
На поклон ти и земља Бугарска,
На поклон ти и Македонија,
Црна Гора, па и Албанија;
На поклон ти и Сријем и Босна,
И Приморје, па и Далмација!
— Од тога ти ништа тражит' нећу;
Но ти Божји аманет ја да̓јем:
Чувај народ као своју главу,
Да ти своју не изгубиш душу.
Ђе год нађеш цркве обаљене,
Свуд' остави од царева блага,
Да се граде пребијеле цркве
И подижу свети манастири.
Ђе год нађеш воду у планини,
Свуд' остави од својега блага,
Да се вода води из планинâ
И доводи, сине, у шехере, [1])
Да је пију болни и невољни,
Да угодиш светој вољи Божјој,
Да те народ свагда благосиља.

[1]) *Шехер* значи: *град (варош).* Ур.

Кад год градиш какву задужбину,
Све намењуј за својега здравља
И за здравље и за своју душу,
Као што су први Немањићи.
— Од свега ти ништа тражит' нећу,
Тек поклон' ми то село Дечане,
Та Дечане више Истинице,
Код студене код воде Бистрице,
Међу Пећи међу Ђаковицом:
Хоћу, царе, манастира градит'.
И поклон' ми седму кулу блага:
Да уз цркву и конаке градим,
Да се народ има где склонити."
Кад то зачу силни цар Степане,
Од земље је на ноге скочио,
Капу скида, до земље се свија,
И пред оцем земљу пољубио,
Пољуби га у скут и у руку, —
Сузе рони од веље радости:
„Гради, бабо, честито ти било!
Гради цркву, какву ти је драго:
Немој наше зажалити благо."
Ал' говори српски краљ Стеване:
„Хоћу градит' бела манастира,
Темељ ћу му од сребра градити,
А диреке од бела карловца, [1])
А покрит' га жеженијем златом;

---

[1]) *Карловац* у неким крајевима значи: *сребрн талир.* Ур.

Да је висок, да га вишег нема,
Да је сјајан, да га лепшег нема,
Да га нигде у свијету нема;
Нек се знаде царска задужбина:
Нек се знаде е смо царовали!“
Кад то чула сестрица Јелена,
Три пута се пред братом преклања,
Љуби њега у десницу руку,
Па је њему тихо беседила:
„О мој брате, српски краљ Стеване,
Немој таквог манастира градит’
Не казују л’ књиге старо-стојне:
Хоће Турци преузети царство;
Неће ни се одржати црква,
Одржати у турскоме царству!
Хоће Турци развалити цркву,
Покупити срму и позлату:
Од срме ће рахтове [1]) градити,
Те китити коње седленике;
А од злата булама ђердане,
Тер китити своје верне љубе.
Но ти гради бела манастира:
Темељ гради од студен-камена,
Од мермера бело џефераста, [2])
А диреке од бела мермера;
И покриј је тешкијем оловом,

[1]) *Рахтови* (од *рахт* или *рат*) значе: *коњски накит.*

[2]) *Џевер* и *џевераст* значи: *шарен,* као што су шарене израде из Дамаска: *џевердари* и др. Ур.

Јер то Турци ни гледати неће; —
Тако ће се одржати црква,
Одржати у турскоме царству.
У њој ће се певат' литурђија
И купит' се народ Србадија."
Тако краљу гради манастира,
Манастира насред Метохије,
Те сакупи хиљаду мајстора,
Он га гради за седам година;
Темељ гради од студен-камена,
А диреке од белог мермера,
И покри га тешкијем оловом,
Те је виши, да га вишег нема,
Нашара га, да лепшег нема!
У њему се пева литурђија
И купи се народ Србадија.
Како тадар, тако и данаске!
И певала за дуго, за много!

. . ~ . .

ГРОБ ЦАРИЦЕ ЈЕЛЕНЕ [1])

27. Августа кренем се из Скопља Куманову равно у $3\frac{1}{2}$ сата из јутра у пратњи суварије — каплара и мога Арнаутина, који је обично јутром и вечером певао путничке песме.

На истоку је даница била одскочила и зора се помаљала. Време је било тако лепо, како само Бог хоће. Ми смо путовали на коњма. Моја арапска бедевија, коју ми је поклонио Игуманов у Призрену, далеко је одмицала унапредак, не гледећи на обичај у Турској, да пратња свагда мора ићи напред. С леве се стране страшно црнела Црна Гора (Карадаг), прикопчана уз небеса, а на десну страну пукло пусто поље, покривено сумраком. Пут се пред нама белео као разастрта труба платна. Арнаутин је певао некакву јуначку песму, позивајући на мегдан свакога, ко му се не би уклонио с пута. Неста сумрака. Зора се уклони испред сунца. На небу нигде није било прамена од облака. У $7\frac{1}{2}$ приспесмо виничкој караули. Ту сјахасмо коње. Стражари учинише почаст и брже боље скуваше каву и донеше хладне воде. По-

---

[1]) Путничке белешке године 1873.

сле толиког јахања хладна је вода била мелем, а кава — рајско пиће. Седећи и одмарајући се тако, спазих на левој страни, на узвишеном стогу, под самим врхом црногорског венца, некакве рушевине, налик на град на Авали, изнад којих се дижу у облаке врхови планински.

— Шта је оно? запитах стражаре.

— Батал-градиште.

— Унутра канда има некакав конак, џамија или црква?

— Несмо онамо били.

— А како се зове?

— Кале-Мата.

Кад сам чуо „кале-Мата“, дођоше ми на ум речи Душанове, кад је граничио Дејанову баштину у земљи Жеглиговској, поклоњену цркви Архиљевици: „На Градинь дѣль оу гороу прѣко выше Матеꙗ оу чрьни Врьхь.... Та на обѣ Острьвице....“ [1])

— Коње!

Кад смо појахали, показах руком на замак Матеја: „Право онамо у онај батал-град.“ Они напред, а ја за њима. У лево нам оста село Виница. Тада је владала говеђа куга. Преко једног села једва смо прошли од смрада, јер смо видели више од четрес стрвина воловских. За тим смо се спустили у неку думачу, из које се само небо види, па смо јездили путањама, планином, опет долином, па крутом узбр-

[1]) Mon. Ser. 144. Ово је она Острвица, из које је Михаило Константиновић. Види Гласн. XVIII.

дицом, која је шумом обрасла и најпосле у полак један по подне обретосмо се пред „царском“ капијом замка, где шиба једна чесма, бистра као кристал, хладна као лед и толико јака, да би могла окретати један воденички камен. Више нас је тонуо врх планински у плавилу небеспом, а доле пукла непрегледна равница и у њој нека црвена хрпа посута маглом, а то је било Куманово. Чаробнијег изгледа нисам видео, али сам видео лепши изглед у Опољу на Шари, а живописнији изнад Јовања у Кablару и Овчару. Била је највећа сунчана припека. Ушавши кроз капију, пред нама се указа петокубна батал-црква, по виспни налик на Дечане. Врхови су кубета пропали. У наоколо се виделе рушевине и обаљени стубови. Стадо коза прибијало се у сенци, а најнемирније су прескакале преко оборених мермерних стубова, тражећи хлада. На обронку леве стране горостасно су зијале у небеса две батаљене куле, а уза зид се прилепила нека мала уџера, где је седео на доксату у хладовини чобанин. Унаоколо цркве изведена је била ограда од зида, подигнута 1846. године за триста дуката, што је дала српска влада, да се загради манастир Матеич. Чини ми се да никад у веку нисам био толико гладан, као онда. Чобанин притрча, да прихвати коње.

— Ко си ти?

— Чобанин.

— Чије су то козе?

— „Манастирске. Епитроп је чорбаџија Ђорђе из Куманова.“

Даље каза да црква слави Малу Госпођу, да се ту тога дана купи много света, да прослави „Царицу“.

— Какву царицу?

— Па свету царицу Јелену (разумевајући, чини ми се, мајку Константина великога).

Мени се учини, да кад би то била св. царица Јелена, њу би славили 21. Маја; према томе неће бити онако, како вели чобанин, него су ту побркана имена.

— Имаш ли што за јело?

— Има проје.

— Е онда помузи три козе, па ми дај проје и невареног млека.

Тако је и урадио. Ми смо удробили проју у млеко и на славу ручали. Платио сам му 20 гроша, па опет отишао, да прегледам батаљену цркву.

Гледаоца поражава величина и висина цркве, али управо то није једна црква, него три цркве и три олтара, у којима су очуване три трапезе, али су све три батаљене. Познаје се где је био иконостас. Црква је дугачка мојих 46, а широка 26 корачаји. Темена су свију пет кубета пропала. Црква је архитектуре византијске. Нарочито је дивно оно велико кубе на средини централне цркве. Кубета су пропала зато, што је у прошлом веку некакав насилник Турчин скинуо оловни кров с ње и покрио џамију у Куманову. Црква је зидана од тесаног камена и црвене цигле. Већа је од Грачанице.

Смело се може рећи да ни једна црква српска није на лепшем месту, нити која друга имаде лепши изглед. Кад је био читав замак и у њему читава црква, морала је изгледати одоздо из равнице као чаробни врт средњевековних чињарица.

Унутра је још прилично очуван живопис, а називи су мешавина српског и грчког језика, али су свуда употребљена ћириловска писмена.

Хајдмо унутра на велика западна врата. На десно и на лево дижу се стубови као у Дечанима, те држе на себи свод огромне цркве, а одозго кроз велико кубе без капе улива се море светлости, као и кроз остала кубета, те се види читава унутрашњост њена. У главној цркви женског одељења на лево очуване су свете слике, где је на најугледнијем месту, природне величине, измалана слика св. Саве с натписом:

Сты САВА срьпски.

Иза њега опет лице у схимничком оделу с натписом:

Сты Сумеонь НЕМАНѢ

Попреко цркве иду три реда стубова. На I стубу с десне стране измалан цар и поред њега пише:

протисунодос икуномики о агиос Константинис.

Онда иде олтар. Батаљена св. трапеза. Изнад ње у олтару измалана велика св. Богородица, а испод ње, изнад олтарског прозора, измалани св. Василије велики и св. Јован Златоуст с ножевима у рукама,

а између њих жртвеник и на жртвенику мало детенце:

Агньць божи.

Сты Василие и агиос іѡ охрvсостомос.

У цркви левога олтара очуван је читав патос, а то су осмоуглапе тугле. Молерај очуван најбоље. Могао сам прочитати оволико из једног, у једноме реду, другога записа:

въсѣмь пресвѣтлаюшимь свѣр......

Више овога слике и пише:

С. Никола ставлѣе се поп.

Друга слика:

Сти Никола ставлѣе се епискуп.

С леве стране ове цркве изрезано у малтеру, док је овај још био мекан, ово:

Вь лѣто ѕѡѯе мца дек. к. дьнь. Прѣстави се рабь бжи, Димитрие Рьмны Бьгавцоу драги братиѣ угледите штри и братиѣ и рците вѣчнаѧ му памст (1367 г.)

На средини ове цркве има велика гробница налик на малешну црквицу, подигнута од камена, али је окречена и натписи закречени, само је са западне стране тога споменика урезана и издубљена рупа као проскомидија, и унутра има неки запис, од кога сам могао оволико прочитати:

....нисьмоужі.... кін.... живота моıего кьнихь же роукы бе ʒакон....

Изпад ове удубљености по карнизу опет урезан натпис, од кога се ово јасно чита:

....сьвоемоу подружию БАСЕТЬ.

Тај је споменик сав окићен, урешен; ту се пале свеће и ту се служи служба божја. Беше више воштаница прилепљено, које се пале у очи недеље и у недељу.

У главној цркви на зиду измалани су редом сви васељенски сабори, а озго над њима крупним словима:

Икоуменики.

На I-ом стубу главне цркве насликана је ова иста црква и више лица њу приносе Богу, а спиже ње измалана слика налик на Богородицу без детета и изнад ње пише:

Ста Неделя. [1])

На супротној страни стуба измалано „родословије“ од Адама до Христа. У почетку измалан Адам и Ева.

На најближем стубу до олтара измалана је чудновата слика с три главе (од којих су две у профилу) на једном телу, а више ње забележено:

---

[1]) Овако стоји: **нела** (д над словом).

Трыстаѩ

И с леве и с десне стране св. Тројице насликан по један анђео.

Никад нисам толико жалио, што не умем цртати колико овда, да нацртам ову страхотну слику св. Тројице. Кад је човек гледа она изгледа да има шест очију, у самој ствари на слици има само четири.

На дувару десне стране велике цркве, измалан је овај исти манастир „рождьства богородице“, који придржавају две слике: једна мушка, а друга женска. Обе су у царском оделу с крунама на главама.

Женска слика држи у руци *жезл*, а мушка опет држи у руци крст.

Код женске пише: Код мушке пише:

нмпє **НМ**

рлш (царица рашка) **СТП** (импер. Степань).

Мало подаље измалана усамљена царска слика, и код ње: **нка.**

На десној страни до зида, има уздигнут гроб с мермерном плочом и двоглавим орлом без икаквог натписа. Ту је и сарањена царица.

Осим ових има још много слика на дуварима, али су многе оштећене. Леп је од воде на много места отпао и пропао, а заједно с њиме и слике. Ипак их је још много заостало.

Унутра у цркви има доста поломљених комада од стубова, а око цркве, нарочито пред црквом, има неколико једноставних мермерних стубова у ђубрину,

јер је козјим ђубретом сва авлија загејаћена. Пред црквом коза разгурала ђубре с једне плоче, на којој прочитах овај натпис:

„Помени Господи рабу Божнию попадию Е л у егда придеши вь царствие твое.

вь лѣто зрни“ (7118, т. ј. 1610.)

Док сам најповршеније могао прегледати и бар по нешто записати, козе су изишле кроз капију и отишле у шуму, а сунце је давно било зашло за црногорски врх. Ја похитам из цркве, да се попнем на једну читаву кулу, али сам се узаман мучио, није било лествица. Запитам козара:

— Зар ти баш не знаш ништа шта је ово, ко је ово зидао и шта се прича?

— Не знам ништа, јер ја нисам одавде, него сам из Егри-паланке. Има доле у селу Матеичу *кавурин* Иван, много стар; он ће ти казати што тражиш. Из овог је села, а има му осамдесет година. Тамо доле вршу на спахијском гувну. Ту је и господар, па само реци њему, да ти дозове кавурина Ивана, и он ће ти то учинити.

Погледах на сат, било је 6½ после подне. Помислих у себи: да се све ово прегледа и запише треба ми најмање три дана. Дај да испитам *кавурина* Ивана, па кад од њега чујем ма шта, моћи ћу лакше после радити, јер ће ми дати ма каква упуства, да се знаднем оријентовати. Па како ће ми истећи крајем

Августа одсуство, означено у пасошу, ја ћу до године из нова да походим замак Матенч, и тада ћу све добро прегледати.

И заиста се кренемо доле у село Матенч пешке, јер је од куле правце низ брдо била така стрмен, да не би ни могли јахати. Сиђемо у село и право одемо на гумно. То у осталом није било једно, него три гумна. Свет је прибирао и развејавао пшеницу, а господар из Скопља дошао са својим пандурима и са два сина, па засео у хладовини са синовима: дуван пуше, а каву срчу. Пошто се поздрависмо, поседамо и почесмо заједно пити каву, ја му proпричам како сам био горе у батал-градишту, а чуо сам да ту у селу има старац кавурин Иван, који ће знати да ми штогод каже о градишту; замолим га, да ми добави тога старца. Он одмах даде заповест своме пандуру, да доведе „кавурина Ивана." Док је пандур нашао и довео „кавурина", мени је „господар" казао, да је то његово село; да у селу има само 7 кућа „кавурских", а остале су арнаутске, па ми рече да у селу и сада има девет кавурских црквица од старине, али су сада батал. Једну смо веома малену заједно и прегледали, али ништа нисмо нашли. Дође и кавурин Иван. То је био веома стар, сед као овца човек. На моје питање, одговори да он не зна ништа о батал-градишту. Мени се учини, да се он боји Турака, па му рекох да се никога не боји, да је слободно казивати шта он зна. И „господар" му то исто повтори, али он оста при своме: „*Не знам баш*

ништа.“ Мени се и сада чини, да је он много што шта знао, али није смео ништа причати.

Већ је сунце било село. Опростих се с „господаром“, па узјахасмо коње, да идемо на конак у Куманово. Сниже Матеича прођосмо мимо неко пободено велико камење, где је било хришћанско гробље. По мраку дођосмо у Куманово мимо ону џамију која је покривена оловом цркве замка Матејиног. Ништа више нисам знао о „градишту“, него ми се непрестанце врзло по глави име Басетино. То ми је био кажипут, да пронађем ктитора батал-развалина, а добро ми је дошла реч чобанинова: „Царица Јелена.“

Један наш летописац вели: „Мати (Урошева) сьзда црьковь рождьство Богородици оу Чрьныие Гори выше Жеглигова.“ Други опет вели да је царица Јелена са својим сином царем Урошем довршила оставшу по Душану недовршену цркву „у Чрьнои Гори“, храм св. Богородице у замку Матеја, „поіеже царь Стефанъ бѣ основаль и недоврьшена бѣ, сьмрьть постизаєть его.“ Јасно је, да је ово црква царице Јелене у замку Матеја. Али од куда овде Басета? Ко је он и шта је, да сме дизати у цркви царичиној споменик „своме подружију?“

Ево шта знамо о томе Басети.

После свога крунисања у Скопљу, кад је нови цар Урош на збору „чинио милости“ својима највернијим и најзаслужнијим властелинима и „даривао“ их у договору са државним збором, цар каже: „вса до бро оустроыюштоу ми по *закону* установљеном свечасного збора“, како је установио мој светопочивши ро-

дитељ, договорио сам се са својом мајком царицом Јеленом, с патријархом Савом, са свима митрополитима и игуманима и *са свом великом властелом*, која је *под мојом руком*, а то је са *збором српским*" да је у вечиту баштину *оток Мљет* „достовернима и угоднима и ваљубљеним властелинима Басети Биволићу и Трипети Миховпћу, награђујући их за њину „верну и свесрдачну службу" и то њима и њиној деци у вечиту баштину, што да је „тврдо до века" као њина сушта баштина.

Ову је милост „учинио цар 10. Апр. 1357. год. у Скопљу, „па отишао у летњиковац у Призрен, одакле напише писмо кнезу и властели града Дубровника, у коме их (од 24. Апр. исте године) моли, као „своје срдачне и љубљене пријатеље" говорећи: „да ми бљудете Басету и Трипету и да им помажете, о чему би они вас замолили." Оволико заузимање једнога цара за Басету и друга му јасно сведочи, да су они учинили неке велике услуге цару Урошу још пре, него ли се он венчао на царство. Да ли они спадају у број оних 20 младића, које је Душан довео био своме двору, да у њином друштву одрасте његов син, то не знамо, јер се вели, да су они његови властелини. Из овога записа извесно можемо рећи, да је Басета био веома важна личност у двору цареву, да је био сведок зидања св. Богородице у замку Матеја, да је, тако рећи, улазио у круг царске породице, кад му је царица допустила, да сахрани своје „подружије" у њезиној цркви. Нема сумње, да је супруга Басетина била из неке прве

српске властелинске куће и да је била православне вере, кад је сахрањена у православној цркви.

Како нам летописац вели за цара Уроша, да је био „прѣизлиха милостивь.... и младихь савѣте примао и љубио“, нема сумње, да је у броју оних, чије је савете цар примао, био и Басета. А како се у натпису говори о „закону“, онда мислимо, да је Басета био из броја оних, који су створили *„Суд царевога двора“*, који ће судити управитељима царства, после трогодишње њине управе и коме ће давати рачун о управи и финансијском стању. Шта је било с Трипетом, немамо никаквих података, а што се тиче Басете, види се да је он остао веран цару и царици; види се да је живео у замку Матеја, где је царица „очајно“ проводила потоње дане свога живота, а она их проводила у једном селу, т. ј. у својој задужбини, у замку, где је на три године по смрти свога сина преминула, и може бити да јој је Басета очи заклопио и у великој цркви сахранио, што је било 7. Нов. 1371. године.

Предајући ово јавности не могу прежалити, што нисам добио прилике, да одем у замак царице Јелене, да прочитам и све остале натписе, који ће нам у многом обзиру помоћи да још боље објаснимо нашу историју 14. века; али ово износим на јавност, па ће се наћи когод ко ће отићи у Матеич, који није далеко од наше границе и прикупити остале податке.

П. Срећковић.

ДЕВЕДЕСЕТ И ДЕВЕТ РАДОВАНА

(ПО НАРОДНОЈ ПРИЧИ)

Било једно село, веома сиромашно, назовимо га: *Плачевица!*

Плачевица је имала врло мало зиратне земље, а врло много стена и камења; имала је мало горе за грађу и за гориво, а много голе́ти и prъушта̂ које се обично зову: *козомори;* мало живих извора̂ текуће воде; а много кишнице, која се нагло слива, ваљајући често дрвље и камење.

У том селу бејаше врло тешко живети. И Плачевичани се нису раселили само за то, што, кукавци, нису нигде знали бољега места; а и што им је било жао оставити гробове својих отаца и дедова. Где ко никао, туна и обикао!

* * *

Живећи у такој оскудици и немаштини, Плачевичани нису никад били весели, него увек невољни и плачни. Никад се, причају, у Плачевици није чула свирка, ни песма од весеља; нити је икада ко видео коло да игра у том селу!

Како је људма био живот плачан и невесео, тако су им и имена била плачна и невесела. Све су то били некакн: *Букани, Јадани, Кукани, Лелеци,* а ни једнога *Радована* ни *Веселина!*

— За што у вашем селу нема имена *Радована?* упита једном даљни путник једнога Плачевичанина.

— Има, али врло ретко, одговори сељак: — у нас прође по читавих сто година од једнога Радована до другога.

— А за што то?

— За то, што су *Радовани* онде где је весеље и *радовање;* а наше село не зна за радовање. Па, ако се баш некад и Плачевица обрадује: тада се и неком детету надене име *Радован!*

— Онда су у вас Радовани ретки? рече путник.

— Ређи готово него беле вране!

*
* *

У Плачевици беху два рођена брата: *Плачко* и *Лелек.* Као сви други, тако и ова два брата беху спромаси. Али ипак они имаху једну њивицу, готово најбољу у селу. Браћа су ту њивицу заједнички орала, те се, како тако, хранила хлебом. У једно време удари у њих нека добрина: почеше се свађати и гложити, док се, најпосле, и поделише. Њивицу своју разделише на две равне поле.

Од тога времена, Плачко је орао своју полу, а Лелек своју.

И опет су живели братски.

* * *

Орући, једном, сваки своју полу, браћа се споречкаше и завадише, тако, као да су злотвори а не браћа!

— Ти си преорао мој склад, виче Плачко брату Лелеку!

— Нисам, одговори Лелек: — него је читава бразда моје земље остала теби!

— Није!

— Јесте!

— Није!

— Јесте!

— Ти грабиш моју земљу!

— Не грабим ја твоју земљу, него ти ашиш моју!

И, лепо, хоће крв да легне међу рођеном браћом!

* * *

На један мах, из орања, између браздâ, зачу се некакав потмули гласак:

— *Несрећна браћо, око чега се свађате?*

Браћа прекидоше свађу, и стадоше зверати: од куд ли долази тај глас.

— *Зар вам је мало других јадâ*, наставља глас из орања: — *Та чија ја нисам била, чија ли бити не ћу? Мене је, до сада, орало деведесет и девет самих Радованâ — и, данас, ни једном од њих не зна се ни гроба ни помена, а ја хра-*

ним, ето, вас, и храницу, после вас, безбројне нове ораче!....

Лелек и Плачко, чувши тај прекор, помирише се, и после су опет живели као добра браћа!

20. Децембра 1885. год.
Београд.

М. Ђ. Милићевић.

КОЛАШИН

ПРИЈЕДЈЕЛ И ПЛЕМЕ У ХЕРЦЕГОВИНИ.[1]

СВЕТИ АРСЕНИЈЕ АРХИЈЕПИСКОП СРПСКИ

у Довољи у Колашину.

ОД

Н. ДУЧИЋА.

АРХИМАНДРИТА.

I.

Колашин је (приједјел и племе) у јужно-источној Херцеговини међу Лимом и Таром; а око њега најстарије српске жупе, за које се до сада зна, и које Дукљанин спомиње: *Језера*, *Тушимља*, *Морача и Ком.* Граничи источно: Бијелијем Пољем и Доњим Васојевићима, или старијем Будимљем; јужно: горњим Васојевићима, гдје је и Ком, и горњом Мора-

[1]) Има и други Колашин, такођер приједјел и племе, у Метохији. Мисли се, да је насељен досељеницима из херцеговачкога Колашина. Има их до 300 кућа око једнога родног поља, које се зове Колашин, све чистијех православнијех Срба.

чом; западно: Шаранцима и Језерима; сјеверно: округима пјеваљским и пријепољским.

Могло би се претпостављати, да је Колашин био у једној од тијех старијех жупа, н. пр., у комској. Али расправљање тога питања не иде у овај опис, који је намијењен „Братству“ друштва Св. Саве према друштвеном програму.

Колашин се дијели на горњи и доњи, и био је до потоњега рата 1876—78. год. густо насељен. Цио предјел испресијецан је у накрст великим и густијем шумама; а између њих негдје равнице и пољица, а негдје ливаде и сјенокоси, испреплетени рјечицама, изворима и потоцима. Мјесто: здраво, питно и веома сточно. За говеда и овце особито је добро.

Колашин је од Немање, или од друге половине 12. вијека био саставни дио Рашке, или српске Немањићске краљевине; од 15. в. — Херцеговине; а за вријеме турске владавине, такођер у тој области, засебан округ; за тијем са Шаранцима и Морачом за неко вријеме у управној заједници с Бијелијем Пољем, па с Пријепољем до 1821. г.

Морача се, послије много проливене српске и турске крви, најпослије ослободи и с Црном Гором сједини 1821. г.

Доцније Али-паша Ризванбеговић, заповједник херцеговачки, одузме Колашин и Шаранце од Пријепоља, и дода их Пјевљима. Тако је и до данас с њима у управној заједници доњи Колашин с десне стране Таре, што је остао у турској области изван најновије црногорске границе послије 1878. год., а

горњи је Колашин с обје стране Таре са Шаранцима, Језерима, Дробњацима и Пивом по берлинском уговору припао Црној Гори.

Колашин је и онда, кад није био управно засебан округ, имао вавијек по старом племенском обичају својега племенског покрајинскога главара. Обично су бивали из куће Мушовића, као једне од најстаријих у Колашину. А породичног главара има свака већа породица. За средишњу власт Колашинци нијесу много марили. Свагда су били самовољни. Али-паша Ризванбеговић слао је ћа и војску на њих, да их укроти.

Доњи Колашин, што је у Турској, није захватила аустријска окупација.

Колашин је српско јуначко племе, око 1000 кућа, а од 6 до 7000 становника, од којега се по несрећи, више од половине истурчило; особито у 16. и 17. в. Колашинци су у опште: одрасни, крупни, коштуњави, снажни, отресни и издржљиви. Сваки се од њих познаје по пушци и десној руци. Сви су јунаци на крајини. Осветљиви су до зла бога! Задану ријеч и вјеру тврдо држе. — Обичаји су им српски, као и у осталијех Херцеговаца. Српски језик јужнога дијалекта, чист и правилан. Говор одрешит, течан, ведар и неисцрпан. У свему имају најчистији српски тип.

По нека кућа српска из Колашина досељавала се у Србију и прије и послије устанка за ослобођење. Тако је и српска одлична породица Петронијевића у Биограду старином из Колашина.

Колашинци мухамед. закона већином су зликовци као и Никшићи. *Превр̑нувши лијепом хришћанском вјером*, постали су султанови чувари те покрајине онако, као што су и у српској држави чуване покрајине. Осим тога, кад год је Турска војштила: било на Дробњаке; било на Морачу; било на Васојевиће; особито на Црну Гору; они су свагда предњачили турској војсци. А често су се и сами завађали и по српским племенским навикама крвили: час с Васојевићима; час с Морачанима; час са Шаранцима, Језерцима, Тушимљанима и Дробњацима. Само до Пиве нијесу допирали. [1])

Колико су пута од Косова до данас ова јуначка херцеговачка племена окупана у турској и својој крви! — Да је ко редом биљежио све бојеве с одметницима прадједовске вјере и у опште с турским војскама, које су на њих дизане, да их покоре и казне, не би било крвавије слике у српској историји!

Ради бољега освјетљења те слике споменућу прво: како у тијем племенима (изузевши Колашин и нешто потурица у Васојевићима), [2]) није било потурица; друго, како та и још нека херцеговачка племена нијесу никад са свијем подвила свој врат под турски

[1]) Пива је међу: Дурмитором, Војником, Голијом, Вучевом и Таром.

[2]) У Васојевићима је било нешто потурица, који се вратише опет од своје добре воље у православну вјеру. Пошљедњи остаци су 1825. г. Види о томе мој чланак у «Орлићу» за 1866. год.

јарам. Она су својом српском непомућеном свијешћу, јунаштвом и јединством своје православне вјере и српске цркве и могла истрајати у дугој и мучној борби од Косова до наших дана: „за крст часни и слободу златну“, те доживјети своје потпуно ослобођење и сједињење с Црном Гором.

Шта значи јединство вјере у једноме по поријеклу и језику истоме народу, који није на вишим културној, ето рјечита примјера и потврде у Колашину, у томе српском *„par excellence“* јуначком племену, које је вјером прошарано и преполовљено! — Његове по вјероисповијести двије половине нијесу имале: ни заједничке једнаке мисли; ни једнога заједничкога циља; ни удружене борбе за своје ослобођење од туђина, који их је притиснуо!

Што ни до данас није ослобођен цио Колашин, као што су око њега са три стране племена, која нијесу вјером раздвојена, узрок је, очигледно, вјерска поцијепаност! — Камо срећа, да тога није у српскому народу! — А кад је зли удес већ давно то створио, жељети је, да се освијесте *сви синови једнога народа, ма којега закона били*, поштујући једни другима слободу савјести, навикавајући се на праву трпљивост вјероисповијести; па да сложно заједнички раде за: слободу својега отачанства; опстанак своје народности; просвјету и бољитак.

У недостатку историје тијех племена, јамачно народне би пјесме и приповијести о бојевима и различитијем догађајима оне покрајине (да су скупљене)

припомогле, да се истеше нешто историје; а то би корисно било и за народну књижевност.

Ако марпмо, и ако цијенимо, да је то вриједно, још није доцкан.

Колашин горњи с обје стране Таре, као што рекох, припао је по берлинском уговору Црној Гори. А по свето-стефанском — био јој је одређен не само горњи и доњи Колашин, него и сва лимска долина од извора Лима из плавскога језера до на домак његова утока у Дрину; као и читава тарска, а донекле и дринска долина.

Земљиште, које раставља Србију од Црне Горе, у нашој је савременој књижевности у многоме: „terra incognita!" — Земљиште, на којем живи овијан и јуначан народ српски; земљиште, које орошавају српске ријеке: Лим, Тара, Комарница, Пива, Дрина, Ћотина, Увац; и мноштво рјечица и притока. Преко тијех су ријека бродили: наши велики жупани и кнежеви; наши краљеви и цареви; наши светитељи и патријарси; наше војводе и јунаци. Земљиште, на којем су од утока Лима у Дрину у доњем Полимљу или старом Дабру, уз Лим, и око њега различите старине и споменици културе и побожности; Добрун на Рзаву, стара варош (срушена); тврђава (срушена); манастир велике Госпође (црква обновљена); задужбина Петра жупана; Прибој, варошица на Лиму; Бања, манастир св. Николе (обновљен); на углу између Лима и Увца: задужбина Немањића и дабарска мајепископија од св. Саве; на лијевој страни Лима, манастири: Мâржић св. Луке и св. Ђорђа (оба сру-

шена); манастир Милешево св. Спаса, српска лавра и гробница св. Саве, задужбина краља Владислава Немањића (обновљен); Хисарџик, стара тврђава на брду близу Милешева; Пријепоље, варош и тврђава на Лиму; манастири: Сељани из Немањића доба (црква обновљена); Миљевац (срушен); Давидовица (запустјео); Бродарево, варошица, манастир (срушен) и брод на Лиму; манастири: Куманица (срушен); Ораховица св. Николе (срушен) из доба Немањића; Блишково св. Спаса (срушен); Бијело поље, варош и тврђава; Петров манастир (претворен у џамију); задужбина Немањића и јепископија из доба краља Милутина и архијепископа Јевстатија; манастир Шудиковина велике Госпође код Шекулара (срушена); Ђурђеви ступови у Будимљу, задужбина Немањића и јепископија од св. Саве; Гусиње и Плав, вароши у пола поарнаућене и т. д.

Од Вишеграда уз Дрину и око ње: Вишеград, варош, тврђава и камени мост на Дрини; Рȳдо̄, варошица; Устиколина, варошица и брод на Дрини; Чајниче, варош и негда манастир, сада црква велике Госпође с њезином чудотворном иконом; Горажде, варошица, црква св. Ђорђа, негда манастир, задужбина херцега Стјепана, гдје је била српска штампарија у 16. и 17. в.; Самобор и Звечај, старе тврђаве на Дрини; Фоча, варош на Дрини с митрополитским двором за горњу Херцеговину; Соко, стара тврђава (срушена) на брду Хуму више Шћепањ-поља на лијевој страни Таре; манастир Пива велике Госпође, задужбина српскога патријарха Саватија; Пирлитор, стара тврђава

(срушена) на врх Међужваља при крају Јѐзе̂ра̂ на лијевој страни Таре; манастир Довоља мале Госпође на Тари у доњем Колашину; манастир св. Арханђела такођер на Тари; манастир Враништица (срушен); Соколац св. Николе у горњем Колашину (срушен) Добриловина св. Николе између Шаранаца и Колашина на лијевој обали Таре (обновљен); манастир св. Тројице у Пљевљима, од великога утицаја на народ околни, манастир св. Николе у Дубочици (обновљен); и многе још рушевине мањих манастира, цркава и тврђава.

На томе су простору и главније планине: Ком, Бјела̀сица, Сѝња̂вина, Дурмитор, Сто̀жер, Љубишња, Ковач, Јадо̀вни̂к и т. д.

*
* *

Ово је српско знаменито земљиште спона између: Подунавља и Рашке, Зете, Скадра, Бара, Котора и у опште зетскога приморја.

На ово земљиште ваљало би, да озбиљније сврну пажњу: српски патриоти, државници, научници и књижевници, особито: српска академија, српско учено друштво, српско археолошко друштво, Чупићева задужбина, Коларчев књижевни одбор; а највише друштво Св. Саве. Њему дакле првотно нека је српски аманет, да свестрано опише српске области најприје оне, које је велики Немања ујединио, а његов син, велики српски светитељ Сава, јеванђелски просвијетлио; по том оне српске области и окрајке, које је туђа и српском народу непријатељска сила још у 12. и 13. в. стезала и сметала, да се не уједине! —

Та се је средњовјечна фатална историја и доцније понављала на балканском полуострву и наших се дана понавља увијек на српску општу штету!

Докле ће српски народ да буде политички распет?!

*
* *

Име Колашина.

Од чега је и када Колашин тако прозван, не зна се; или правије рећи: писац овијех редака не зна, јер му није пошло за руком, да то изнађе. Предање онамошњега народа вели: „Колашин се негда звао Кричак; а Колашинци Кричковићи. Од Кричковића су бивале војводе у Колашину, као што су од Косорића и других у Дробњацима."

„Кричковићи се у старо доба заваде с Дробњацима око Језе̂ра̂, те дође до боја. Разбојиште је било у планини Ивици, огранку Дурмитора, међу Језерима и Дробњацима. Ту од обје стране мноштво изгине. Ту погине и војвода Кричковић."

У Ивици се заиста, и сада види у долу код извора један камени споменик с биљезима на њему: мача и копља. Предање вели, да је ту гроб војводе Кричковића.

Колашинска тврђава и варошица.

У горњем је Колашину једна осредња четвороугаона тврђава, а на сваком углу по једна кула с топом. Тврђава није така, да се без велике муке не би могла освојити. Ипак је с Колашином заједно била јака стратегијска тачка према Црној Гори.

Кад је војвода васојевићски Миљан Вуковић ударио по заповиједсти кнеза Данила с Васојевићима на Колашин 1859. год., што се оружјем одапро црногорској граници (послије граховачке побједе); освојио је ту тврђаву и огњу предао. Доцније је обновљена и унутра сазидана нова касарна за војску. Сада је у црногорској области и рукама.

Варошица је око тврђаве од 30—50 к. мухамад. и десетак дућана до потоњега рата 1876.-78. г. Отада је претворена у црногорску нову варош, гдје је и трг за онај крај и окружна власт (начелство). Знатно напредује.

* * *

Села у горњем Колашину

На десној страни Таре:

Плана, Горња поља, Лугови, Стрӣчина, Потрк, Прошћење.

На лијевој страни Таре:

Поља, Подбиће, Штитарица, Требаљево, Бистрица, Липово, Речине.

Села у доњем Колашину:

Вра̑нштица, Вранеш, Коврен, Лиса, Куњак, Комаран, Средње брдо, Стожер, Горице, Врула, Маоче горње, Маоче доње, Козица горња, Козица доња, Лијеска, Лепенац, Сича, Кула, Мојковац, Слатина, Треш-

њица, Битиње, Влаовићи, Дренино брдо, Потоци, Зеница, Потпеће, Ливери, Голибаћи, Обод. [1])

Манастири и цркве.

Манастири:

Довоља, мале Госпође; Св. Арханђел; Добриловина, св. Николе; Соколац, св. Николе, срушен; Ружица, срушен; Кимаран, срушен; Враштица, срушен.

Цркве:

У Поповићу, срушена; у Коврену, срушена; у Маочу, срушена; у Ободу, срушена.

Рушевине тврђаве.

У Козицама на брду Паречу тврђава, срушена. Народ је назива: Јеринин град. [2])

Џамија.

Само у горњем Колашину једна џамија. Колашинци мухамед. закона не маре много за џамије, те их и немају.

Поља, ливаде и сјенокоси.

Павино поље код Вранеша 6. к. м. дуго, 1 к. м. широко.

---

[1]) Може бити, да је које село остало неспоменуто. Али их у мојим записима више нема.

[2]) Јамачно, има их још; али их за сада немам прибиљеженијех.

Барице, горње и доње, ливаде испод Прошћења.

Купице, ливаде простране.

Битине, сјенокоси 5 км. дуги, 2 км. широки.

Марен, ливаде.

Жубер, сјенокоси.

Стожер, „

Ријеке и притоке.

Тара, ријека извире испод Кома, тече кроз горње Васојевиће, горњи Колашин испод самога града (тврђаве), ниже раздвајајући доњи Колашин од Шаранаца и Језêрâ; прима у се ријеку Пиву код Бастаја ниже Шћепањ-поља, а 4 часа више Фоче. Отален се ниже зове: Дрина.

Рâвнâ, рјечица извире испод Бјеласице и утјече у Лим.

Плâшница, рјечица извире испод Јабланова врха, и утјече у Тару под Бабљаком.

Бистрица, рјечица извире испод Сињавина, и утјече у Тару под Стричином.

Врâнштица, рјечица извире испод брда Жубера и села Коврена, и утјече у Лим.

Ћотина, ријека извире испод Коврена с јужне стране, и утјече у Дрину под Фочом.

Везишница, рјечица извире испод Крупца, и утјече у Ћотину код Гостѐча и хумке Кукања [1]) на дну пјеваљскога поља.

[1]) На Кукању су рушевине тврђавѐ по предању херцега Стјепана. Ту се виде остаци његова двора.

Мостови.

Мојковац, камени мост на Тари у доњем Колашину. Ту је граница између Турске и Црне Горе.

Мост древен на Тари под Ливерима; саградила га Турска 1868. год.

Мост древен на Тари на Међужваљу; саградила га Турска 1867. год. Дотада је ту био брод. Ту се виде остаци римскога моста. Туда је водио римски пут: из Рисна на Никшиће, па преко планине Крнова на Шавнике, па преко Језѐра̑ и Таре у Пљевља и т. д. На томе простору и у томе правцу види се на више мјеста римско гробље; два моста: Кусидски код Сланог и на Бијелој, цијели; остаци римскога пута у никшићском пољу између Никшића и Сланог и кроз планину у Крново к Шавницима. Пут је био од кресанога камена, 8 стопа широк.

Планине.

Бјела̀сица, између горњега Колашина и доњих Васојевића.

Дуга, између горњега Колашина и Лима, према Бихору 6 к. м. дуга. Површина јој је равна. По њој има много мраморја. Мало је кад била без хајду̀ка̑, који су убијали путнике.

Острвица, у горњем Колашину на лијевој страни Таре.

Црна локва, између Прошћења и Маоча.

Црни врх, између Вранѐша и Камене-горе.

Пандурица више Довоље и Маоча.
Краљева - гора између Таре и села Крушева.

II.

Свети Арсеније, архиепископ српски, у Довољи у Колашину.

Приповијест, коју овдје наводим о судбини овога свеца, карактерише подједнако колашинске Србе оба закона.

У вријеме рата између Аустрије и Турске на крају 17. в. и бјежања српскога патријарха Арсенија III. у Аустроугарску 1690. г., калуђери пренесу моћи св. Арсенија из Пећи у манастир Довољу у Колашин. Ту им је било понајближе; а нијесу стрепили ни за опстанак свечев, јер Колашинци нијесу пристајали уз аустријску војску у ратовима с Турском. А по што се зараћене државе умире, замишљали су пећски калуђери, да ће ласно вратити свеца из Довоље опет у Пећ.

Ну, прилике су тадашње биле у српским областима једнако мутне и по српски народ тешке и црне! Опет је дошло до рата између Аустрије и Турске. И Арсеније IV., патријарах српски, угледавши се без икакве поуке на Арсенија III., пристане уз аустријску војску; те се најпослије једва с неколико српских породица спасе бјежањем у Аустро-Угарску! — А сви остали, који нијесу могли умаћи, а с патријархом су

устали против Турске и потпомагали аустријску војску, били су од Турака савладани и исјечени! — Тисућама је српских породица затрвено! — Страшно је било гледати српску крв, гаришта домова и пустош селâ: по Косову, Топлици, Метохији и Рашкој!

Та два српска патријарха биће свагда пред судом српске историје кривци те народне несреће.

Моћи су светога Арсенија дуго остале у Довољи. Јер послије бјегства та два српска патријарха, народног расељења и пропасти, српска је патријаршија пала у подозрење код турских власти, и већ није било у њој сталнога дугог мира! — Са сваке је стране поткопавана, док је најпослије са свијем пропала 1766. год. —

То је, ваљада, узрок, што нијесу настојали, да врате моћи св. Арсенија у Пећ.

Морачани и Ровчани, ослободивши се од Турака у овоме вијеку, а Пипери и Бјелопавлићи у прошломе, и сјединивши се с Црном Гором, — нијесу шћели мирно гледати, да тај српски светац почива у Турској на њиховој граници, и ако је био у српском православном манастиру. Једнако им је било на уму, довијајући се, како да га из Турске избаве и у Црну Гору пренесу; у ту, како веле, од Косова чуварицу: слободе, српства и православља. — Најпослије им пође за руком, задобивши за то игумана довољскога и још неке оближње прваке.

Рађено је све обазриво и ноћу; јер тада не бјеше слободно ни Брђанима ни Црногорцима јавно

прелазити у Турску са задјевица граничнијех, које су се од обје стране често понављале, и главе турске и српске мртве падале! —

Одреде дакле мјесто, гдје ће, и ноћ без мјесечине, када ће им предати св. Арсенија. То је била велика тајна.

Та се тајна најпослије, као и свака, мало по мало открије, и Срби колашински одлуче, да не дају свеца из Довоље, док један жив тече.

То се је шаптало; али се није у тврдо знало ни вјеровало.

Најпослије дође одређена ноћ, и јака чета: Морачана, Ровчана, Пипера и Бјелопавлића присије у Барице на лијевој страни Таре, да приме свеца.

Колашински су Срби, поред све невјерице, живо мотрили, да светац не буде предан.

Од један пут пукне глас по Колашину, како се Црногорци примичу ка Колашину, да однесу св. Арсенија. На тај глас потрче Колашинци с оружјем у потјеру. Заставши Брђане на Барицама, бој се зачне!

Потурице колашинске, чувши бој и разабравши ради чега је: скоче и они, и с оружјем дотрче у бој, да бране св. Арсенија од Црногораца!

Било би веома интересно, кад би се могле знати њихове душевне унутрашње побуде за то.

Брђани су једни бјежали са свецем, а други заузимали бусије и били се с Колашинцима. Бој се прекине једва пред зору. Мртвијех и рањенијех било је од обје стране! Међу њима и неколике потурице.

Брђани, унесавши св. Арсенија у Бјелопавлиће, положе ћивот с моћима, по одобрењу митрополита црногорскога, у манастир Ждребаник. Ту је св. Арсеније почивао све до 1878. г. По том, кад су Бањани од Херцеговине с манастиром Косијеревом припали са свијем Црној Гори, пренесен је по одлуци црногорске владе и црквене власти у тај манастир, у Бањане, гдје је и сада.

ЦАР СУЛЕЈМАН УЗИМЉЕ БУДИМ

народна песма мухамедовских Срба

(Из Сарајева)

Разболе се султане Селиме,
Седму ноћцу шехри [1]) рамазана, [2])
У по ноћи, у седам сахата,
Сузе лије низ бијелу браду.
Питало га д'јете Сулејмане,
Син једини султана Селима:
„О мој бабо, свечево кољено,
Што ти тако грозне сузе рониш?
Је л' ти жао, што ћеш умријети?
Шта је теби најжалије, бабо:
Или жалиш тахта [3]) и Стамбола,
Ил' градова ил' редом топова,
Или својих младих султанија,
Или пуних седам кула блага,
Или мене сина Сулејмана,
Што ћу теби нејак останути?"

[1]) Месец; [2]) име дезетог месеца по арапском; [3]) престо.
Ур.

Њему вели султане Селиме:
„Моје д'јете, султан Сулејмане,
Ја не жалим што ћу умријети,
Ја не жалим тахта ни Стамбола,
Ни градова ни редом топова,
Ни харема младих султанија,
Нити пуних седам кула блага,
А ни тебе, сине Сулејмане,
Што ћеш мени нејак останути,
Нејаку ће сами Бог помоћи;
Већ ја жалим Егру и Будима,
Гдје осташе сужњи у каура,
Гдје осташе у каурске руке.
Већ чујеш ли моје д'јете драго,
Када мени вакти-сахат [4]) дође,
Л'јепо ћете мене укопати,
К'о што треба и дин [5]) запов'једа.
Доћ' ће теби хоџе [6]) и хаџије,
Шејх-ул-ислам [7]) и све ефендије; [8])
Скупиће се паше и везири,
Дотрчаће млади јењичари, [9])
Јењичари и све баше [10]) листом.
Ту ће тебе, сине, заискати,
Из кафеза тебе извадити,
Те ће т' онда на тахт посадити.
Веће слушај, мој једини сине:
Када теби први диван [11]) буде,

[4]) Суђени час; [5]) вера; [6]) учитељ; [7]) глава ислама (црквени поглавар); [8]) господа; [9]) нови војници; [10]) јаничар-

Редом ће ти лале [12]) долазити,
Па ће теби на диван станути.
Када дође везир Ћуприлија,
Према њему на ноге устани,
Уз своје га кољено посади,
Па ти реци хоџи Ћуприлићу:
„„Лало моја, везир Ћуприлићу,
Бабо ти је селам [13]) учинио,
Ишти војске колико ти драго,
И џебхане [14]) колико ти драго,
И захире [15]) што треба за војску,
Да ја вадим два сужња невољна
Из сужањства, из каурских руку,
Да освајам Егру и Будима,
Да не лежи Будим у каура.““
— То изрече, с душом се растаде.
Љуто цвили султан Сулејмане,
Ал' је тако од Бога суђено.

Кад је сутри бијел дан свануо,
Лијепо су цара опремили,
К'о што треба и дин запов'једа,
Тад се листом хоџе сакупише,
Шејх-ул-ислам и све ефендије,
Све дођоше паше и везири,
Дотрчаше д'јеца јењичари,
Јењичари и све баше младе,
Сулејмана цара заискаше,

ска гитула; [11]) савет (зборница); [12]) дворски учитељ, везир; [13]) поздрав; [14]) муниција; [15]) храна. Ур.

Из кафеза њега извадише,
Па га на тахт туде посадише.
Шејх-ул-ислам дову учинио:
„Хајирли [16]) нам нови султан био!“
  Када први петак освануо,
Диван чини султан Сулејмане,
Све мулале на дивану стале.
Када дође хоџа Ћуприлићу,
За главом му три соргуча [17]) златна,
Што му дао султане Селиме;
Рони сузе низ бијелу браду.
Угледа га султан Сулејмане,
Према њему на ноге скочио,
Посади га уз своје кољено.
— Шејх-ул-ислам цару говораше:
„Султан царе, иза горе сунце,
Није канун [18]) цару устајати
Према својим лалам' и везирим'“.
— „Јест ми канун на ноге устати
Према своме хоџи Ћуприлићу.“
  Султан пита хоџу Ћуприлића:
Шта је теби, Ћуприлић везире,
Што ти рониш сузе низ образа?
Је л' ти жао султана Селима?“
Одговара Ћуприлићу стари:
„Султан царе, свечево кољено,
Стид је мене у те и гледати,
Ја камо ли с тобом говорити.

[16]) Срећан; [17]) перјаница; [18]) обичај, правило. Ур.

Ја не жалим султана Селима,
Већ ја жалим Егру и Будима,
Гдје нам ост'о Будим у каура."
Њему вели султан Сулејмане:
„Лало моја, хоџа Ћуприлићу,
Ишти војске, колико ти драго,
А џебхане колико ти драго,
И захире што треба за војску,
Да идемо Будим освајати,
Да не лежи у каурске руке."
Кад то чуо лала Ћуприлија,
Купи војску по свој царевини:
Сто хиљада баша и спахија, [18])
Јењичара ни хесаба [19]) нема.
Кад Ћуприлић сакупио војску,
Цар Сулејман из Стамбола крену
И са њиме хоџа Ћуприлићу:
Поведоше силовиту војску.
Развише се алајли [20]) бајраци,
Баш к'о зими дебели облаци.
Звека стоји мача и топуза,
Њиска стоји хата и парипа,
Све пјевају по избор јунаци.
Здраво војска Руменлију пређе,
Под Биоград још здравије дође.
Кад ступише Сави на обалу,
Намјестише на чекме ћуприју, [21])

---

[18]) Војник; [19]) рачун; [20]) свечани, парадни; [21]) мост који се покреће (на понтонима.) Ур.

Мутну Саву туде пребродише,
Славонију листом поробише:
Робе, пале, а о јаду раде,
Младу ђецу воде у сужањство,
А ђевојке себи за љубовце.
Оде војска преко Унгарије,
Унгарију широм опљенише, —
Цар Сулејман до под Будим дође,
Под Будимом коња одјахао,
Разређује под Будимом војску.
Ископаше учкат [22]) метеризе, [23])
Натурише бaљемез [24]) топове.
Топом бије бијелог Будима,
На алаје [25]) јурише јунаци.
Ја како га племенито туче,
Вас се Будим из темеља креће.
Кад петнести данак осванyо,
Књигу пише слуга од Будима,
Па је шаље честитом султану:
„Господине, султан-Сулејмане,
Ја девета слуга у ћесара,
Дај ми мухлет [26]) петнаест данака,
Док отпишем од Беча ћесару,
Док отпишем и круне упитам,
Ил' ће мени индат [27]) учинити,
Ил' ће теби Будим поклонити."
Изун [28]) даде султан Сулејмане,

---

[22]) Трострук; [23]) барикаде грудобрани; [24]) гвоздени; [25]) пукови, регименте; [26]) рок; [27]) помоћ; [28]) допуштење. Ур.

Изун даде петнаест данака.
Књигу пише слуга од Будима:
„Свјетла круно, од Беча ћесаре,
Цар Сулејман сјах'о под Будимом;
Петн'ести је данак наступио,
Како бије Будим из топова,
А на јуриш ударају Турци, —
Вас се Будим из темеља креће,
Ил' ћеш цару Будим поклонити,
Ил' ћеш мени помоћ учинити."
Кад је ћесар књигу проучио,
Он је другу махом накитио,
Те је шаље краљу московскоме:
Чујеш ли ме, од Москова краљу,
Ево има данас петн'ест дана,
Цар Сулејман сјахо под Будимом,
Ископао учкат метеризе,
Натурио бањемез топове,
Топом бије и дању и ноћу,
А на јуриш ударају Турци,
Вас се Будим из темеља креће.
Или ћеш ми индат учинити,
Ил' ћу цару Будим поклонити,
Турском цару султан Сулејману?"
Ту опреми, друге накитио,
На краљеве од седам земаља;
Свију их је ћесар замолио,
Те је 'вако њима говорио:

„Ја ми данас јардум [29]) учините,
Ја' л' ће султан Будим освојити,
Јер га бије и даном и ноћи,
Вас се Будим из темеља љуља.“
Иза тога много и не прође,
Дође индат од свих седам краља,
Седам краља од седам земаља,
И осмога од Москова краља:
Сви ћесару индат учинише,
Сва се сила под Будим је збила.
Мили Боже, немила састанка!
Четири се цара састанула:
Татархане и бечки ћесаре,
Цар стамболски и краље московски.
Ала банда, заметну се кавга,
Побише се Турци и каури.
Паде тама од неба до тала,
Ни брат брата познати не може,
Ја камо ли Турчин каурина.
Диже руке султан Сулејмане,
Диже руке, па од Бога иште:
„Дај ми боже вихра са планине,
Да растисне маглу по ордији,
Да ја видим чија гине војска,
Чија л' гине, чија л' предобива.“
Истом дође лијепа дјевојка,
Носи цару маштрафу [30]) шербета:

---

[29]) Помоћ; [30]) чаша, суд за пиће. Ур.

„На ти, царе, маштрафу шербета,
Ја сам кћерца Ћуприлић везира,
Ја сам чауш међу евлијама.“ [31])
Попи царе маштрафу шербета,
Па он виђе чија гине војска,
Чија гине, чија л' предобива;
Влашка гине, турска предобива:
Турци вичу: Аллах и Алија!
А каури: Исус и Марија!
Узе султан Будим од каура,
Узе њега султан Сулејмане,
На град меће зелене бајраке,
А у град је населио Турке.

(Из књиге „Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini“, sabrao Kosta Hörmann, savj. zem. vl. za B-i H., Knj. I, стр. 139—145. Sarajevo, 1888.)

[31]) Светац. Ур.

ХРИШЋАНСКА ПОУКА

О

БРИЗИ И БЛАГОСТАЊУ ДОМАЋЕМ.

Онима, који љубе Бога, све иде на добро.
Римљ. VIII., 28.

Већина људи тако је немоћна и малодушна, тако се лако плаши од сваке опасности; тако брзо заборавља властита искуства из свога живота, на послетку, тако слабу веру има у промисао Божји, да их при свакој новој опасности спопада неописани страх, или, нека чудновата и неоправдана плашња. Овај страх обично је већа несрећа и од саме опасности, коју малодушни људи очекују. Ова је истина позната свакоме из властитог искуства. Потребна је дакле *душевна храброст*, па да се човек при новим опасностима сети свога искуства и да се њиме користи.

Бриге нам задају највише муке, али не зато, што су оне саме по себи несрећа, него што их људи због своје малодушности претварају у муке и невоље. Наша је дужност, да се старамо и бринемо о будућности и да се трудимо да отклањамо могућа зла и несреће, али да с неспокојством и страхом очекујемо

будућност, то је противно дужностима правог хришћанина, који у Бога верује и у срцу носи науку Христа Спаситеља.

Сваки човек, па и онај који се рачуна у најсрећније, има своје бриге, јер сви људи погледају на будућа времена, не знајући шта им она доносе. Данас најсрећнији човек, не зна шта ће бити сутра.

Бриге умножавају искуство, које човек добива из непостојанства земаљске среће. Деца су без бриге, јер не знају за тешкоће људских ствари. Деца мисле, да на свагда могу задржати оно што им се допада и не плаше се од несрећа, јер их нису спробала.

Бриге увећавају и човечју оданост према земаљској срећи. Ко има више и силнијих жеља, тај има више и тежих брига. Којим човеком овлада неограничено славољубље, те приписује велику важност благовољењу масе, тај је у непрекидном страху помишљајући, да му и нека непредвиђена околност може упропастити благовољење многих, које је добио великим трудом и жртвама. Којим човеком овлада страст богатства, тога обузима страх, чим и помисли на будућу опасност. Али ко хоће да избегне тешкоће, које бриге доносе, тај нека умањи своју оданост ка земаљским стварима; нека умери ону страст која је њиме овладала; нека се труди да не прецењује оне ствари, којима је давао неограничену важност и на послетку, нека своју срећу не оснива на онаквом темељу, који и свака случајна околност може да заљуља и обори. Дечија срећа произлази уопште отуда, што њиховим срцем још није овладало никакво нарочито осећање.

Невина деца плачу и одмах за тим заборављају своје сузе и налазе нове предмете, који им стварају праву радост. Деци је све сиграчка, па и саме несреће у животу. Паметан човек, управљајући се по мудрим разлозима, треба да је онакав, каква су деца по природи. *Ако се не повратите и не будете као деца, нећете ући у царство небеско.* (Мат. 18,3.)

Бриге увећавају и човекове одношаје према друштву. У колико човек ограничава круг својих одношаја и послова, у толико мање има потреба и у толико је лакши терет његових брига. Ну и такав човек жели да му не прете многе опасности, па ако је још слабодушан и плашљивац, њега бриге савлађују. Па и у усамљености и у самој пустињи многе бриге испуњавају страхом срце човечје. У пустињи, истина, нема човек толико узрôкâ, да се боји од опасности, колико има кад живи у друштву, али онај природни страх, који долази од многих могућих опасности, и у пустињи постаје све већи. Све недаће и несреће у животу обично су онакве, каквима их чини наше уображење и осећање. Оно што сами сматрамо као велику несрећу, заиста је за нас и права несрећа, а што не сматрамо као зло, то нам је и добро. Због тога један и исти догађај за некога није ни од какве важности, а другима тај исти догађај проузрокује тугу и жалост.

Домаће бриге обично се сматрају као најтеже и најмучније. У кући имамо да се старамо не само о себи него, и о жени, и о деци, и о сродницима и о млађима. Дужни смо да се бринемо о издржавању

свију укућана, о будућности, части и здрављу њиховом. По неки домаћин, предвиђајући мрачну будућност, често каже: „да сам слободан и да нисам оптерећен породицом, све би ми лако било: али овако судбина моје породице задаје ми страшне бриге, које ми сметају и спасењу душе.“ Ово је узрок, те се у наше време, а нарочито по варошима, у којима раскош влада, многи не жене и избегавају брачни живот.

Али оваке мисли долазе из погрешног разумевања породичног живота и слабог вероисповедног стања. Осим тога, оваке мисли обично су прикривање страсти које раде јаче од љубави, и оне доказују слабо веровање у божји промисао и науку Христа Спаситеља, јер св. Писмо каже: *„Знамо да онима, који љубе Бога, све иде на добро“* (Римљ. 8, 28.). Али узвишени смисао ових божанских речи не могу разумети слаби духови и малодушни људи.

Истина је, да породични живот умножава број брига, али није истина да увећава и њихов терет. Није то несрећа, што неко мора да мисли о многим стварима, али је збиља несрећа, ако неко о једној ствари мора да мисли с непрекидним неспокојством и страхом. Ово може да се деси и ономе који нема и ономе који има породицу.

Ко, плашећи се брига, избегава породични живот, тај пада у жалосне околности безбрачног човека. Нарушавање здравља, усамљеност и у срећи и у несрећи, губитак уживања које долази од љубави супруге и деце своје, туђа нега при болестима, усамљеност у

старости, никакве сузе при самртној постељи — то су све плодови живота без своје породице.

Домаће бриге доносе и домаће благостање, истина, не баш свакоме, него ономе, који земаљски живот цени по хришћанској науци и који верује *да онима, који љубе Бога, све иде на добро.* Ко љуби Бога, тај своју љубав посведочава савесним и тачним испуњавањем свију својих дужности, а ко своје дужности верно и тачно испуњава, тај се не плаши ничега. Ако му Бог одузме и најмилији предмет његове љубави на земљи, истинити хришћанин је уверен, да је и то за време а, по Божјем промислу, да је и за неко добро. И зашто у таквом случају да човек буде жртва жалости, кад зна, да ће му Бог тај губитак надокнадити неким новим доброчинством и кад зна, да све бива по вољи Божјој, да је Божја мудрост безгранична и да јој је само љубав небескога Оца равна?

Свет не може постојати без Бога, а без искрене и постојане вере у Бога не може у свету бити никакве среће ни блаженства. Хришћанска побожност јесте највећа мудрост на земљи, јер она држи кључеве свију загонетака човечјег живота; она нас уверава да се на земљи не налази никакво зло, осим греха и гажења вечних моралних закона, за љубав прекомерне оданости према земаљским временским стварима.

Брачни и породични живот чини човека побожнијим и способнијим за испуњавање његових дужности, него усамљенички живот. Колико је више бригâ, толико је и чешћег размишљања и помишљања на Бога.

Ко се само о себи брине, тај се навикне да се ослања само на себе самог. У колико нам је већа љубав према људима, у толико се племенитније понашамо према њима, и та љубав пријатно нас води ка врлинама. Само и један поглед на жену и децу своју често је човека одвраћао од рђавих дела, која би без породице одмах и без размишљања учинио. Љубав нежно управља човечја надања и жеље к небу и вечности. А ко верује у Бога и вечност, па се труди да их се и достојан покаже и да испуни своју високу одредбу, угледајући се на живот свога Христа Спаситеља, — зар тај може бити у истини несрећан? Какав страх или који ужас може да обузме или да узнемири онога, који је убеђен, да је све што се дешава и што ће се десити управљено ради његовог добра?

Домаће бриге доносе и домаћу срећу и благостање. Који би човек желео да проводи са свим безбрижан живот? Ко нема брига, нема ни жêља, но докле живимо, жеље сачињавају један део наше среће. Због тога и добро је и корисно је да желимо, јер желећи ми избегавамо леност, која је морална смрт пре времена. Велику срећу човек налази у паметном употребљавању земаљских блага, а највећу срећу, душевну срећу, налази у себи самом и добива је срем ством врлинâ.

Бриге увећавају благостање и срећу у кући и породици. Небрига о будућности упропашћује кућу. Ко мисли само о дневним стварима, а никако не размишља и о последицама својих дела; ко за љубав неког тренутног уживања заборавља на све остало,

— тај будаласто трчи у сигурну пропаст. Праву радост на земљи ствара само срећно свршавање послова и предузећа, која човек предузима или ради боље среће или да би отклонио неке несреће. Срећа коју без нашег властитог труда добијемо обрадоваће нас много мање од оне среће, коју постигнемо својом памећу и својим властитим радом, јер у таквој срећи видимо своју властиту снагу и способност, а то нам опет доноси пријатно уживање себе самог и свога достојанства. Ми волимо оно што својом бригом и својим радом стечемо, јер је то постало од нас, ми смо га остварили и оно, тако рећи, сачињава један део нашег живота. Тако и Бог воли и љуби своја саздања.

Из свега што смо до сада казали излази да, у колико су разноврсније домаће бриге, у колико су чешће тешкоће и сметње које човек има да отклања од својих милих и драгих, у колико су заплетеније оне мале незгоде, које домаћин има да побеђује, те да би својима пружио и дао неко задовољство и уживање, и у колико се више тражи размишљања, старања, одважности, рада, озбиљности и реда, — у толико су разноврснија, већа, силнија и истинитија уживања и насладе које долазе отуда, што је домаћин срећно све савлађивао и постигао што је желео. Човек живи двојином више, гледајући своја дела, која посведочавају његову вредноћу, знање и снагу. Многе и безбројне ситнице, које туђе око не види, за нас су извори истините среће, и на послетку, ми у срцу дубоко осећамо да само домаће бриге доносе благостање у кући.

Кад је Господ казао: *не старајте се за сутра*, тиме нас није хтео да осуди на нерад и леност, нити да нам препоручи безбрижност. А сам Спаситељ провео је цео свој живот на земљи у раду, трудећи се и старајући се не само о својим ученицима, него и о благостању целога људског рода, а свагда је осуђивао немарност, безбрижност и леност. Он је увек препоручивао труд и говорио је: *трудите се и молите се*, потврђујући тиме ону стару божанску наредбу: *са знојем лица твога јешћеш хлеб твој* (Бит. 3,19.). Говорећи дакле: *не брините се за сутра*, тиме је Господ осудио ону неумесну бригу, која показује недостатак вере у Бога, па је и своје последоваоце одвраћао од непрекидног старања за земаљске потребе, јер таква брига ослабљава благородне душевне силе и чини, да се човек не може да узвиси и над ништавостима земаљским.

Брига је корисна, јер ојачава наш разум и утврђује нас у врлинама. Напротив *страшљиво неспокојство* за будућношћу врло је убитачно, јер лишава човека одважности, убија му снагу и чини га неспособним да благовремено отклања неприлике, или, ако су оне неизбежне, онда бар њихове последице да ублажава и олакшава. Ко има одважности, тај је већ упола победио. Ко с одважношћу дочекује опасност, тај победно гледа на могуће недаће и несреће.

Победи себе, па ћеш и свет победити. Буди умерен у својим жељама, па ће и твоје бриге саме по себи бити умереније и твоји ће се трудови смањити. Неограничено љуби врлине, па губитак ништавних зе-

маљских блага неће те много уплашити. Срби су били изгубили на Косову и своје царство, али љубав према Отаџбини научи их, да се поправе од старих порока и да се одликују врлинама, па, не плашећи се ничега, а верујући у Бога, они се већином ослободише ропства. Љубав према отаџбини даде Србима дивовску снагу за рад, и данас у српским земљама поносно стоји једна снажна српска краљевина и једна моћна српска кнежевина. Па ако Срби и у будуће буду вредни и сложни, њих чека срећа, и њихова је будућност сјајна. Тако су радили, а тако и мислили и наши стари, па се нису преварили, јер „прегаоцу Бог помаже, а где је слога, ту је и срећа.“ Треба само да је човек опрезан и за најтеже невоље, како у часу искушења не би изгубио све спокојство и срећу. Ко у истини љуби Бога, тај ће и при највећој несрећи осећати да све бива ради његовог добра.

Испитујте себе, људи, оцеви и мајке. Ако изненада изгубите и последње ваше чедо, хоћете ли да останете на свагда несрећни, или бисте желели да и даље задржите ону небеску снагу, која свагда управља очи човечје ка будућем срећнијем животу? Испитујте себе, па ако будете остављени самима себи и ако принуђени глађу будете морали с највећим трудом зарађивати насушни хлеб и у том случају, хоћете ли да се на свагда осећате најнесрећнији или бисте хтели да и тада задржите благородну храброст и јунаштво? *На муци се познају јунаци*, каже и народна пословица. Мудар и истинит хришћанин и Србин свагда носи у своме срцу неку силу и моћ, која га чини

слободним и независним од спољашњих педаћа судбине. Такав човек, потпомаган Богом, стоји усред буре као непомична стена; већи је и јачи од сваке опасности, јер у њему живи силна и постојана вера у Бога, нада у бољи живот и љубав према отаџбини. Такав човек никад не проводи безбрижан живот, али је слободан и од непрекидног страха, који мучи и изнурава слабе душе што се плаше и од помисли, да им се неке земаљске жеље неће испунити. Истинити хришћанин предаје себе Богу, убеђен *да онима који љубе Бога све иде на добро.*

Људима који су овакним хришћанским духом задахнути домаће бриге само срећу и благостање доносе. Правом хришћанину домаће бриге изгледају као оне благе сенке на икони, које ублажавајући живост и јачину разних боја чине, те икона при зрацима светлости само лепша и дивнија изгледа. Бриге чине да су нам драгоценији предмети који нас окружавају, а мала жалост само увећава јачину будуће радости. Нико своје здравље не воли толико, колико онај, који га беше за неко време изгубио, или онај, који преживља опасну болест. Колико би смо предмета презирали и не би нам чинили никакво задовољство, да само нису обратили на себе нашу пажњу и наклоност, а поред тога и нашу бригу о њима! Хиљадама биљака и цветова расте пред нама, али само један цвет, који смо ми сами надгледали и неговали, често нам чини више радости и задовољства, него сви остали.

Домаће бриге стварају и домаћу срећу. О, колико је слатка и пријатна она брига, коју родитељи

полажу око деце, коју им је Бог дао и поверио! Који се син не радује, водећи пријатну бригу и о својим родитељима? Зар бриге о нашима милим и драгим и старање о нашој отаџбини нису драгоцене врлине и најбоље стране нашега живота? Па кад се деси нешто и противно нашим жељама, зар љубав према нашима не потпуњава штете и не ублажава болове и жалости наше? Човек много лакше сноси све невоље и терете, кад га у томе и други помаже. Зар људи после буре не примају с благодарношћу потоњу тишину и лепо време? Зар после ма какве несреће, коју смо храбро издржали, не осећамо да нам је душа јача и силнија? Никад човек не бива толико велики, као кад из борбе против непостојанства земаљских блага изиђе као победилац?

Домаће су бриге извор и домаће среће. Невоља нас упућује да се бринемо о својој срећи, а што наше бриге и заузимања нису била у стању да отклоне, то још није несрећа, него дело Божје које је одређено за нешто, што је нама још непознато, али што је сигурно ради нашег бољитка. Због тога је узалудно наше страховање и плашња. Права и истинита несрећа јесте само оно, што је последица греха, што долази за неправедним и подлим делима. Наше бриге могу да удале грех, али кад се грех један пут учини, његове последице морају доћи, и нико их не може отклонити. Тада су и утехе узалудне, јер ко нас може утешити, кад нам наша савест одриче утеху? Или, каква нам је корист од туђе милости и праштања, кад нас наша савест осуђује и казни?

Оче небески, ми те обожавамо са осећајима невиног детета, које зна своју немоћ и познаје своје ограничено знање, па зато и верује у вишу силу и мудрост оца свога. Ми се предајемо светој вољи Твојој без страха о себи и будућности својој, јер знамо *да онима, који Тебе љубе, све иде на добро.* Од сада ћемо водити бригу о себи и својима без страха, а храбро и спокојно. Ми верујемо да се оваква брига награђује и да је достојна душе коју је Господ спаситељ просветио и искупио на крсту. Наша ће непрекидна брига бити: тачно испуњавање свију наших дужности, које имамо и као хришћани, и као Срби, који ће свагда славити и величати Твоје пресвето име.

ФИРМИЛИЈАН.

Поправке.

На	*страни*	X	*у*	*реду*	19	*место:*	и рад —	*треба:*	и раз —
«	«	XX	«	«	11	«	а II књигу	«	за II књигу
«	«	XXXIII	«	«	12	«	да се зн	«	да се зна,
«	«	XXXVI	«	«	22	«	дбора	«	одбора
«	«	«	«	«	29	«	чла а	«	члана
«	«	XL	«	«	2	«	еселиновић	«	Веселиновић
«	«	«	«	«	19	«	тајник Н.	«	тајник Н. Р.
«	«	«	«	«	23	«	ећином	«	већином
«	«	XLI	«	«	3	«	он х	«	оних
«	«	«	«	«	13	«	ново	«	новој
«	«	LIV	«	«	22	«	бреновићима	«	Обреновићима
«	«	LXI	«	«	10	«	ску а	«	скупа
«	«	4	«	«	1	«	које	«	која
«	«	8	«	«	6	«	мећу	«	међу
«	«	8	«	«	«	«	прапорац	«	прапорце
«	«	14	«	«	16	«	са	«	за
«	«	17	«	«	20	«	погледује	«	поглеђује
«	«	19	«	«	4	«	друг	«	другог
«	«	37	«	«	1	«	ити	«	бити
«	«	33	«	«	25	«	Горночом —	«	Горночом — над
«	«	46	«	«	25	«	овомх ладу	«	овом хладу
«	«	49	«	«	1	«	лених	«	лепих
«	«	57	«	«	29	«	као да	«	као да се
«	«	172	«	«	28	«	ни им	«	нијим

Место стране XLVIII погрешно стоји XLVI.

На страни LI над другим ступцем стоји: *са улогом од д.* а треба: *са улогом од 25 д.* На истој страни над четвртим ступцем: *са улогом од 5 д.* а треба: *са улогом од 75 дин.* На истој страни у последњем ступцу бројеви, почевши од 59 па до краја, уздигнути су за једно место више.

На табаку 4. испремештане су стране 52., 53. и 54., те је тиме покварена веза самога текста.

Моле се читаоци, да пре читања исправе ове погрешке.

Прочитао Ж. Обрадовић